ΠΑΝΔΩΡΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΔΙΣ ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ.

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

ΑΠΟ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1862 ΜΕΧΡΙΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1863.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μακρηγιάννη
Γεωργίου Δημ. Α.

ΑΘΗΝΗΣΙΝ,

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΝΔΩΡΑΣ.

(Ὁδὸς Πειραιῶς.)

1863.

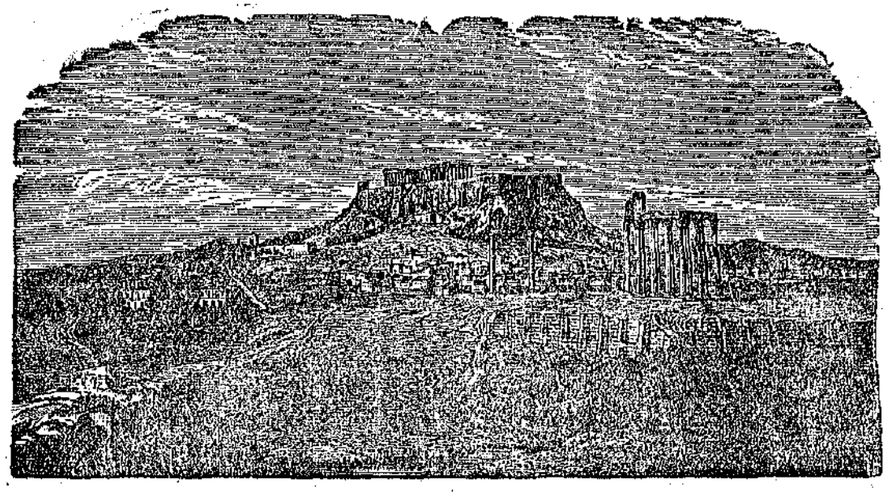

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΜΑΙΟΥ, 1862. ΤΟΜΟΣ ΙΓ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 292.

Δ'. ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

τοῦ ἀνεκδότου συγγράμματος

τοῦ

Κ. Κ. ΦΡΕΑΡΙΤΟΥ.

« Περίπλους Μακεδονίας καὶ ἐλλάσσονος Ἀσίας μετὰ τῶν ταύτῃ προκειμένων μεγαλοννήσων. »

—ooo—

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Τὸ ἀρχιπέλαγος τῶν Ἑκατοννήσων καὶ ὁ κόλπος τοῦ Ἀδραμυττίου.

Αὐγούστου 21. — 23 — Πόθεν ἐκλήθησαν Ἑκατόννησοι. — Αἱ Κυδωνίαι καὶ ἡ θέσις αὐτῶν. — Ἂν ἡ νῆσος Πορδοσελήνη τὰ νῦν Μοσχοννήσια. — Ἐπιγραφαὶ ἀρχαῖαι. — Ἱστορία τοῦ συνοικισμοῦ τῶν Κυδωνιῶν. — Ἡ ἐν Ναυπάκτῳ ναυμαχία. — Ἡ ἐκστρατεία τοῦ δουκὸς τοῦ Νεβέρ. — Ὁ εἰκοσιπενταετὴς περὶ Κρήτης πόλεμος μεταξὺ Ἐνετῶν καὶ Τούρκων. — Ἐκστρατεία Μοροζίνη. — Καταστροφὴ ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν. — Σύλησις τῶν ἀρχαιοτήτων. — Ἧττα Μοροζίνη ἐν Χαλκίδι. — Ὑποκινήσεις Ῥωσσίας τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ Αἰκατερίνης. — Ἐκστρατεία Ὀρλώφ. — Ἄθλιον πέρας αὐτῆς καὶ καταστροφαὶ τῆς Πελοποννήσου. — Ἰωάννης Οἰκονόμος ὁ θεμελιωτὴς τῆς δόξης τῶν Κυδωνιῶν. — Ἐκφράσεις τοῦ Σαχζέλου περὶ τῆς πόλεως. — Ἐκφράσεις τοῦ Πουκεβίλου περὶ τῆς σχολῆς. — Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ἐπιστολή. — Καταστροφὴ τῆς πόλεως ἐν ἔτει 1821. — Τύχαι τῶν Κυδωνιέων ἐν Ἑλλάδι. — Ἐπάνοδος αὐτῶν εἰς τὴν πατρίδα. — Ἐσωτερικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις τῆς πόλεως. — Διοίκησις. — Ἔθιμα καὶ γλῶσσα. — Νυκτερινὴ θαλασσοπορία. — Ἡ πεδιὰς καὶ ἡ πόλις τοῦ Ἀδραμυττίου. — Συνοδία Δερβισσῶν. — Τὰ διάφορα αὐτῶν τάγματα. — Ἔλλειψις ἀρχαιοτήτων ἐν τῇ πόλει, πολλὰ δὲ λείψανα αὐτῶν ἐν τῇ πεδιάδι. — Ἱστορία τῆς πόλεως. — Ἄνδρες λόγιοι Ἀδραμυττηνοί. — Οἱ Ἀρσενιάται καὶ Ἰωαννῆται. — Ἀναχώρησις ἐξ Ἀδραμυττίου. — Καρλί-κιοϊ. — Ζεϊλελί-κιοϊ. — Θέσις τῶν Ἀστύρων. — Ἀνταγδρος. — Ἐπιστροφή.

—ooo—

Τὰ πάντα ἐν τῷ πλοίῳ ἦσαν ἕτοιμα πρὸς ἀπόπλουν. Εὐθὺς ἄρα μετὰ τὴν ἐπιβίβασιν ἡμῶν ἡ ἄγκυρα ἀνεσπάσθη, τὰ ἱστία ἀνεπετάσθησαν, καὶ ἄνεμος οὔριος ὤθει ἤδη τὸ πλοῖον ἀγαθῇ τύχῃ πρὸς νέας ἀκτάς. Τὰ περαιτέρω τῶν ναυτικῶν ἡμῶν ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ ἔργα, παρῆλθον ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ μου· μόνον δὲ περὶ τὴν 8ην τῆς ἐπιούσης 24 Αὐγούστου, τὸν βαρὺν τῆς ἀλύσεως κρότον ἀπὸ τοῦ βάθους τοῦ κοιτωνίσκου μου ἤκουσα, καταβληθείσης εἰς τὰ ὕδατα τῶν Μοσχοννησίων, ἔξωθεν τῶν περιωνύμων Κυδωνιῶν.

Μετὰ τὸ σύμπλεγμα τῶν Κορασσίων νήσων, ἃς ἤδη περιεγράψαμεν, τὸ μικρὸν ἀρχιπέλαγος τῶν Μοσχοννησίων, κείμενον ἐν τῇ μεσημβρινῇ εἰσόδῳ τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου, εἶναι ἴσως τὸ σπουδαιότατον ἐν τῷ Αἰγαίῳ, διά τε τὴν πληθὺν καὶ τὸ σχῆμα τῶν ἀποτελούντων αὐτὸ νησιδίων, σχηματιζόντων ἀπεί-

ρους ἐξαιρέτους καὶ ἀσφαλεστάτους λιμένας, μάλιστα δὲ τὸν τῶν Κυδωνιῶν, ἀναντιῤῥήτως ἕνα τῶν μεγίστων καὶ καλλίστων τῆς μεσογείου. Τὰ Μοσχοννήσια ταῦτα ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑκατόννησοι. Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν βεβαίως δὲν ἐκλήθησαν οὕτω, καὶ τοι ὁ Ἡρόδοτος φαίνεται ἐκ τῆς γραφῆς παραδεχόμενος τοῦτο (α)· διότι δὲν εἶναι τὸν ἀριθμὸν ἑκατόν, ἀλλὰ μόλις τριάκοντα μέχρι τὸ πολὺ τεσσαράκοντα. Πιθανότερον δὲ ὅτι, διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἤθελον ἁπλῶς νὰ ἐκφράσωσιν οἱ ἀρχαῖοι τὸ πλῆθος αὐτῶν (β). Ἀλλ' ὁ Στράβων δίδωσι τῇ λέξει ἄλλην τινὰ ὅλως ἄσχετον τῇ ἀριθμητικῇ σημασίαν, λέγων ὅτι Ἑκατόννησοι ἐκλήθησαν ἐκ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος, Ἕκατος γὰρ ὁ Ἀπόλλων. «Παρὰ πᾶσαν γὰρ δὴ τὴν παραλίαν ταύτην ὁ Ἀπόλλων ἐκτετίμηται μέχρι Τενέδου, Σμινθεὺς, ἢ Κιλλαῖος καλούμενος, ἢ Γρυνεὺς ἤ τινα ἄλλην ἐπωνυμίαν ἔχων.» (γ). Ἐπὶ μιᾶς δὲ τῆς κυριωτάτης καὶ μεγίστης τῶν νήσων τούτων, κεῖται νῦν ἡ πόλις τὰ Μοσχοννήσια. Αἱ δὲ Κυδωνίαι ἀπέναντι κείμεναι, διὰ γεφύρας συγκοινωνοῦσι μετὰ τῆς νήσου, σχηματιζούσης τὸ προπύργιον τοῦ λιμένος τῆς πόλεως τῶν Κυδωνιῶν. Πέριξ δὲ τῆς νήσου ταύτης διασχιζομένης παντοιοτρόπως, σωρεύονται αἱ λοιπαὶ Ἑκατόννησοι, Κώδων, Πέρα, Μόσχος, Λειὸς, Ἀγκίστρι, Πύργος, Γυμνὸν, Ἀργυρόννησος, Σερφέρι, Οὔλια, Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Ἰωάννης, Νησοπούλα, Κάλαμος, Κόπανος, Πετρώσιον, Σκλαβόννησος καὶ ἄλλαι μικρότεραι, χιλίους ἀποτελοῦσαι πορθμοὺς καὶ λιμένας. Ὁ λιμὴν τῶν Κυδωνιῶν καί τοι μέγιστος καὶ λαμπρότατος, εἰς δύο κυρίως διαιρούμενος κόλπους, ἐξ ὧν ἕκαστος καὶ μάλιστα ὁ μεσημβρινοδυτικὸς ἐμπεριέχει πολλοὺς λιμενίσκους, τὴν σήμερον εἶναι σχεδὸν ἄχρηστος, μὴ δυναμένων μεγάλων πλοίων νὰ εἰςπλεύσωσιν εἰς αὐτὸν, ἕνεκεν τῆς σεσωρευμένης ἰλύος κατ' ἀμφότερα αὐτοῦ τὰ στόματα· ὅθεν καὶ ὁ δρόμων ἡμῶν προσωρμίσθη ἔξω μακρὰν τοῦ λιμένος. Μίαν ὥραν μακρὰν τῶν Κυδωνιῶν πρὸς βορρᾶν, παρὰ τὴν μεγάλην νῆσον, ἐφ' ἧς κεῖται ἡ πόλις τὰ Μοσχοννήσια, ἦν ἡ νῆσος Πορδοσελήνη καλουμένη, ἔχουσα τὸ πάλαι καὶ πόλιν ὁμώνυμον, ἣν τινες τῶν ἀρχαίων, ἐκκλίνοντες τὸ δύσφημον τοῦ ὀνόματος, ἐκάλουν Πορδοσελήνην (δ). Εἰμὴ δὲ ὁ Στράβων ῥητῶς ἔλεγεν ὅτι, πρὸ ταύτης ἄλλη νῆσος κεῖται μείζων αὐτῆς, τότε δὲν ἤθελεν εἶσθαι ἀφυὲς νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἡ Πορδοσελήνη εἶναι ἡ καὶ σήμερον κατ' εὐφημισμὸν καλουμένη Μοσχόννησος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ γεωγράφος λέγει ὅτι πρόκειται τῇ Πορδοσελήνῃ ἄλλη τις νῆσος μείζων, ἕπεται ὅτι ἡ παρακειμένη τῇ Μοσχοννήσῳ δευτέρα κατὰ τὸ μέγεθος Ἑκατόννησος, εἶναι ἡ ἀρχαία Πορδοσελήνη. Ἐπὶ δὲ τῆς Μοσχοννήσου πρό τινων χρόνων ἀνεκαλύφθησαν αἱ ἑξῆς ἐπιγραφαί.

α.) ΙΑΕΩΝ ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΝ ΧΡΗΣΤΕ ΧΑΙΡΕ
ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΣ ΙΑΣΟΝΟΣ ΧΡΗΣΕ ΧΑΙΡΕ
ΑΜΜΙΟΝ ΙΑΣΟΝΟΣ ΓΥΝΗ ΖΗ.

β'.) ΕΝ ΤΩ ΤΑΜΙΩ ΑΡΓΥΡΟΝ ΛΙΤΡΑΙ ΠΕΝΤΕ. (ε)

Ἐντὸς δὲ τῆς πολεως τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῆς πόλεως τῶν Μοσχονησίων οὐδὲν ἴχνος διασώζεται ἀρχαιότητος.

Ἀλλ' εἶναί ποτε δυνατὸν νὰ πιστεύσῃ τις, ὅτι τοιαύτην καλλίστην καὶ πρόσφορον θέσιν ἀφῆκαν οἱ πρόγονοι ἡμῶν ἀκατοίκητον; Πιθανὴ ἄρα καθίσταται ἡ γνώμη ἐκείνων, οἵτινες ἐνταῦθα τιθέασι τὴν ἀρχαίαν Ἡράκλειαν, πόλιν μὴ πολὺ γνωστὴν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀρχαίους ὡς μικράν τε καὶ ἄσημον (ς).

Ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν εἶναι συνοικισμὸς τῶν νεωτέρων χρόνων, ἄθροισμα παντοδαπῶν Ἑλλήνων, καταδιωχθέντων κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῶν τυράννων, καὶ καταφυγόντων ἐνταῦθα εἰς τὸν ἄγνωστον τοῦτον καὶ πανταχόθεν ἀποκεκλεισμένον μυχὸν, ἵνα διασώσωσι τῶν πατέρων τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν! Ὁ πρῶτος λέγεται συνοικισμὸς τῆς πόλεως ἔλαβε χώραν περὶ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα (1570—80.), ἡ δὲ τελεταία προσθήκη περὶ τὸν δέκατον ὄγδοον (1770—90). Αἱ δύο αὗται ἑκατονταετηρίδες τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ἱστορίας, εἶναι δυστυχῶς αἰῶνες τῶν ἀπατηλῶν ἐλπίδων καὶ τῶν προελθουσῶν ἐντεῦθεν μεγάλων ἐθνικῶν συμφορῶν. Τὸ ἔθνος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἤρχησεν ἤδη νὰ αἰσθάνηται τὸ αἶσχος τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας αὐτοῦ, ἀλλ' ἀμαθὲς ἔτι καὶ εὔπιστον προσεδόκει αὐτὴν, ποτὲ μὲν ἀπὸ τῆς εἰλικρινοῦς ἀγάπης τῆς δύσεως, ποτὲ δὲ ἀπὸ τῆς ὀρθοδοξίας τῆς Ἄρκτου. Πᾶσαν ἄρα ἐξωτερικὴν ὑποκίνησιν ἀσμένως ἠσπάζετο καὶ ἐπανεστάτει. Ἀλλ' ἐνίοτε ἐπὶ τέλους, καί τοι ἀργά, ὅτι ἑκάστοτε ὄργανον ἦν σκοπῶν ἰδιοτελῶν καὶ πολιτικῆς ἥκιστα φιλανθρώπου, ἧς αἱ συνέπειαι ὑπῆρξαν ἑκάστοτε, ἐξορίαι, καθείρξεις, δημεύσεις, αἰχμαλωσίαι, ἀπαγχονίσεις καὶ σφαγαὶ τοῦ ἀθλίου ἔθνους, καθ' οὗ πρὸ αἰώνων συνώμωσαν δύσις καὶ ἀνατολὴ, ἄρκτος καὶ μεσημβρία. Περὶ τὸν χρόνον τοῦτον (1571 7 Ὀκτωβρ.), ἔλαβε χώραν ἡ περιώνυμος ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου. Τὴν δόξαν τῆς νίκης οἱ μὲν ἀπέδωκαν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν Δὸν Ζουὰν τῆς Αὐστρίας, καὶ εἰς τοὺς Ἱσπανοὺς, οἱ δὲ εἰς τοὺς Ἐνετούς. Οὐδεὶς δ' ἐμνημόνευσε τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀπετέλουν σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου τὰ πληρώματα τοῦ στόλου! Ἱστορικὸς δέ τις ἀναφέρει,

(α). Ἡρόδοτ. 4, 151.
(β). Διόδωρ· βιβλ. ιγ'. κεφ. 77.
(γ)· Στράβ. βιβλ. ιγ'. σελ. 618.
(δ). Στράβ. ιγ'. 618 καὶ Στέφ. Βυζ. ἐν λέξει.

(ε) Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἐπῴζοντο ἐν τῇ σχολῇ τῶν Κυδωνιῶν μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε μετὰ τῆς πόλεως ἁπάσης ἐγένοντο καὶ αὗται παρανάλωμα τοῦ πυρός.
(ς). Στράβ. ιγ'. σελ. 607. Στέφαν. Βυζαντ. ἐν λέξει. Πλίν. 5, 32.

ὅτι ἐκ τῶν δέκα χιλιάδων Χριστιανῶν, τῶν φονευθέντων ἐν τῇ ναυμαχίᾳ ταύτῃ, ὀκτὼ χιλιάδες ἦσαν Ἕλληνες! Ἡ νίκη αὕτη, ἣν ἡ δύσις διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ αἵματος κατὰ τῶν Τούρκων ἐκέρδησεν, ἤγειρε καὶ τοὺς Πελοποννησίους, ὑποκινηθέντας ὑπὸ τῆς δύσεως. Εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μονεμβασίας Μακαρίου Μελισσηνοῦ, μέγα συνήχθη πλῆθος ἀνδρῶν περὶ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Νικηφόρον. Ἡ ὄψις τοῦ στόλου τοῦ Δὸν Ζουὰν ἦν τὸ σύνθημα τῆς γενικῆς ἐξεγέρσεως. Ἀλλ' ὁ στόλος οὗτος οὐδέποτε πλέον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας ἐφάνη· ἡ κατὰ τῶν Τούρκων συμμαχία τῆς δύσεως διελύθη· καὶ ἡ εἰρήνη τῆς 7 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1573 ἦν ἡ μόνη συνέπεια τοῦ κρουνηδὸν ἐκχυθέντος αἵματος. Ἐγκαταλείψασα δὲ οὕτως ἡ δύσις τὴν Πελοπόννησον, παρέδωκεν αὐτὴν δέσμιον εἰς τοῦ δημίου τὰς χεῖρας. Ἵνα σωθῶσιν οἱ δυστυχεῖς, οἱ μὲν ἐκρύβησαν εἰς τῶν δασῶν τὰ ἀπώτατα καταφύγια, οἱ δὲ ἀνέβησαν εἰς τῶν ἀπροσίτων ὀρέων τὰς κορυφὰς, οἱ δ' εὐτυχέστεροι ἐζήτησαν ἀλλαχοῦ νέαν πατρίδα, ἣν παρέσχεν αὐτοῖς ὁ ἔρημος καὶ ἀπόκρυφος μυχὸς τῶν Κυδωνιῶν. Κατὰ ταύτην λοιπὸν τὴν περίστασιν ἔλαβε χώραν πιθανότατα ὁ πρῶτος συνοικισμὸς τῶν Κυδωνιῶν ἐξ Ἑλλήνων φυγάδων, ζητούντων ἐνταῦθα ἄσυλον κατὰ τῆς προδοσίας καὶ τῆς σφαγῆς.

Μετὰ τὴν πρώτην δὲ ταύτην ἀποτυχίαν μικροῦ ἐδέησε, ἵνα περιπλακῇ ἡ δυστυχὴς Πελοπόννησος αὖθις εἰς νέαν ἄλλην συμφορὰν δεινοτέραν. Ὁ ἐν Ῥώμῃ πρέσβυς τοῦ Ἐρρίκου τετάρτου Κάρολος ἐκ Κονζάκης καὶ Κλεύης, δοὺξ τοῦ Νεβέρου κλπ, ἀνεκάλυψεν ὡ τοῦ θαύματος τὰ κληρονομικὰ αὐτοῦ δικαιώματα, ἐπὶ τοῦ θρόνου τῶν Παλαιολόγων! Ἀγνώστῳ δέ τινι τρόπῳ συνῆψεν εὐθὺς ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Μάνης, διεκοίνωσεν αὐτῷ τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἵνα ἐλευθερώσῃ τὸν τόπον ἀπὸ τοῦ ἀσεβοῦς ζυγοῦ τῶν ἀπίστων, καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ ἐπισκόπου ἀπάντησιν τὴν ἑξῆς: «Ὁ λαὸς ἡμῶν καὶ ὁ τόπος μένουσιν ἀκλόνητοι εἰς τὴν ἀπόφασίν των. Ὅ,τι ὑπεσχέθησαν θέλουσι τὸ φυλάξει. Ἀλλὰ μὴ βραδύνῃς νὰ ἔλθῃς ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ. Οἱ Τοῦρκοι ἀπεσύρθησαν καὶ μᾶς ἀφῆκαν ἡσύχους. Εἴθε ἴδω εἰς τὸ πρόσωπόν σου, φίλον καὶ χριστιανόν.» Οὗτος λοιπὸν ὁ δοὺξ τοῦ Νεβὲρ βοηθούμενος κρυφίως ὑπὸ τοῦ Πάπα, ἐσχημάτισε πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, τὸ *Τάγμα τοῦ χριστιανικοῦ στρατοῦ*. Ὁ Καπουκῖνος Ἰωσὴφ τὴν α'. Νοεμβρίου 1619, ὡς παπικὸς ἐπίτροπος, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Νεβὲρ ἐδέχθη καὶ τὸν ὅρκον τῶν νέων τούτων σταυροφόρων Γάλλων καὶ Γερμανῶν. Ἀλλ' ὅτε τὰ πάντα ἦσαν σχεδὸν ἤδη ἕτοιμα, καὶ στόλος ἐκ πέντε πλοίων συγκείμενος ἔμελλε ν' ἀποβιβάσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα τοὺς νέους τούτους αὐτῆς ἐλευθερωτὰς, πυρκαϊὰ ἐκραγεῖσα ἠφάνισε τὸν στόλον, καὶ διέλυσε πᾶσαν τὴν ἐπιχείρησιν. Λυπούμεθα βεβαίως ὡς ἄνθρωποι διὰ τὴν ἔκτακτον ταύτην καταστροφὴν, ἐξ ἄλλου ὅμως δὲν δυνάμεθα, ἢ νὰ χαίρωμεν διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπιπολαίου ταύτης ἐπιχειρήσεως, ἥτις ἤθελε πλημμυρήσει αἱμάτων ἐκ νέου τὸν τόπον, τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ Δουκὸς περιμένοντα ἵνα λάβῃ τὰ ὅπλα. Εἶναι δὲ περίεργον ὅτι, ἐν ταῖς ἀποπείραις ταύταις τῶν ὑποκινουμένων ἐπαναστάσεων κατὰ τοῦ ζυγοῦ τῶν Τούρκων, οἱ μεσόγειοι Ἕλληνες εἶναι πολὺ προθυμότεροι τῶν παραλίων, καὶ μάλιστα τῶν νησιωτῶν, ἐκ τοῦ σύνεγγυς γινωσκόντων τὴν φύσιν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης τῆς δύσεως κατ' ἐκείνην τὴν θεοκρατικὴν ἐποχήν. Οὕτως ὅτε αἴφνης τὴν 24 Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1645, τουρκικὸς στόλος ἄνευ κηρύξεως πολέμου προσέβαλε τὴν Κρήτην, καὶ οἱ Ἐνετοὶ ἀπηλπισμένοι τὰ πάντα ὑπέσχοντο πρὸς τοὺς Κρῆτας, ἵνα πείσωσιν αὐτοὺς ὅπως ἐγερθῶσι κατὰ τῶν Τούρκων, ἀπὸ τῶν ὀρέων αὐτῶν ἐθεώντο ἀπαθεῖς τὸν εἰκοσιπεντεκτῆ τοῦτον πόλεμον, σκεπτόμενοι πρὸς τί ν' ἀπολέσωσι ζωὴν καὶ περιουσίαν, ἵνα ἐπὶ τέλους ἁπλῶς ἀλλάξωσι τύραννον; Τότε ἡ ἀμείλικτος καὶ ἀπάνθρωπος ἐκείνη Δημοκρατία, ἀγωνιῶσα ἐνθυμήθη τὸ *λαμπρὸν καὶ εὐγενὲς καὶ βασίλειον γένος τῶν Ἑλλήνων!* ἵς δέ ποτε οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι ἀπένεμον τοῦ Ῥωμαίου πολίτου τὸν τίτλον εἰς ἄτομα καὶ εἰς πόλεις, ἵνα δεσμεύσωσιν αὐτὰς εἰς τὰ ἑαυτῶν συμφέροντα, οὕτω καὶ ἡ διεφθαρμένη ἐκείνη δημοκρατία ἐν ἀνάγκῃ εὑρισκομένη ἀπένεμε τὸν τίτλον τοῦ Πατρικίου, μετὰ τῆς διαφορᾶς μόνον ὅτι, ἐνῷ ἡ ἀρχαία τοὐλάχιστον Ῥώμη προσέφερεν αὐτὸν δωρεὰν, ἡ Ἐνετία ἐπλειστηριάζεν αὐτὸν κατακυροῦσα τῷ πλειοδοτοῦντι. Κατὰ τὴν ἐποχὴν λοιπὸν ταύτην ἡ Ἐνετία πλειστηριάζουσα ὀγδοήκοντα Πατρικίων τίτλους, ἐν τῷ προγράμματι αὐτῆς διεκήρυσσεν, ὅτι μεταξὺ πάντων τῶν λοιπῶν ἐθνῶν, ὑπηκόων τε καὶ ξένων, τὸ ἔκλαμπρον καὶ βασίλειον ἔθνος τῶν Ἑλλήνων προτιμητέον ἐστὶ, διά τε τὴν ἐπὶ αἰῶνας κατοχὴν αὐτοῦ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς, καὶ τὰς πρὸς τὴν δημοκρατίαν ὑπηρεσίας. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τὸ δέλεαρ ἠδυνήθη νὰ κινήσῃ τοὺς Κρῆτας ἐκ τῆς ἀπαθείας καὶ ἀδιαφορίας αὐτῶν. Οὐδεὶς Ἕλλην παρέστη ἀγοραστής. Οὕτως ἄρα εἰς τὰς ἰδίας αὐτῆς δυνάμεις ἐγκαταλειφθεῖσα ἡ Ἐνετία, ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τοῖς Τούρκοις τὴν νῆσον, τὴν 6 Σεπτεμβρίου 1669. Καὶ κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην πολλαὶ οἰκογένειαι καὶ μάλιστα στρατιωτικαί, ὅσαι ἐξ ἀνάγκης μετέσχον τοῦ Ἐνετικοῦ τούτου δράματος, ἐγκατέλιπον τὸ πάτριον ἔδαφος ζητήσασαι ἀλλαχοῦ νέαν πατρίδα. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τοῦ μακροῦ τούτου περὶ Κρήτης πολέμου, τῶν Τούρκων τὰ χρονικὰ ἀναφέρουσιν ὑποκινηθεῖσάν τινα ἄλλην ἐν Κωνσταντινουπόλει στάσιν, συνεπείᾳ τῆς ὁποίας τέσσαρες χιλιάδες πτώματα ἐῤῥίφθησαν εἰς τοῦ Βοσπόρου καὶ Ἑλλησπόντου τὰ βεύ-

ματα, ὁ δὲ πατριάρχης κατηγορηθεὶς ἐπὶ προδοσίᾳ, ἀπηγχονίσθη εἰς τὴν πύλην τὴν καλουμένην Κερεμίτ Καπουσί. Περὶ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Ἰωάννης ὁ Στεφανόπουλος ὡδήγει ἐκ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς λοιπῆς Πελοποννήσου, ὁλόκληρον ἀποικίαν Ἑλληνικὴν εἰς τὴν νῆσον Κύρνον ἢ Κορσικήν.

Ὀλίγα μόνον ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κρήτης ἔτη παρῆλθον, καὶ τὰ ἐκ δύσεως δεινὰ αὖθις ἐνέσκηψαν ἐπὶ τῆς ταλαίνης Ἑλλάδος. Ἡ Ἀουστρία, ἡ Πολωνία, ὁ Πάπας καὶ ἡ Ἐνετία, συνέθεντο πρὸς ἀλλήλας ἱερὰν συμμαχίαν κατὰ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1685. Ὁ περιώνυμος Μοροζίνης ἐξελέχθη ὑπέρτατος ἄρχων ταύτης τῆς νέας ἐκστρατείας, ἥτις ἐξ ἁπάσης τῆς Εὐρώπης στρατολογηθεῖσα, κατηρτίσθη τελειότερον πάσης ἄλλης προηγουμένης. Θέατρον τοῦ πολέμου ὑπῆρξε καὶ αὖθις ἡ Πελοπόννησος, ἥτις μετὰ τὴν πρώτην νίκην τῶν συμμάχων καὶ τὴν ἅλωσιν τῆς Κορώνης τὴν 12 Αὐγούστου 1685, ἅπασα ἐξηγέρθη ἐκ νέου, ἀποβαλοῦσα τοὺς Τούρκους καὶ δεξαμένη τοὺς Ἐνετούς. Ἐν τῷ νέῳ δὲ τούτῳ Πελοποννησιακῷ πολέμῳ νίκη διεδέχετο νίκην καὶ ἐπιτυχία ἐπιτυχίαν· ὥστε ἐντὸς ὀλίγου πᾶσα ἡ χερσόνησος ὑπετάγη τῷ Μοροζίνῃ, ὃς κατὰ μίμησιν τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων ἐκλήθη τότε Πελοποννησιακός. Ἡ πρώτη δὲ αὕτη ἀπροσδόκητος εὐτυχία ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ τὴν ἰδέαν τῆς κατακτήσεως πάσης τῆς Ἑλλάδος· ὅθεν εὐθὺς ἐστράτευσαν ἐπὶ τὴν Ἀττικήν, καὶ ἀναιμωτὶ ἐκυρίευσαν τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ἡ ἀκρόπολις, εἰς ἣν οἱ Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν ἀπῄτει τακτικήν τινα πολιορκίαν. Ἀπὸ τῆς ὁλεθρίας δὲ ταύτης στιγμῆς χρονολογεῖται ἡ καταστροφὴ τῶν ἐν αὐτῇ μέχρι τοῦδε ἀκεραίων διασωθέντων ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης. Οἱ μὲν Τοῦρκοι καταστρέψαντες τὸν ναὸν τῆς ἀπτέρου νίκης ἔστησαν ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης μίαν κανονοστιχίαν ἐπικουρικήν, καὶ ἄλλας τινὰς στηθείσας ἐν τοῖς προπυλαίοις. Ἐντὸς δὲ τοῦ Παρθενῶνος ἐσώρευσαν τὰ ὅπλα καὶ τὰ πολεμεφόδια. Οἱ δὲ Λατῖνοι, ἐπὶ μὲν τῶν λόφων τοῦ Μουσείου καὶ τῆς Πνυκὸς ἔστησαν ἄλλας κανονοστιχίας, ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀρειοπάγου τέσσαρας ὄλμους τῶν 500 λιτρῶν, ἐκσφενδονίζοντας τὰς φοβερὰς αὐτῶν πυρίνους σφαίρας ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως. Μία δὲ ἡ ὀλεθριωτάτη πασῶν, ὅσαι ποτὲ ἐρρίφθησαν ἀπὸ τῆς εὐρέσεως τῆς πυρίτιδος, διευθυνθεῖσα ὑπό τινος Γερμανοῦ ἀξιωματικοῦ ἔπεσε τὴν 26 Σεπτεμβρίου 1687 ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου ὡς εἴρηται ἦν σεσωρευμένη πᾶσα ἡ πυρῖτις τῶν Τούρκων, καὶ τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, τὸ ἀπὸ ἑκκαίδεκα αἰώνων σωζόμενον, ἐν μιᾷ ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἀνετράπη! Ὅ,τι σήμερον ἐξ αὐτοῦ ὑπάρχει, εἶναι τὸ λείψανον τῆς τρομερᾶς ἐκείνης στιγμῆς! Τὴν 29 Σεπτεμβρίου πρωὶ ἡ ἀκρόπολις παρεδόθη, καὶ οἱ Ἐνετοὶ ἐν θριάμβῳ πανστρατιᾷ αὐθημερὸν εἰσῆλασαν εἰς αὐτήν. Ὁ ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ ὁ κλῆρος ἐδέχθη αὐτοὺς ἀποβάντας εἰς Πειραιᾶ μετὰ λαμπάδων καὶ φώτων, ἀγνοοῦντες οἱ δυστυχεῖς τὴν μετ' ὀλίγον μέλλουσαν αὐτῶν συμφοράν, ὅτι καὶ κλῆρος καὶ πάντες οἱ κάτοικοι θέλουσι βιασθῆ ὑπὸ τῶν ἐλευθερωτῶν αὐτῶν, νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ πάτριον ἔδαφος, καὶ νὰ ζητήσωσιν ἀλλαχοῦ ἐν Πελοποννήσῳ οἴκησιν καὶ ἀποκατάστασιν. Οἱ δυστυχεῖς Ἀθηναῖοι διεμαρτύροντο κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης, ἣν ἐθεώρουν ὡς ἐξορίαν ἀπάνθρωπον, ὑποσχόμενοι νὰ καταβάλωσι πᾶσαν θυσίαν ἵνα διατηρήσωσι τὴν φρουρὰν καὶ πληρόνωσιν ἐτήσιον φόρον· ἀλλ' οἱ ἐλευθεροῦται κάλλιον γινώσκοντες τὸ ἀληθὲς συμφέρον αὐτῶν, καὶ μὴ ἀνεχόμενοι ἐκ περισσείας ἀγάπης νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτοὺς εἰς τὴν διάκρισιν τῶν βαρβάρων, οὐδεμίαν ἔδωκαν προσοχὴν εἰς τὰς παρακλήσεις καὶ τοὺς θρήνους αὐτῶν! Μήπως τάχα καὶ ἄλλοτε ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους ἀναγκασθέντες δὲν ἐγκατέλιπον οἱ Ἀθηναῖοι τὸ πάτριον ἔδαφος μεταβάντες εἰς τὴν Τροιζῆνα; Ἡ ἐξ Ἀθηνῶν τῶν ἐλευθερωτῶν ἀναχώρησις συνωδεύθη ὑπό τινος δευτέρας τῆς Ἀκροπόλεως καταστροφῆς, ἣν αὐτὸς ὁ Μοροζίνης ἔντινι πρὸς τὴν γερουσίαν ἐκθέσει του ἀπὸ 13 Μαρτίου 1688 ὡς ἑξῆς περιγράφει. «Προβλέπων ὅτι δὲν δύναμαι νὰ διατηρήσω τὰς Ἀθήνας, συνέλαβον τὸν σκοπὸν ν' ἀφαιρέσω ἐντεῦθεν μνημεῖα τινὰ ἄξια τῆς δόξης τῆς δημοκρατίας. Πρὸς τοῦτο λοιπὸν ἠθέλησα ν' ἀποσπάσω ἐκ τοῦ μετώπου τοῦ Παρθενῶνος, ὅπου ὑπάρχουσι κάλλισται γλυφαί, ἓν ἄγαλμα τοῦ Διὸς (γράφε Ποσειδῶνος) καὶ τὰ ἀνάγλυφα δύο περιφήμων ἵππων. Ἀλλὰ μόλις ἤρχησαν οἱ ἐργάται ν' ἀφαιρέσωσι τὴν ἀνωτέραν στεφάνην, τὸ πᾶν διαλυθὲν κατέπεσεν εἰς συντρίμματα . . . . . Μὴ δυνηθεὶς λοιπὸν νὰ λάβω ὅ,τι κυρίως ἐσκόπουν, καὶ μὴ ἔχων τὰς ἀναγκαίας μηχανάς, ἵν' ἀφαιρέσω ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ναοῦ ἄλλα τινά, καὶ τοι ἠκρωτηριασμένα ἀγάλματα, ἐγκατέλιπον τὸ σχέδιον τοῦτο. Ἀπεφάσισα ὅμως ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀφαιρέσω μίαν ἀκέφαλον λέαιναν, ἥτις εὐκόλως δύναται νὰ συμπληρωθῇ.» Ἐκτὸς δὲ ταύτης ὁ Μοροζίνης ἀφῄρεσε καὶ ἄλλην λέαιναν, ἔτι δὲ καὶ τὸν κάλλιστον κοιμώμενον λέοντα τὸν μεταξὺ Θησείου καὶ Ἀκαδημίας ὑπάρχοντα, καὶ τρίτον ἄλλον τὸν ἐν Πειραιεῖ, καθήμενον πρὸ τοῦ λιμένος. Ἡ Γερουσία στήσασα τὰ τέσσαρα ταῦτα τρόπαια ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ ναυστάθμου αὐτῆς, ἐπέγραψεν ἐπὶ μὲν τοῦ λέοντος.

Franciscus Maurocenus
Peloponnesiacus
Expugnatis Athenis
Marmorea leonum simulacra
Triumphali manu
E Pireo direpta
in patriam transtulit

Futura Veneti leonis
quae fuerunt
Minervae Atticae ornamenta.

ἐπὶ δὲ τῆς Λεαίνης

Atheniensia Venetae classis
Trophaea,
Veneti senatus decreto
in navalis vestibulo
constituta.

Ἀλλ' οἱ ταχεῖς οὗτοι καὶ ὀλεθριοι θρίαμβοι ἐναυάγησαν μετ' ὀλίγον ἐνώπιον τῶν τειχῶν τῆς Χαλκίδος. Τὴν 23 Ἰουλίου 1688 εἰσέπλευσεν ὁ συμμαχικὸς στόλος, πλήρης ἐλπίδων καὶ πεποιθήσεως, εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Εὐρίπου, τὴν δὲ 21 Ὀκτωβρίου, ἐγκατέλιπε τὰ παράλια ταῦτα ἄνευ τινὸς ἐλπίδος ἐπιστροφῆς. Ὁ μετ' ὀλίγον ἐπελθὼν θάνατος τοῦ Μοροζίνη (1690), στερήσας τὴν δημοκρατίαν τοῦ κραταιοτάτου αὐτῆς στηρίγματος, ἐπήνεγκεν ἀναγκαίως ὡς συνέπειαν τὴν ἀπώλειαν τῶν ἐφημέρων αὐτῆς κατακτήσεων, αἵτινες μόνον διὰ τῆς βίας καὶ τῆς ἰσχύος τῶν ὅπλων ἠδύναντο νὰ παραταθῶσιν, οὐδεποτε δὲ διὰ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς συμπαθείας τῶν λαῶν ἐφ' ὧν ἐξετείνοντο· καθότι ὡς τῶν ληστῶν τῆς Καλαβρίας τὸ γνωστὸν σύνθημα εἶναι, o la borsa o la vita, ἢ τὸ *βαλάντιον ἢ τὴν ζωήν*, οὕτω καὶ τῶν ἐλευθερωτῶν ἡμῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπόλυτος ἦν ἀπαίτησις, ἡ *ἕνωσις* καὶ *ἀπολατίνωσις* ἢ *δουλεία* καὶ *καταπίεσις*. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων αἱρέσεων ἑκάστοτε ὁ Ἕλλην τιθέμενος, προετίμησε πάντοτε τὸ τέκνον τοῦτο τῶν πόνων καὶ τῆς ὀδύνης, τὴν δευτέραν, τὴν μαρτυρικήν, τὴν σώτειραν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοῦ ἐθνικότητος. Οὕτω λοιπὸν μόνοι ἑπτὰ μῆνες ἤρκεσαν τῷ Σουλτάνῳ Ἀχμέτῃ τῷ Γ'. ἵνα ἀπὸ τῆς Τήνου ἀρχόμενος κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1714, ἀποδιώξῃ τοὺς Ἐνετοὺς ἐκ πάντων αὐτῶν τῶν φρουρίων, ἃ ἐκέκτηντο ἐν ταῖς νήσοις καὶ τῇ Ἠπείρῳ.

Ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τὸν Τοῦρκον αὖθις ταχθεῖσα, μετὰ 60 ἔτη ἔδωκε πάλιν σημεῖα ζωῆς ζυγμαίας, ἐμφυσηθέντα αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Βορρᾶ. Ταυτότης θρησκείας καταδικομένης ὑπὸ τῆς δύσεως, καὶ πολιτικὴ ἠπία καὶ προστευτική, ὑπῆρξαν τὰ δύο ἰσχυρὰ μέσα, δι' ὧν ἀπ' ἀρχῆς ἡ Ῥωσσία κατώρθωσε νὰ πείσῃ ἅπαν τὸ ἔθνος, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ μόνη αὐτοῦ προστάτις καὶ φίλη δύναμις. Καὶ ἀληθῶς, τίς ἄνθρωπος λογικὸς ἠδύνατο τότε νὰ πιστεύσῃ τὸ ἐναντίον, καθ' ἑκάστην πραγματικὰς ἀποδείξεις λαμβάνων, ἔνθεν μὲν τῆς πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς καταδιώξεως, τῆς ἀπροκαλύπτου ἐπιβουλῆς καὶ καταφρονήσεως, ἔνθεν δὲ τῆς πολιτικῆς προστασίας, τῆς ἀτομικῆς περιθάλψεως, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀδελφότητος; Δὲν ἐξήταζον τότε λεπτολόγως τοὺς λόγους, οἱ πανταχόθεν πιεζόμενοι καὶ καταθλιβόμενοι, δι' οὓς ἀπὸ τοῦ μεγάλου Πέτρου ἡ Ῥωσσία ἤρχησεν οὕτω νὰ προσφέρηται πρὸς τοὺς Ἕλληνας· ἀλλ' ἔργῳ ὑπὸ μόνης τῆς Ῥωσσίας εὐεργετούμενοι, ταύτην φυσικῷ τῷ λόγῳ ἐθεώρουν ὡς τὴν μόνην αὐτῶν εὐεργέτιδα καὶ προστάτιν. Οὐδὲν ἄρα ἔκτακτον καὶ παράδοξον ἐμπεριέχει ἡ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων ἀνάστασις, ὅτε τὸ 1770 ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη ἀπὸ τῶν μυχῶν τῆς Βαλτικῆς διήγειρε τὸ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἔμφυτον πνεῦμα, ὃ καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ πρὸ καὶ μετά, μὴ ἔχοντες τὰ αὐτὰ προηγούμενα, ἐπίσης ἐξεμεταλλεύθησαν εἰς παρομοίας πολιτικὰς περιστάσεις. Στόλος ἄρα Ῥωσσικός, διοικούμενοι ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Ὀρλὼφ, κατὰ προηγηθεῖσαν συνεννόησιν μετὰ τῶν κατοίκων, ἐνεφανίσθη τὸ 1770 εἰς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἠγκυροβόλησεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀκαρνανικῆς *Πόρτο Κάγιον*. Τοῦτο ἦν ἤδη τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ στρατιωτικὴ βοήθεια, ἣν ἡ Ῥωσσία παρέσχεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν ταύτην ἦν ἐλαχίστη· διότι τὸ ὅλον τοῦ στρατοῦ, ὃ ἐμπεριεῖχεν ὁ στόλος ἦσαν πεντακόσιοι ἄνδρες· καὶ ὅμως ἡ Πελοπόννησος ἅπασα ἐξανέστη, καὶ κατ' ἀρχὰς ἐθριάμβευσεν· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ δεκαπέντε χιλιάδες ἀγριώτατοι Ἀλβανοὶ εἰσβαλόντες, ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέχρι τοῦ ἄλλου ἄκρου τῆς Χερσονήσου περιέφερον τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον. Καταστρέψαντες δὲ ἓν σῶμα Σπαρτιατῶν, προεχώρησαν μέχρι Μεθώνης, ἣν ἐπολιόρκουν οἱ Ῥῶσσοι· ἀλλὰ καὶ τούτους διώξαντες, καὶ τὸ πυροβολικὸν αὐτῶν κυριεύσαντες, διέλυσαν τὴν πολιορκίαν. Μετὰ ταύτην τὴν πρᾶξιν οἱ Ῥῶσσοι ἀποσυρθέντες εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν, ἀπὸ τοῦ στόλου ἐν ἀσφαλείᾳ ἤδη ἐθεῶντο τὴν τραγῳδίαν. Ἐξ ἁπάσης δὲ ταύτης τῆς μεγάλης καὶ φοβερᾶς ἐκστρατείας, οὐδὲν ἄλλο προέκυψε βέβαιον ἀποτέλεσμα, ἢ ἡ ἐν Τσεσμὲ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου πυρπόλησις. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Ὀρλὼφ πολιορκήσας εἰς μάτην τὴν Ἀθῆνον ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, καταλιπὼν ἐν Μεσογείῳ τὸν ναύαρχον Σπυριτόφ. Οὗτος δὲ παρχειμάζων ἐν Πάρῳ, τοιαύτας ἐν τῇ νήσῳ παρασκευὰς ἐποιήσατο, οἷαι ἐνέφαινον μακρὰν ἐν τῷ τόπῳ διατριβήν. Τὸ ἐπιὸν ὅμως ἔτος 1771, αἴφνης καὶ οὗτος ἀπέπλευσεν ἐκ τῆς νήσου, καταλιπὼν εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Τούρκων πλῆθος ἄπειρον ἀνθρώπων καταφυγόντων εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ σύμμαχοι ἔφευγον καταιγὶς συμφορῶν ἐξερράγη ἐν Πελοποννήσῳ. Αἱ μὲν ἐπαρχίαι αἱ δεχθεῖσαι τοὺς Ῥῶσσους ἄδην κατεστράφησαν, οἱ δὲ ἄνδρες ἐθανατώθησαν, αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία ᾐχμαλωτίσθησαν. Αἱ αἰσχρουργίαι δὲ τῶν Ἀλβανῶν τοσαῦται καὶ τοιαῦται ἐγένοντο, ὥστε οἱ Τοῦρκοι αὐτοὶ ἐπὶ τέλους ἐστράτευσαν ἐναντίον αὐτῶν, διαρπαζόντων ἀδιακρίτως μετὰ ταῦτα καὶ αὐτοὺς καὶ τοὺς Ἕλληνας. Ἐπῆλθε μετ' οὐ πολὺ ἡ ἐν Καϊναρζικίῳ συνθήκη (21 Ἰουλίου 1774), ἐν ᾗ

ἐτέθησαν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας ἀληθῶς τὰ ἄρθρα α΄. ζ΄. καὶ ιζ΄. παρέχοντα τοῖς χριστιανοῖς ἐγγυήσεις μελλούσας, ἀλλ᾽ ἡ καταστροφὴ ἦν ἤδη τετελεσμένη. Ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ σωρηδὸν αἱ οἰκογένειαι ἐγκατέλειπον τὸ πάτριον ἔδαφος καὶ ἐζήτουν ἄσυλον ἀλλαχοῦ. Τότε δὲ καὶ αἱ Κυδωνίαι ἐδέχθησαν εἰς τὴν φιλόξενον αὐτῶν πόλιν τὴν τελευταίαν μεγάλην προσθήκην τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἐν ᾗ μέχρι τοῦδε ἔκτοτε σώζεται ὁ καλούμενος Μωραΐτικος μαχαλές. Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ θλιβερὰ αἴτια τοῦ πρώτου συνοικισμοῦ τῶν Κυδωνιῶν, καὶ τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῶν μετὰ ταῦτα. Ὁ τόπος τὸ κατ᾽ ἀρχὰς ἐκαλύπτετο λέγουσιν ὑπὸ δασῶν ἀγρίων κυδωνιῶν, ἐξ ὧν ὁ τόπος ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν Τούρκων Αϊβαλί, ἤτοι Κυδωνεών(α). Μικρὰ καὶ ἄσημος τὸ κατ᾽ ἀρχὰς ὡς εἰκὸς ἡ πόλις αὕτη, ηὐξήθη μὲν διὰ τοῦ πλήθους τῶν συῤῥευσάντων, ὠργανίσθη ὅμως καὶ προήχθη καὶ ἐγένετο οἵα πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἦν, διὰ τῆς ἱκανότητος Οἰκονόμου τινὸς Λεσβίου, πολυμηχάνου ἀνδρὸς, καὶ σφόδρα ζηλωτοῦ τῆς παιδείας. Οὗτος κατώρθωσεν ἵνα ὁλοτελῶς ἐξέλθωσι τοῦ τόπου οἱ Τοῦρκοι, δοθῶσι τῇ πόλει διάφορα παρὰ τοῦ Σουλτάνου προνόμια, καὶ σχηματίσωσι κοινότητα ἐν τῷ μέσῳ τῶν Τούρκων, καθαρὰν Ἑλληνικὴν καὶ σχεδὸν ἀνεξάρτητον καὶ αὐτοδιοίκητον(β). Ἡ πόλις πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἤκμαζε καὶ ἐπλούτει, προστατευομένη καὶ ὑπὸ τῆς ἰσχυροτάτης καὶ βαθυπλούτου Μικρασιάτιδος οἰκογενείας τῶν Καρὰ Ὀσμάν. Οὐχ ἧττον δὲ εἰς τὴν κοινὴν φήμην καὶ τὴν γενικὴν ὑπόληψιν τῆς πόλεως συνετέλεσε καὶ τὸ ἐν αὐτῇ λαμπρὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην γυμνάσιον, ὅπου συῤῥέοντες πανταχόθεν οἱ Ἑλληνόπαιδες ἐπαιδεύοντο τὴν προγονικὴν παιδείαν, καὶ ἐποτίζοντο τὰ σωτήρια ἐκεῖνα νάματα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα. « Αἱ Κυδωνίαι, λέγει ὁ φιλέλλην Σοαζέλος, ἐπισκεφθεὶς τὴν πόλιν εἰς τὴν ἀκμήν της, θέλουσιν ἐξακολουθεῖ νὰ αὐξάνωσιν, ἂν μὴ ἡ ἀρτιγενὴς αὐτῆς εὐτυχία καταγγελθῇ εἰς τοὺς Τούρκους, ὧν οἱ ταμιευτικοὶ σκοποὶ τείνοντες πάντοτε εἰς τὸ ἐφήμερον κέρδος, δὲν ἤθελον λείψει νὰ καταπνίξωσι τὴν ἀποικίαν ταύτην ἐν αὐτῇ τῇ γεννήσει αὐτῆς. Θαυμαστὴ ὄντως εἶναι ἡ τολμηρὰ τῶν Ἑλλήνων τούτων δραστηριότης, οἵτινες βασανιζόμενοι εἰς τὰς ἰδίας πατρίδας, καὶ ἀναγκασθέντες νὰ καταλίπωσι τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Πελοπόννησον ἐζήτησαν ἄσυλον εἰς τὰς ἐρήμους ἀκτὰς τῆς Ἀσίας. Ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον ὅπερ ἐμπνέουσιν ἔτι μᾶλλον θέλει αὐξήσει, ὅταν τις ἀκούσῃ ὅτι τὸ πρῶτον ἀποτέλεσμα τῆς μικρᾶς αὐτῶν ῥαστώνης καὶ ἐλευθερίας ὑπῆρξεν ἡ ἔγερσις τοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν ἐπιστήμην, καὶ ὁ ζῆλος πρὸς τὴν παιδείαν, ὅν τινες ὑποθέτουσιν ὡς ἀπὸ πολλοῦ ἐσβεσμένον παρὰ τοῖς ἀπογόνοις τῶν πάλαι ἐκείνων Ἑλλήνων· ὅταν τις μάθῃ ὅτι ἐπὶ τῆς παραλίας ταύτης τῆς Αἰολίδος ὑπάρχει σχολεῖον, ὅπου ἡ νεολαία διδάσκεται τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Θουκυδίδην, διδάσκαλοι δὲ τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν διαχέουσιν ἐνταῦθα τὰς γνώσεις, ἃς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἠρύσθησαν. Αἱ λεπτομέρειαι αὗται βεβαίως θέλουσιν ἐκπλήξει ἐκείνους, οἵτινες κατὰ τὴν κοινὴν πλάνην πιστεύουσιν, ὅτι ὁλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κεῖται βεβυθισμένον εἰς τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀθυμίαν, μακρᾶς δουλείας ἀποτελέσματα, οἵτινες ἀγνοοῦσιν ὅτι τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα, διηνεκῶς διὰ παντοίων μέσων διεμαρτύρετο κατὰ τῶν δεινῶν του. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ ταύτην οἱ Ἕλληνες περιμένουσι τὸν ἐκδικητήν των. Οὗτος θέλει καταστήσει αὐτοὺς γνωστούς· οὗτος θέλει διαλύσει τὸ νέφος, ὑφ᾽ οὗ περικαλύπτεται ἡ ἱστορία τῆς φιλολογίας αὐτῶν, καὶ ἀποδείξει, ὅτι τὸ πνεῦμα καὶ ἡ εὐφυΐα δὲν ἐγκατέλιπον ὅλως τὸ πάτριον αὐτῶν ἔδαφος, ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦτο πῦρ ἐξησθένησε μὲν πολλάκις, ἐγγὺς μάλιστα ἐγένετο νὰ σβεσθῇ, οὐχ ἧττον ὅμως διετηρήθη καὶ διεσώθη, ἀναδοῦν ἐκ διαλειμμάτων καὶ λάμψεις τινας. Εἶναι θέαμα ἀντάξιον τῶν θεῶν, λέγει ὁ Σένεκας, ὁ γενναῖος ἀνὴρ παλαίων κατὰ τῆς δυστυχίας. Ἐνταῦθα δὲ ὁλόκληρον ἔθνος εὐσταθῶς καὶ γενναίως ἀγωνιζόμενον ἀνθίσταται εἰς τὰ παντοῖα δεινὰ, καὶ ἐκφεύγει τὴν ἀμάθειαν, εἰς ἣν βάρβαρος φανατισμὸς κυλίει αὐτό. Ἀπολέσαν τὴν ἐλευθερίαν του, ποτὲ δὲν ἔπαυσε νὰ τὴν ποθῇ, καὶ στερηθὲν τῶν δικαιωμάτων του ποτὲ δὲν παρῃτήθη τοῦ δικαιώματος, ὅπερ σώζει ἐκ τῆς ἐξαχρειώσεως, ὅπερ καὶ ἐν ἐσχάτοις συντηρεῖ τὴν ἐλπίδα, τοῦ ἀπαραγράπτου δικαιώματος τοῦ μισεῖν τοὺς τυράννους του (α).» Τὸ γυμνάσιον τῶν Κυδωνιῶν, ὃ ἰδίως ἐλάμπρυνε διὰ τοῦ ζήλου καὶ τῆς ἐμβριθοῦς αὐτοῦ παιδείας ὁ σοφὸς διδάσκαλος Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος, κατέστη μικρὸν πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἡ κεντρικὴ ἑστία τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως, ἥτις εἰς πάντας τοὺς προσερχομένους νεανίας, τριακοσίους σχεδὸν καὶ ἐπέκεινα, ἀπενέμετο δωρεάν. Ἐν ἔτει 1817 ὅτε ὁ Πουκεβίλης ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν ἡ σχολὴ ἔτι ἤκμαζε, καὶ ὁ φιλέλλην οὗτος ἱστορικὸς μετὰ θαυμασμοῦ περιγράφει τὰς προόδους τῆς νεολαίας εἴς τε τὰ γράμματα καὶ τὴν ἠθικήν. « Ἐν διαστήματι,

(α) Τινὲς θέλουσι τοὺς πρώτους κατοίκους τοῦ τόπου Λεσβίους ἐκ τοῦ χωρίου Κυδῶναι κειμένου κατέναντι. Ἐντεῦθεν δὲ λέγουσιν ἐδόθη τῇ πόλει τὸ ὄνομα. Τὸ πρᾶγμα δὲν εἶναι ἀπίθανον καὶ ἴσως αἱ Κυδωνίαι πρώτους θεμελιωτὰς ἔσχον τοὺς Κυδωνιεῖς τῆς Λέσβου.

(β) Τὰς τύχας τοῦ Ἰωάννου τούτου Οἰκονόμου καὶ τὰ δικαιώματα, ὧν δι᾽ αὐτοῦ ἔτυχεν ἡ πόλις, διηγεῖται ἡ φιλότιμος Κυρία Χαρίκλεια Σταυράκη ἐν τῇ μεταφράσει αὐτῆς τοῦ τεμαχίου τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τοῦ Κ. Ῥαφφενέλου, τοῦ ἀφορῶντος τὰς Κυδωνίας.

(α) Chois. Gouffior. vogage pittor. τόμ. 2 σελ. 73—74.

λέγει, τῶν δύο μηνῶν, καθ᾽ οὓς διέμεινα ἐντὸς τῆς σχολῆς, περιωρισμένος εἰς τὴν αὐστηροτάτην δίαιταν, ἣν οἱ Ἕλληνες τηροῦσι κατὰ τὴν τοῦ Πάσχα τεσσαρακοστήν . . . . ἐξεπλάγην ἀληθῶς διὰ τὸν ζῆλον, καὶ τὸ θρησκευτικὸν σέβας μεθ᾽ οὗ οἱ μαθηταὶ τῆς σχολῆς προσεφέροντο πρὸς τοὺς διδασκάλους αὐτῶν. Εὗρον ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ ἀποικίᾳ τῶν λογίων Ἑλλήνων νέους τινὰς, οἵτινες κατὰ προτροπήν μου, ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψωσιν ὅλως ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους διαλέξει τὴν κοινὴν ἢ δημώδη γλῶσαν, καὶ ἀνακαινίσωσιν ἐν τῷ γυμνασίῳ τῶν Κυδωνιῶν τὴν γλῶσσαν τοῦ Δημοσθένους καὶ τοῦ Πλάτωνος. Αἱ ἑσπέραι ἡμῶν παρήρχοντο εὐαρέστως ἀναγινωσκόντων τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, καὶ τιθέντων ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀρχαίαν τινὰ τραγῳδίαν. Ἀναχωρήσας δὲ ἔμαθον μετὰ ζωηρᾶς χαρᾶς, ὅτι οἱ μαθηταὶ ἐξηκολούθουν καὶ μετὰ ταῦτα λαλοῦντες τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν, τηροῦντες τὴν ὑπόσχεσιν ἣν μοὶ ἔδωκαν ἀναχωροῦντι, ὅτι θέλουσι μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς μου φυλάσσει ἀπαρεγκλίτως τὸν νόμον τοῦτον, ὃν ἀνεγράψαμεν ἐπὶ τοῦ τοίχου τῆς αἰθούσης τῶν συνεδριάσεων ἡμῶν »(α). Τέσσαρα ἔτη μετὰ ταῦτα τὸ λαμπρὸν τοῦτο γυμνάσιον μετὰ τῶν τριακοσίων αὐτοῦ μαθητῶν, τῆς βιβλιοθήκης καὶ τοῦ τυπογραφείου, δὲν ὑπῆρχε πλέον (β)! Ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν περιαχθεῖσα καὶ αὐτὴ ἀδίκως εἰς τὴν μεγάλην δίνην τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως κατεστράφη! Αἱ Κυδωνίαι ἐπὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας κείμεναι, δὲν ἠδύναντο τὴν ἐλαχίστην νὰ ἔχωσιν ἐλπίδα ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς Ἀσίας. Τοιαύτη ἀνέκαθεν ὑπῆρξεν ἡ τύχη τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἑλληνίδων πόλεων, καὶ τοιαύτη ἔσεται αἰωνίως, ἀφοῦ ἀμέσως ὄπισθεν αὐτῶν ἵστανται ἄπειρα στίφη βαρβάρων Ἀσιανῶν. Τὴν θέσιν δ᾽ αὐτῆς ταύτην καλῶς συνειδυῖα ἡ πόλις ἔμενεν ἥσυχος καραδοκοῦσα τὸ μέλλον. Ἀλλ᾽ ὁ σατράπης τῆς Περγάμου ὑποπτεύων αὐτὴν πολυάνθρωπον οὖσαν, καὶ ὑπὸ Ἑλλήνων καθ᾽ ὁλοκληρίαν κατοικουμένην, ἀπέστειλεν εἰς αὐτὴν, ἄνευ τινὸς ἄλλου λόγου, Τούρκους, οἵτινες κατὰ τὸ σύνηθες διὰ τῶν διαρπαγῶν αὐτῶν παρέσχον τῇ πόλει τὴν πρώτην ἀφορμὴν πρὸς ἀπόστασιν. Ὁ διοικητὴς τῶν Κυδωνιῶν Χατζῆ Ἀθανάσιος, παρέστησε τῷ πασσᾷ τῆς Περγάμου τὴν ἀνάγκην τῆς ἀποχωρήσεως αὐτῶν, ἀλλ᾽ εἰς μάτην. Περὶ τὸν χρόνον τοῦτον, τὴν 14 Ἰουνίου (1824), ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐφάνη εἰς τὰ Μοσχονήσια, κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ κόλπου ἐνώπιον τῶν Κυδωνιῶν. Εἰς τὴν θέαν τούτου ἐνθουσιασθέντες οἱ κάτοικοι τῶν Μοσχονησίων, ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀφαιρέσαντες καὶ τὴν γέφυραν ἥτις συνήνου τὴν νῆσον αὐτῶν μετὰ τῆς στερεᾶς. Τοῦτο ὑπῆρξεν ὡς εἰκὸς ἀφορμὴ νέων καταθλίψεων καὶ κακώσεων τῶν Κυδωνιέων ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος κατὰ πρόσκλησιν τῶν κατοίκων ἔστειλε τὰς λέμβους αὐτοῦ εἰς τὸν λιμένα τῶν Κυδωνιῶν ἵνα παραλάβωσι τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, καὶ μεταφέρωσιν αὐτοὺς εἰς τὰ Ψαῤῥά. Οἱ Τοῦρκοι ἀντέστησαν· συμπλοκῆς δὲ κρατερᾶς γενομένης νικηθέντες ὑπεχώρησαν· ἀλλ᾽ ἀποχωροῦντες ἔβαλον πῦρ

(α) Ὅρα Pouqueville voyage en Grèce. τόμ. ε΄. σελ. 437

(β) Τὸ ὑπὸ τοῦ Ἰ. Οἰκονόμου ἤδη τὸ 1780 οἰκοδομηθὲν σχολεῖον ἦν ἁπλῶς σχολεῖον Ἑλληνικὸν, ἐν ᾧ ἐδίδαξαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀλληλοδιαδόχως τέσσαρες διδάσκαλοι, α΄.) ὁ ἀπὸ Βρυούλων Εὐγένιος, β΄.) ὁ ἀπὸ Σύμης Βησσαρίων, γ΄.) ὁ ἀπὸ Μουδανίας Θεοδόσιος, καὶ δ΄.) ὁ Γρηγόριος ὁ Σαράφης, ὅστις εἶναι ὁ τελευταῖος τοῦ σχολείου διδάσκαλος καὶ πρῶτος τοῦ μετὰ ταῦτα εἰς γυμνάσιον αὐτοῦ μετασχηματισθέντος, ἐν ᾧ ἐδίδαξαν κατὰ σειρὰν, α΄.) αὐτὸς οὗτος ὁ Γρηγόριος ὁ Σαράφης, β΄.) Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος, γ΄.) Θεόφιλος ὁ Καΐρης, δ΄.) Εὐστράτιος Πέτρου, ε΄.) Νεόφυτος Φαγουλάρης ὁ ἐκ Σύμης, ϛ΄.) Γρηγόριος ὁ καλούμενος Μακρῆς Ἄνδριος, ζ΄.) Γρηγόριος ὁ ἐκ Σύμης, η΄.) Θεόφιλος καὶ ἄλλοι τινές. Πρὸς τοὺς δύο τελευταίους δυσαρεστηθέντας πρὸς τοὺς κατοίκους καὶ σκοποῦντας ν᾽ ἀναχωρήσωσιν ἔγραψέ ποτε (ἓν ἔτος πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως) ὁ σοφὸς Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἐπιστολὴν προτρεπτικὴν ἵνα μένωσιν, ἐπιστολὴν ἐς ἀεὶ ἀξιομνημόνευτον, πλήρη αἰσθήματος καὶ καρδίας Ἑλληνικῆς. « Μείνατε, (ἔγραφε τὸ 1820 πρὸς τὸν Γρηγόριον καὶ Θεόφιλον) μείνατε νέων σωφρονισταὶ, ἀνδρῶν βουλευταὶ, γερόντων παραμυθία, δικαιοσύνης καὶ φρονήσεως, καὶ φιλανθρωπίας, καὶ λόγων, καὶ εὐσεβείας διδάσκαλοι. Μὴ μὲ ἀποκρούσητε ὅτι ἱκανῶς ὑπηρετήσαμεν τὴν πατρίδα, τώρα εἶναι καιρὸς ἡσυχίας. Ὄχι, διδάσκαλοι! δὲν πρέπει νὰ ἡσυχάσητε μέχρι γήρως. Καὶ γέροντες, καὶ μάλιστα γέροντες χρεωστεῖτε νὰ ἐφορεύητε τὴν τῶν νέων παιδείαν. Τότε, ὁπότε τὸ φρονεῖν, ὡς ὀψικάρπου δένδρου βλαστὸς ὡριμάζει. Ἐν ὅσῳ δύναταί τις, καὶ ζῇ, καὶ φρονεῖ, χρεωστεῖ νὰ ὠφελῇ τοὺς ὁμογενεῖς του. «Πολιτεύεσθαι καθῆκον ἐστιν, οὐ πεπολιτεῦσθαι, καὶ ἀληθεύειν, οὐκ ἀληθεῦσαι, καὶ δικαιοπραγεῖν, οὐ δικαιοπραγῆσαι, καὶ φιλεῖν, οὐ φιλῆσαι τὴν πατρίδα καὶ τοὺς πολίτας.»

Ἡ ἀναχώρησίς σας ἐρημώνει τὸ σχολεῖον. Τὸ τάλαντόν σας, βαρυνθέντες, ὑπάγετε νὰ τὸ κρύψητε. Κρύπτετε ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν συμπολιτῶν σας, καὶ τὰ ζῶντα τῆς εὐαγγελικῆς ζωῆς σας παραδείγματα. Οἴμοι, ἀδελφοί! Φαντάσθητε ποία τις θέλει μείνειν ἡ πατρὶς μετὰ τὴν ἀναχώρησίν σας. Αἱ καθέδραι σας, χωρὶς διαδόχους, θέλουν βλέπεσθαι, ὡς ἔρημα τῆς ἱερᾶς Σοφίας χρηστήρια. Οἱ μαθηταί σας θέλουν σκορπισθῆν, ὡς πρόβατα μὴ ἔχοντα ποιμένα. Τὸ κλεινὸν Σχολεῖον, τῆς Σοφίας τὸ ἐργαστήριον, θέλει γενῆν Ὀρχήστρα κακοηθείας καὶ ἀμαθείας, ἢ παντελοῦς ἐρημίας ἐνδιαίτημα. Οἱ φίλοι τῆς παιδείας τῶν ὁμογενῶν θέλουν κλαύσειν· οἱ ἐχθροὶ θέλουν ἐπιχαρῆν· οἱ ἀλλόφυλοι θέλουν μᾶς καταφρονήσειν· καὶ σεῖς αὐτοὶ θέλετε ἔχειν πρὸ ὀφθαλμῶν ἀείποτε τὰς λυπηρὰς ταύτας εἰκόνας. Καθημέραν θέλετε στυγνάζειν, στερηθέντες τὸ ἥδυστον καὶ συγγενέστατον τῆς πατρίδος πρόσωπον, καὶ τέκνων πνευματικῶν καὶ ἀδελφῶν συνήθεις φωνὰς, θρηνούντων ἐλεεινῶς τὸν ζῶντα χωρισμόν σας. Ἡ λυχνία τοῦ Σχολείου σας, ἡ λάμψασα πρώτη, καὶ φωτίσασα πολλοὺς χρόνους τὴν Ἰωνίαν, θέλει ἀνατραπῆν· καὶ ἡ ἀναχώρησίς σας θέλει ματαιώσειν ὅλους τοὺς μέχρι τοῦδε κόπους καὶ ἱδρῶτάς σας.»

Οὕτως ἐφρόνουν περὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας οἱ πατέρες ἡμῶν, οὕτως ἐθεώρουν οὗτοι τοὺς διδασκάλους αὐτῆς, καὶ διὰ τοῦτο κατώρθωσαν ἐπανάστασιν καὶ ἐδημιούργησαν ἔθνος!

πανταχοῦ εἰς τὴν πόλιν. Ἡ πυρκαϊὰ δὲ αὕτη βοηθουμένη ὑπὸ σφοδροτάτου ἀνέμου ἐντὸς μικροῦ ἀπετέφρωσε πᾶσαν τὴν πόλιν. Εἰς τοιαύτην δὲ οἰκτρὰν κατάστασιν ὄντες οἱ κάτοικοι προσέτρεχον σωρηδὸν εἰς τὰς λέμβους ἵνα σωθῶσιν, ἐνῷ οἱ ναῦται ἐντὸς τοῦ πυρὸς κυλιόμενοι ἐπροσπάθουν νὰ διασώσωσιν ὅ,τι ἦν δυνατὸν νὰ σωθῇ. Ταῦτα συνέβησαν ἐν Μοσχοννησίοις καὶ Κυδωνίαις· τὸ πῦρ ἐν ὀλίγαις ὥραις ἀπετέφρωσε πόλιν 35,000 κατοίκων, ὧν τὸ μέγιστον μέρος ἐσώθη εἰς τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Ἐκ τούτων δὲ ἐλάχιστοι μὲν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐσφάγησαν, τινὲς δὲ ἐκάησαν, ἔτι δὲ πλείους ἐπνίγησαν, ἀθρόοι βαίνοντες εἰς τὰς λέμβους ἵνα σωθῶσιν ἐκ τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ πυρός. Οὕτω δὲ 32000 Κυδωνιεῖς διεσπάρησαν ἀπανταχοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, συμμετασχόντες πάντων τῶν δεινῶν καὶ πασῶν τῶν περιπετειῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ διακριθέντες πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὡς στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος τοῦτο τῶν Κυδωνιέων σήμερον δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν. Εὖ εἰδὼς τὰ συμφέροντα αὐτοῦ ὁ Σουλτάνος Μαχμούτης, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ἀπέδωκε, δυνάμει 1 1)2 ἑκατομμυρίου γροσίων, τοῖς Κυδωνιεῦσι πάντα αὐτῶν τὰ κτήματα, καὶ προσεκάλεσεν αὐτοὺς ἵνα κατοικήσωσι πάλιν τὸν τόπον αὐτῶν, ἐλεύθεροι ὄντες ὡς πρότερον. Οὕτως ἀπῆλθον ἐκ τῆς Ἑλλάδος βαρυαλγοῦντες 18,000 Ἕλληνες, λείψανα ἐλεεινὰ τῆς ἀρχαίας αὐτῶν πληθύος, ἄσυλον αὖθις εὑρόντες μετὰ τοσαῦτα παθήματα εἰς τοῦ ἐχθροῦ τὰς ἀγκάλας! « Ἐν τῷ μέσῳ τῆς τέφρας, λέγει ὁ Σαλτέλης, καὶ ὑπεράνω τῶν τριμμάτων ἀρχαίου μεγαλείου, ἐξῆλθε βαθμηδὸν πόλις 18,000 περίπου ψυχῶν. Οἰκίαι καὶ καλύβαι πλησίον ἐρειπίων ὑψούμεναι, τρέφουν τὴν μοῦσαν τοῦ μελαγχολικοῦ ποιητοῦ. Αἱ πεδιάδες πρασινίζουσι πάλιν· ὑπὸ τὰς ἐλαίας βλέπονται πάλιν ἑκατοντάδες ἀγροτικῶν ἀνδρογύνων· ἀκούονται τὰ γεωργικὰ ᾄσματα, τρίζουσιν ἄροτρα, κροτοῦσι τὰ ἐλαιοτρίβεῖα, μυρίζουσι τὰ σαπωνουργεῖα, τὰ πλοιάρια διασχίζουσι τὴν ὡραίαν λίμνην, ἐνεργητικὴ κοινωνία συσσωρεύεται εἰς τὰς ἀγορὰς καὶ τὰς ὁδοὺς, νοσοκομεῖον ὑποδέχεται καὶ περιθάλπει τοὺς ἐνδεεῖς· ναοὶ κροτοῦσι τοὺς ὕμνους τοῦ Κυρίου, καὶ 1300 περίπου παῖδες διδάσκονται τὴν προγονικὴν παιδείαν εἰς τὰ τρία δημοτικὰ σχολεῖα, καὶ εἰς τὸ μικρὸν γυμνάσιον ἐγερθὲν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ παλαιοῦ διαστήμου ».

Ἡ σημερινὴ πόλις ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ᾠκοδομημένη τῆς παλαιᾶς ἐμπεριέχει ἕως 22,000 κατοίκους. Διαιρεῖται δὲ ὡς καὶ ἡ ἀρχαία εἰς τρεῖς συνοικίας, τὴν ἄνω πρὸς βορρᾶν, τὴν κάτω πρὸς μεσημβρίαν, καὶ τὴν μέσην μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων. Ἡ γεωγραφικὴ δὲ τῆς πόλεως αὕτη διαίρεσις ἐπήνεγκεν ἀκολούθως καὶ ἠθικόν τινα καὶ πολιτικὸν τῶν κατοίκων χωρισμόν· καθότι πρῶτον μὲν ὡς πρὸς τὰ πολιτικὰ ἤθη, οἱ Κυδωνιεῖς αὐτοὶ χαρακτηρίζουσι τοὺς μὲν ἄνω ὡς δεσποτικοὺς, τοὺς κάτω σφόδρα δημοκρατικοὺς, τοὺς δὲ μέσους χλιαροὺς· ὡς πρὸς τὴν συμπεριφορὰν δὲ καὶ τοὺς τρόπους, οἱ μὲν ἄνω θεωροῦντες ἑαυτοὺς ὡς πρωτεύοντας θέλουσι νὰ διακρίνωνται διὰ διαφόρων τιτλων καὶ ἐξωτερικῶν τιμῶν, οἱ δὲ κάτω ἀνέχονται μὲν τὴν προτίμησιν ταύτην τῶν ἄνω, ἀλλ' εἰρωνευόμενοι καὶ ἐμπαίζοντες αὐτούς· οἱ δὲ μέσοι μετέχουσιν ἀμφοτέρων. Τρίτον δὲ ὡς πρὸς τὴν καρδίαν, πονηρότεροι καὶ ἐμπαθέστεροι εἶναι οἱ ἄνω, ἠρεμικώτεροι δὲ οἱ κάτω, μέτριοι δὲ καὶ συγκεκρασμένοι οἱ μέσοι. Ἐντεῦθεν δὲ ἕπεται, ὅτι μεγάλη ὑπάρχει ἡ διάστασις καὶ ἡ ἀποστροφὴ μεταξὺ τῶν ἄνω καὶ τῶν κάτω, καὶ πραγματικῶς τὸ γε νῦν ἔχον δυσκόλως δύναταί τις ν' ἀπαντήσῃ ἄλλην πόλιν μᾶλλον ταύτης διῃρημένην καὶ ἑαυτῇ ἀντιπράττουσαν ἕνεκεν ὀλίγων τινῶν ἀτόμων(α). Ἑκάστη συνοικία ἐκλέγει ἕνα δημογέροντα καὶ τρεῖς προεστῶτας, ἕνα ταμίαν καὶ ἕνα γραμματέα. Οἱ προεστῶτες θεωροῦσι τὰ ἐσωτερικὰ καὶ τὰ οἰκονομικὰ τῆς πόλεως, οἱ δὲ δημογέροντες εἶναι οἱ πρῶτοι δικασταὶ καὶ οἱ διερμηνεῖς οὕτως εἰπεῖν τῶν εὐχῶν τῶν συμπολιτῶν των πρὸς τὴν ἐπιτρόπιον Τουρκικὴν διοίκησιν. Ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις ἔχει ἐνταῦθα τρεῖς μόνον ὑπαλλήλους, ἕνα διοικητὴν ἕνα δικαστὴν, καὶ ἕνα ἐπὶ τοῦ ἐκτελεστικοῦ. Οἱ δύο πρῶτοι ἐκλέγονται ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ὁ δὲ τρίτος ὑπὸ τοῦ Καπετὰν Πασσᾶ· καθότι αἱ Κυδωνίαι συνεπείᾳ στάσεώς τινος κατὰ τὸ 1841 ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιναυάρχου, δυναμένου εὐκολώτερον παρὰ πάντα ἄλλον νὰ χαλιναγωγῇ τὴν παραθαλάσσιον ταύτην πόλιν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης ὑπάρχει ἐν τῇ πόλει καὶ μικρὰ Τουρκικὴ φρουρὰ ἐκ πεντήκοντα θαλασσίων στρατιωτῶν συγκειμένη.

Καὶ τοι ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν θεωρεῖται ὡς κειμένη πιθανῶς ἐπὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἡρακλείας, οὐδὲν ὅμως ἴχνος ἐν τῇ πόλει εὑρίσκεται ἀρχαιότητος. Μίαν δὲ μόνον καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῶν Κυδωνιῶν ὑπάρχει λοφίδιον, ὁ Ἅγιος Ἠλίας, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου εὑρίσκει πάντοτε σχεδὸν ὁ χωρικὸς ἰδιοκτήτης αὐτοῦ, μετὰ τὰς πρώτας τοῦ φθινοπώρου ῥαγδαίας βροχὰς, μικρὰ χρυσᾶ νομίσματα. Ἐκ τούτων δὲ, ἅτινα ὁ ἄνθρωπος οὗτος πωλεῖ πρὸς 40 γρόσια ἕκαστον, ἐγένετο ἤδη εὔπορος.

Ἐν τῇ φιλοξένῳ τοῦ Κ. Σαλτέλη οἰκίᾳ, ἥτις μ' ἐξένιζεν, ἐπὶ τοῦ συμποσίου ἤχθησαν εἰς μέσον μεταξὺ διαφόρων λόγων καὶ τινα ἐγχώρια ἔθιμα, ἅτινα ὡς τοιαῦτα ἔχουσι πάντοτε τὴν ἀξίαν αὐτῶν. Καὶ πρῶτον δὲν εἶναι ἴσως περιττὸν ν' ἀναφέρω πόθεν οἱ ἐγχώριοι παράγουσι τὸ ὄνομα τῶν Μοσχοννησίων, περὶ ὧν

(α) Ὅρα Κυδωνιάτην Σαλτέλη.

διάφοροι παρ' ἡμῖν ἰδέαι ὑπάρχουσι. Λέγουσι λοιπὸν οὗτοι, ὅτι Ναύαρχός τις Τοῦρκος πρό τινων περίπου αἰώνων ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν νῆσον, ἔρημον τότε οὖσαν, καὶ θαυμάσας τὸ κάλλος αὐτῆς ἠθέλησε νὰ τὴν κατοικίσῃ. Πρῶτος δὲ κάτοικος αὐτῆς ὑπῆρξε διαβόητός τις πειρατὴς Μόσχος καλούμενος, ὃν συλλαβὼν ἐγκατέστησεν εἰς τὴν νῆσον μετὰ τῶν ἑταίρων αὐτοῦ, καὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ νῆσος ἐκλήθη Μοσχόννησος καὶ τὸ ἀρχιπέλαγος Μοσχοννήσια. Ἀρχαῖον δέ τι καὶ πάγκοινον ἔθιμον ἐν Κυδωνίαις ἦτο, τὰς μεγάλας ἑορτὰς, ὅτε εἰσήρχοντο εἰς τὰς οἰκίας ἵν' εὐχηθῶσι κατὰ τὸ σύνηθες τοὺς οἰκοδεσπότας, ν' ἀποθέτωσιν εἰς τὸν οἶκον καὶ ἕνα λίθον, συμβολικῶς εὐχόμενοι οὕτω μακρὸν καὶ πολυχρόνιον βίον. Ἄλλο δέ τι ἀρχαῖον καὶ τοῦτο ἔθιμον ἦν τὰ καλούμενα Κωμούσια (Κῶμος)· συνίσταντο δὲ ταῦτα εἰς τὴν κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Χριστουγέννων πρὸ τῆς θύρας πάσης οἰκίας παράθεσιν τραπεζῶν μεστῶν ἄρτου, κρέατος καὶ ἡδυσμάτων, ὧν πάντες οἱ προσερχόμενοι πένητές τε καὶ πλούσιοι ἐγεύοντο διὰ τὸ καλὸν τοῦ χρόνου. Ἡ γλῶσσα τῶν Κυδωνιέων, καί τοι σήμερον οὐδόλως διαφέρει τῆς ἐν Ἀθήναις κοινῶς λαλουμένης, εἰκάζεται ὅτι τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους πολλοὺς εἶχε περιέργους ἰδιωτισμοὺς· καὶ ἴσως ἐν Κυδωνίαις παρὰ τῷ λαῷ ὑπῆρχον διάφορα ἰδιώματα, ἕνεκα τῆς πανσπερμίας τῆς πόλεως. Τίς φέρ' εἰπεῖν δύναται ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι ἡ ἑξῆς φράσις, ἡ ἔτι εἰς τὰ στόματα τῶν γραῶν περιφερομένη εἶναι ἑλληνική;

Ἀλεποῦ Κατζαμαδοῦ, τσὶ 'στὰ κμάσα τσὶ παντοῦ.

Ἔτι δὲ καὶ ἡ ἑξῆς, ἥτις, καί τοι ἑλληνικωτέρα καὶ λίαν ποιητική, φέρει προφανῶς τὸν τύπον ἰδίου τινὸς ἰδιώματος.

Νάντας ἡ θάλασσα γυαλὶ, νὰ τζίλουμνα λιμόνι
Νὰ χτύπουμνα τὸν ἀγαπῶ, ποῦ τζμᾶτι στοῦ τιμῶνι.

Τοιαῦται συνδιαλέξεις ἐγίγνοντο τὴν ἑσπέραν ἐν τῇ πολυτελεῖ τραπέζῃ τοῦ Κ. Σαλτέλη, ὅτε ὁ φίλος μου Σεβαστὸς, ἀξιωματικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ, παρακαθήμενος μοι προέτεινεν ἐκδρομήν τίνα εἰς τὸν Ἀδραμυττηνὸν κόλπον. Μὴ συλλογιζόμενος τὰ περαιτέρω, ἐδέχθην ἀμέσως τὴν πρότασιν τοῦ φίλου καὶ συνεφωνήσαμεν τὴν 1 μετὰ τὸ μεσονύκτιον νὰ ἐκπλεύσωμεν τοῦ λιμένος· καὶ ἐπὶ τῆς ἀκάτου τοῦ δρόμωνος νὰ διαπλεύσωμεν τὸν κόλπον μέχρις Ἀδραμυττίου, κειμένου εἰς τὸν μυχὸν αὐτοῦ. Ἦν δὲ ἤδη δεκάτη. Ἡ ἀρίστη καὶ καλλίστη θυγάτηρ τοῦ οἴκου, μόνη πρὸς τιμὴν τοῦ ξένου παρεσκεύασεν ἤδη ἀβροτάτην τινὰ καὶ μαλθακοτάτην κλίνην· ἤδη ἐγίγνοντο αἱ παρασκευαὶ πρὸς τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀνάπαυσιν, ὅτε ἐδήλωσα τῇ οἰκογενείᾳ τὸν σκοπόν μου, περὶ τὴν μίαν μετὰ τὸ μεσονύκτιον νὰ πλεύσω εἰς Ἀδραμύττιον. Πολλαὶ τότε μοι ἐγένοντο παρατηρήσεις πρὸς ἀναβολὴν τοῦ ἐπικινδύνου τούτου πλοῦ, διά τε τὸ σκότος τῆς νυκτὸς καὶ τὸν σφοδρὸν ἄνεμον, καὶ τὸ πλῆθος τῶν σκοπέλων τῶν διεσπαρμένων πανταχοῦ ἐν τῇ μεσημβρινῇ εἰσόδῳ τοῦ κόλπου. Ἡ θέσις μου ἦν δεινή· ἔνθεν μὲν ἡ ποικίλη τράπεζα, ἡ καλὴ συναναστροφὴ, ᾄσματα γυναικῶν καὶ κιθάραι, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνάπαυσις· ἔνθεν δὲ ἀβέβαιος καὶ ἐπικίνδυνος θαλασσοπορία, ἐν καιρῷ ζοφερᾶς νυκτὸς, καὶ σφοδροτάτου ἀνέμου. Σήμερον μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἄκρων, ἡ ἐκλογὴ ἤθεθεν εἶσθαι σχεδὸν βεβαία· ἀλλὰ πρὸ δεκαπέντε ἐτῶν ὁ παράβολος καὶ ἐθελοκίνδυνος βίος εἶχέ τι δι' ἐμὲ ἀνεξήγητον καὶ ἀκαταμάχητον θέλγητρον. Μόλις δ' ἐσήμανε μεσονύκτιον καὶ ἰδοὺ ὁ Σεβαστὸς κρατῶν εἰς χεῖρας φανάριον, καὶ περικεκαλυμμένος ὑπὸ μέλανος κηρωτοῦ, ὡς φάσμα ἐπανέρχεται εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς τρυφῆς καὶ διασκεδάσεως, φωνάζων τὰ πάντα ἕτοιμα καὶ οἱ ναῦται περιμένουσι κάτω. *Ζήτω ὁ πλοίαρχος* ἀνέκραξεν ἡ ὁμήγυρις, καὶ Κύπριος οἶνος, πληρώσας ἅπαξ καὶ δὶς εἰσέτι τὰ ποτήρια τῶν συνδαιτυμόνων, κατέστησε ζωηρατάτην τοὐλάχιστον τὴν ἀναχώρησιν ἡμῶν καὶ τὴν διάλυσιν τῆς τραπέζης.

Δὲν παρῆλθε σχεδὸν μία ὥρα, καὶ σκληρά μοι ἐπῆλθε μετάνοια διὰ τὴν ἐπιπόλαιον ταύτην ἀπόφασίν μου. Ἡ ἄκατος περιπλεχθεῖσα εἰς τὸν ἀδιεξήτητον ἐκεῖνον λαβύρινθον τῶν Ἑκατοννήσων, πανταχοῦ ἐν τῇ πρώρᾳ αὐτῆς ἀπήντα σκοπέλους καὶ δίνας φοβερὰς, σχηματιζομένας ἐκ τῶν ἀπειραρίθμων πορθμίσκων, δι' ὧν πανταχόθεν εἰσέβαλλεν ὁ βορρᾶς μετασχηματιζόμενος εἰς χιλίους ἐναντίους ἀνέμους. Ἔτι ὁ ὁρίζων κατεκαλύπτετο ὑπὸ σκότους καὶ μόνον ἡμῶν φῶς ἦν τὰ συντριβόμενα εἰς τοὺς βράχους φωσφορίζοντα κύματα. Οἱ ναῦται σχεδὸν ἀπηλπίσθησαν.

Ἐν δ' ἔπεσ', ὡς ὅτε κῦμα θοῇ ἐν νηῒ πέσῃσι
Λάβρον, ὑπαὶ νεφέων ἀνεμοτρεφὲς, ἡ δέ τε πᾶσα
Ἀχνὴ ὑπεκρύφθη, ἀνέμοιο δὲ δεινὸς ἀήτης
Ἱστίῳ ἐμβρέμεται, τρομέουσι δέ τε φρένα ναῦται
Δειδιότες· τυτθὸν γὰρ ὑπὲρ θανάτοιο φέρονται.

Μόνος δὲ ὁ αὐτοσχέδιος ἡμῶν κυβερνήτης ἔμενεν ἀτάραχος πάντοτε, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὑποτονθορίζων μόνον τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο ναυτικὸν ᾆσμα· Θάλασσα, πικροθάλασσα καὶ πικροκυματοῦσα . . . Ἡ εὐτυχία ἡμῶν ἀληθῶς ὑπῆρξεν, ὅτι, ὁ πλοίαρχος, ἕνεκεν τῶν συχνοτάτων αὐτοῦ ἀπὸ Κυδωνιῶν εἰς Ἀδραμύττιον μεταβάσεων ἐγίνωσκε κατὰ σπιθαμὴν τὸ φοβερὸν τοῦτο πέλαγος, καὶ ὅτε ἡμεῖς ἐνομίζομεν, ὅτι ἡ ἄκατος ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ συντρίβεται εἰς τοὺς καταντικρὺ ἱσταμένους βράχους, δι' ἀνεπαισθήτου τινὸς κινήσεως διήρχετο πορθμίσκον τινὰ ὅλως ἀθέατον πρὸ μικροῦ καὶ ἐσώζετο. Ἡ τρομερὰ αὕτη σκηνὴ διήρκεσε μέχρι τῆς 4 ὥρας τῆς πρωΐας, ὅτε τελευταῖον ἐκινδυνεύσαμεν ἐπί τινος νήσου χαμηλῆς καὶ μικρᾶς, Κόπανος καλουμένης. Ἀπὸ τοῦδε ὁ κόλπος καθίσταται ὁμαλώτερος καὶ ἀσφαλέστερος· ὁ ἄνεμος δὲ

κατάτι κωπάσας καὶ γενόμενος οὔριος, ἔρριψεν ἡμᾶς κακῶς ἔχοντας εἰς τὴν Ἀδραμυττηνὴν παραλίαν περὶ τὴν 8 τῆς 22 Αὐγούστου. Ἀλλ' ὁποῖος παράδεισος ἀνεπτύχθη ἐνώπιον τῶν βεβαρυμένων ἡμῶν ὀφθαλμῶν! Ὁποῖος κόλπος, ὁποῖαι ἀκταί! Βεβαίως ὁ μυχὸς οὗτος τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου εἶναι ἡ ἀρίστη καὶ πλουσιωτάτη χώρα τῆς γῆς, καὶ δικαίως Μυσοὶ καὶ Λυδοὶ καὶ Ἕλληνες πολὺν χρόνον ἐμάχοντο περὶ τῆς κατοχῆς ταύτης τῆς χώρας. Ὁ ἀδελφός τοῦ ἡμετέρου πλοιάρχου κατοικῶν ἐπ' Ἀδραμυττίῳ, καὶ εἰδοποιηθεὶς ἀπὸ τῆς προτεραίας, ὅτι μέλλομεν διὰ θαλάσσης νὰ τὸν ἐπισκεφθῶμεν, ἔστειλεν εἰς τὸ παράλιον ἀπὸ τῆς νυκτὸς ὑπηρέτην τινὰ αὐτοῦ μετὰ δύο ἀρίστων ἵππων. Ἡ ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι τῆς πόλεως πεδιὰς μίαν περίπου καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰ, εἶναι διηνεκὲς βαθύσκιον δάσος ἐλαιῶν καὶ ἄλλων παντοίων δένδρων, ἀναμεμιγμένων μετὰ μυρσινῶν καὶ δαφνῶν, ἐπιστεφουσῶν τὰς ὄχθας διαυγεστάτων ὑδάτων. Ἄνωθεν δὲ ἡμῶν κόσμος ὁλόκληρος πτηνῶν ποικιλωτάτων ἐπλήρουν τοὺς κλάδους τῶν δένδρων, μηδόλως διακοπτόντων τὴν ἁρμονίαν αὐτῶν ἐν τῇ διαβάσει ἡμῶν. Ἀναμέσον δὲ τούτων ἁπάντων ἐβασίλευεν ὁ ῥητορικώτατος τέττιξ καθήμενος ἐπὶ τῶν κλάδων τῶν ἐλαιῶν.

. . . . *Ἀλλ' ἀγορηαὶ*
ἐσθλοὶ τεττίγεσσιν ἐοικότες, οἵτε καθ' ὕλην
δενδρέῳ ἐφεζόμενοι ὄπα λειριόεσσαν ἱεῖσι (α).

Τοιοῦτον δάσος ἡδυπαθέστατον ἐνέπνευσε βεβαίως καὶ τῷ ἐρωτικῷ Ἀνακρέοντι τοὺς γλυκυτάτους αὐτοῦ περὶ τοῦ τέττιγος στίχους.

Μακαρίζομέν σε τέττιξ
ὅτι δενδρέων ἐπ' ἄκρων
ὀλίγην δρόσον πεπωκὼς
Βασιλεὺς ὅπως ἀείδεις

. . . . . .

Θέρεος γλυκὺς προφήτης
φιλέουσι μέν σε μοῦσαι,
φιλέει δὲ Φοῖβος αὐτὸς
λιγυρὴν δ' ἔδωκεν ὀμφὴν (β).

Οὕτως ἐκ τῆς ἁβρᾶς ταύτης φύσεως οἰονεὶ μεθυσθέντες, ἐφθάσαμεν ἀνεπαισθήτως περὶ μεσημβρίαν περίπου εἰς Ἀδραμύττιον, ὅλως ἐντὸς κολοσσιαίων πλατάνων καὶ κυπαρίσσων κεκαλυμμένον. Ἡ πόλις καθ' ἑκυτὴν οὐδὲν παρέχει ἐνδιαφέρον, οὖσα πόλις τουρκικὴ κατὰ πάντα λόγον. Οἱ ὀκτακισχίλιοι αὐτῆς κάτοικοι, ἐκτὸς ὀλίγων Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ ἄλλων τινῶν τεχνητῶν, εἰσὶν ἅπαντες Τοῦρκοι. Τὸ μόνον δὲ ἀληθῶς περίεργον τῆς πόλεως ταύτης εἶναι ἡ μεγάλη πληθὺς τῶν ὑδάτων αὐτῆς. Δι' ἑκάστης σχεδὸν ὁδοῦ διέρχεται ἐν τῷ μέσῳ μικρός τις ὁρμητικὸς ποταμὸς. Ἂν δὲ καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ πόλις εἶχε τὸ πλεονέκτημα τοῦτο ἀγνοῶ, τοῦτο δὲ μόνον γινώσκομεν, ὅτι ἐκ τοῦ Εὐοίνου ποταμοῦ, εἰσβάλλοντος εἰς τὸν Ἑλαιατικὸν κόλπον παρὰ τὴν Πιτάνην, οἱ Ἀδραμυττηνοὶ δι' ὑδραγωγείου ἔφερον τὸ ὕδωρ εἰς τὴν πόλιν αὐτῶν (γ). Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς πόλεως ὑπάρχει μεγάλη δεξαμενὴ, ἐκ τοῦ πυθμένος τῆς ὁποίας ἀναβλύζει ἄφθονον ὕδωρ, ἀναβαῖνον μέχρι τῆς ἐπιφανείας μετ' ἀπείρων φυσαλίδων. Περὶξ δὲ τῆς δεξαμενῆς ταύτης φύονται μέγιστοι πλάτανοι καλύπτοντες αὐτὴν πανταχόθεν. Τοῦτο δὲ εἶναι καὶ τὸ προφιλέστατον ἐνδιαίτημα τῶν Τούρκων, συρρεόντων ἐνταῦθα ἵνα πίωσι τὸν πικρὸν αὐτῶν καφφὲν μετὰ τοῦ πικροτέρου ὀπίου. Ἐνταῦθα καὶ ἡμεῖς μεταξὺ αὐτῶν ἐλάβομεν θέσιν, θεωρηθέντες ὡς ἰατροὶ κατὰ τὸ σύνηθες ἐν Ἀσίᾳ. Εὐτυχῶς ὅμως τὴν ἰδέαν αὐτῶν ταύτην καὶ τὰς συνεπείας αὐτῆς, διέκοψεν ἡ ἐκ τοῦ βάθους τῆς Ἀσίας αἰφνιδία προσέλευσις δώδεκα Δερβισῶν ὁδοιπόρων, οἵτινες ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκτεταμένης ὁμηγύρεως ῥίψαντες τὰς δοράς αὐτῶν, καὶ καθίσαντες ἐπ' αὐτῶν ἤρχησαν νὰ ψάλλωσιν ἡδύτατα καὶ μελαγχολικώτατα ᾄσματα, πρωτοφανῆ ἀληθῶς εἰς τὴν αἴσθησίν μου. Τῆς θρησκευτικῆς ταύτης μουσικῆς ἁρμονίας συνοδευομένης ὑπὸ παθητικωτάτου τινὸς ὀργάνου προηγήθη ἡ μυστηριώδης τοῦ Θείου ἐπίκλησις· «Ἀὰ Ἰλὰχ, Ἰλλαλλὰχ, Ἰαλλὰχ, Ἰαχοῦ, Ἰαχὰκ, Ἰαχαὶ, Ἰὰ Καιοὺμ, Ἰὰ Καχάρ!» τουτέστιν, «Οὐδεὶς ἄλλος θεὸς ἢ ὁ θεὸς, ὦ θεὲ, ὦ οὗτος, ὦ πηγὴ τῆς ἀληθείας, τῆς ζωῆς, τῆς εὐσταθείας, τῆς ἐκδικήσεως!»

Οἱ Δερβίσαι εἶναι οἱ μοναχοὶ τῶν Μωαμεθανῶν, χρονολογούμενοι ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ἀπὸ τοῦ Ἀβουβεκὴρ καὶ Ἀλῆ, οἵτινες πρῶται συνέστησαν τοιαύτας ἀδελφότητας ἐν γνώσει αὐτοῦ τοῦ Μωάμεθ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναστικῶν τούτων ταγμάτων ἀναβαίνει εἰς τριάκοντα πέντε ἢ καὶ τεσσαράκοντα, ὧν τὰ κυριώτατα καὶ ἐπικρατέστατα εἰσὶ βεβαίως ἐξ τὰ ἑξῆς· οἷον τὸ τάγμα τῶν Ναχσβενδὶ, τῶν Μεβλεβὶ, τῶν Βεκτασὶ, τῶν Χαλβετὶ, τῶν Ῥουφαὶ καὶ τῶν Καδρί. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ταγματος τῶν Ναχσβενδὶ ἔζη ἐπὶ τοῦ Ὀσμάνου τοῦ Θεμεμελιωτοῦ τῆς ἐπικρατείας. Ἡ πολιτικὴ σημασία τοῦ τάγματος τούτου εἶναι μεγάλη, καθόσον τὰ μέλη αὐτοῦ θεωροῦνται ὡς πολῖται πάσης τάξεως καὶ κοινωνίας. Ἡ δὲ ὑποχρέωσις αὐτῶν συνίσταται μόνον εἰς τὴν ἐκφώνησιν εὐχῶν τινων, ἐν δημοσίαις συνεδριάσεσι.

Οἱ δὲ Μεβλεβὶ συνέστησαν ὑπὸ τοῦ Μεβλὰ Ζελαλεδὶν, τοῦ ἐπικαλουμένου Μολλὰ Οὐνκὰρ, τοῦ μεγίστου μυστικοῦ ποιητοῦ τῆς Ἀσίας, ζῶντος ἐπὶ τῶν τελευταίων Σελδζουκιδῶν ἐν Ἰκονίῳ, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Ὁ Σουλτάνος Ὀρχὰν παρεκάλεσε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ τάγματος ἵνα εὐλογήσῃ αὐτόν· οὗτος δὲ ἐπέθηκεν ἐπὶ

(α) Ἰλιάδ. 3. στίχ 150.
(β) Ἀνακρέοντος ᾠδὴ μγ'.

(γ) Στράβ. ιγ'. σελ. 614.

τῆς κεφαλῆς του τὴν χειρίδα αὐτοῦ, ἥτις κατέστη ἀκολούθως τὸ ἐπίσημον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῶν αὐλικῶν θεραπόντων. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ σπουδαιότης καὶ ἐπισημότης τοῦ τάγματος, ὅπαρ θεωρεῖται συγχρόνως ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν τάγμα τῶν Ὀθωμανῶν μυστικῶν (Σοφί). Ἐπειδὴ δὲ αἱ ποιήσεις τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν συνήθως παρ' αὐτῶν ἀναγινώσκονται καὶ ψάλλονται, τὸ τάγμα τοῦτο θεωρεῖται προσέτι ὡς τὸ σοφώτερον πάντων τῶν λοιπῶν. Ἔτι δὲ ἡ παθητικὴ μουσικὴ, ἥτις πάντοτε συνοδεύει τὰς τελετὰς αὐτῶν καὶ τοὺς θρησκευτικοὺς στροβιλοειδεῖς χοροὺς, παριστάνουσα συμβολικῶς τὴν ἁρμονίαν τῶν οὐρανίων σωμάτων, παρέχει εἰς τὸ σύστημα τοῦτο τῶν μοναχῶν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ χροιάν τινα κοινωνικῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας.

Οἱ δὲ Βεκτασὶ ἦσαν οἱ Δερβῖσαι οἱ ἀποκλειστικῶς ἀφωσιωμένοι τοῖς Γενιτζάροις. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Χατζῆ Βεκτὰσχ ἠυλόγησε τοὺς Γενιστάρους, οἵτινες ἔκτοτε ἐκαλοῦντο ἡ οἰκογένεια τοῦ Βεκτάσχ. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ τάγματος ἦν συγχρόνως ὁ ἀρχηγὸς τοῦ 99 Δσεναὰτ, καὶ πάντοτε ὀκτὼ Δερβῖσαι τοῦ τάγματος τούτου συνεσκήνουν ἐν τοῖς στρατῶσι τῶν Γενιτζάρων νυχθημερὸν εὐχόμενοι ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τοῦ κράτους, καὶ τῆς νίκης τῶν ὅπλων αὐτῶν. Ἡ χειρὶς δὲ τοῦ Χατζῆ Βεκτὰσχ ἐπὶ Μουράτου τοῦ Α'. ἐγένετο μετὰ ταῦτα τὸ ἐπίσημον κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῶν Γενιτζάρων. Ὁ πρεσβύτατος αὐτῶν ἐπαναλαμβάνει πάντοτε τὰς λέξεις *Κερὶμ Ἀλλὰχ, ὁ θεὸς ἐστὶν ἵλεως*, οἱ δὲ λοιποὶ ἀποκρίνονται *Χού*. Οἱ Βεκτασὶ οὗτοι εἶναι κυρίως τὸ τάγμα τῶν ἐπαιτῶν μοναχῶν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ζώντων ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης τῶν ὁμοθρήσκων των.

Τὸ τάγμα τῶν Χαλβετὶ συνέστη ἐν Κωνσαντινουπόλει τὸ ἔτος 800 τῆς Ἑγίρας (1397). Οἱ Χαλβετὶ εἶναι οἱ ἐρημῖται καὶ οἱ ἀσκηταὶ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ, ἀποσυρόμενοι εἰς τὰς ἐρήμους, καὶ αὐστηρὰν κατὰ πάντα τηροῦντες ἐγκράτειαν.

Οἱ δὲ Ῥουφααὶ, ὧν θεμελιωτὴς ὑπῆρξεν ὁ Σεὶδ Ἀχμὲτ Ῥουφαὰ, ἀποθανὼν ἐνέτει 578 (1182), εἰσὶν οἱ μαινόμενοι τοῦ Ἰσλαμισμοῦ Δερβῖσαι, πλησσόμενοι δι' ὀξέων σιδήρων, καταπίνοντες ἄνθρακας, καὶ ἄλλας τινὰς ὁμοίας βιαιοπραγίας κατὰ τοῦ σώματος αὐτῶν ἐπιφέροντες. Ἐκ τῶν βιαιοτάτων δὲ καὶ σπασμωδικῶν αὐτῶν κινήσεων περιπίπτουσιν ἐπὶ τέλους εἰς εἶδός τι παραφροσύνης· πολλάκις δὲ ἐκ τῆς ἐξαντλήσεως τῶν δυνάμεων αὐτῶν περιπίπτουσι καὶ εἰς ἐντελῆ ἀναισθησίαν. Τότε δὲ θεωρούμενοι ὡς ἅγιοι, μεταφέρονται μετὰ σεβασμοῦ εἰς ἰδιαιτέραν αἴθουσαν πρὸς ἀνάληψιν τῶν δυνάμεων.

Οἱ δὲ Καδρὶ εἰσὶν οἱ Ψύλλοι τῶν ἀρχαίων, γοητεύοντες τοὺς ὄφεις καὶ καθιστῶντες αὐτοὺς πραοτάτους. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν ἀντὶ σχοινίου μετεχειρίζετο ὄφεις, ἵνα δέῃ δερμάτια ξύλων, καλάμης, ἀχύρων, καὶ λοιπὰ παρόμοια.

Τοιοῦτοι ἐν γένει οἱ Δερβῖσαι τῶν Τούρκων, ὧν δοκίμιον κατὰ πρῶτον ἐνταῦθα εἴδομεν περὶ τὴν βαθύσκιον ταύτην δεξαμενὴν τοῦ Ἀδραμυττίου. Περίεργος δ' ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εἶναι ἡ παντελὴς ἔλλειψις ἀρχαιοτήτων. Πᾶσαι αἱ ἐξετάσεις μου περὶ ἀνακαλύψεως ἀρχαίου τινὸς μαρμάρου ἢ ἐπιγραφῆς ὑπῆρξαν μάταιαι· μόνον δὲ ἔντινι τουρκικῷ ναῷ εὗρον τρία λαμπρότατα κιονόκρανα, τὸ μὲν τάξεως δωρικῆς, τὰ δὲ κορινθιακῆς. Τουναντίον δὲ πᾶσα ἡ Ἀδραμυττηνὴ πεδιὰς εἶναι κατεσπαρμένη ὑπὸ ἀρχαιοτήτων, ἰδίως δὲ μοὶ ἐβεβαίουν οἱ κάτοικοι ὅτι, εἰς τὸ χωρίον πρὸς νότον τοῦ Ἀδραμυττίου, Κεμὲρ ὑπὸ τῶν Τούρκων καλούμενον, ὑπῆρχον πλῆθος ἀρχαίων λειψάνων. Εἰς πάντας δὲ τοὺς μετ' ἐμὲ περιηγητὰς συνιστῶ τὴν θέαν τῆς ὑποκειμένης πεδιάδος ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τοῦ κοναμίου τοῦ Τούρκου διοικητοῦ, διότι ταύτης λαμπροτέραν σπανίως δύναται νὰ ἴδῃ ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Πᾶσα αὕτη ἡ κατάφυτος καὶ ποικιλόχρους παιδιὰς φαίνεται ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου, ὡς κυμαινομένη θάλασσα, ἕνεκα τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν τῶν δένδρων, ἃ τινα πυκνότατα ὄντα συγκινοῦνται κυματιζόμενα ὑπὸ τοῦ ἀνέμου.

Τὸ Ἀδραμύττιον ἐν τῇ Μυσίᾳ ὑπάρχον ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Λυδῶν, οἵτινες ὠνόμασαν τὴν πόλιν ἀπό τινος βασιλέως αὐτῶν Ἀδραμύττου, βασιλεύσαντος μικρὸν μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον (α). Τὴν ἀρχὴν δὲ τῶν Λυδῶν ἐπὶ Στράβωνος ἔτι ἐμαρτύρουν αἱ ἐν Ἀδραμυττίῳ καλούμεναι *Λύδιαι πύλαι* (β). Κατά τινας δὲ, τὸν Εὐστάθιον καὶ Πλίνιον, ἡ πόλις ὑπῆρχε καὶ πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ὑπὸ τὸ ὄνομα Πήδασος.

Ἀλτεω, ὃς Λελέγεσσι φιλοπτολέμοισιν ἀνάσσει
Πήδασον αἰπήεσσαν ἔχων ἐπὶ Σατνιόεντι (γ).

Ἡ πόλις δὲ κατὰ Στράβωνα μετὰ ταῦτα ἐγένετο ἄποικος τῶν Ἀθηναίων (δ)· καὶ ἐνταῦθα οἱ Ἀθηναῖοι τὸ δέκατον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὑπὸ παραδόξου δεισιδαιμονίας ὠθούμενοι (ε), μετῴκισαν

(α) « Κέκληται ἀπὸ Ἀδραμύτου, κτίστου, παιδὸς μὲν Ἀλυάττου, Κροίσου δὲ ἀδελφοῦ, ὡς Ἀριστοτέλης ἐν πολιτείαις καὶ ἄλλοι. Τινὲς δὲ ἀπὸ Ἕρμωνος τοῦ Λυδοῦ βασιλέως· τὸν γὰρ Ἕρμωνα Λυδοὶ Ἀδραμυν καλοῦσι φρυγιστί » Στέφ. Βυζαντ. *ἐν λέξει*.

(β) Στράβων βιβλ. ιγ'. σελ. 613.

(γ) Ὅρα Εὐσταθ. εἰς Ἰλιάδ. καὶ Πλίν. φυσικὴ ἱστόρ. 5, 32.

(δ) Στράβ. ιγ'. σελ. 606.

(ε) « Τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος (ἕκτον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου) καὶ Δῆλον ἐκάθηραν Ἀθηναῖοι κατὰ χρησμόν δή τινα· ἐκάθηρε μὲν γὰρ καὶ Πεισίστρατος ὁ τύραννος πρότερον αὐτήν, οὐχ ἅπασαν, ἀλλ' ὅσον ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐφεωρᾶτο τῆς νήσου· τότε δὲ πᾶσα ἐκαθάρθη, τοιῷδε τρόπῳ· θῆκαι ὅσαι ἦσαν τῶν τεθνεώτων ἐν Δήλῳ, πά-

ἢ μᾶλλον ἐξώρισαν πάντας τοὺς κατοίκους τῆς Δήλου θεωροῦντες αὐτοὺς ἀνιέρους. Φαίνεται ὅμως ἐκ τοῦ Θουκυδίδου, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν κατεῖχον τότε τὸ Ἀδραμύττιον, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πέρσου Σατράπου Φαρνάκου, υἱοῦ τοῦ Φαρναβάζου, παρεχωρήθη τοῖς Δηλίοις ἡ πόλις κατ' αἴτησιν τῶν Ἀθηναίων (α), τὸ β'. ἔτος τῆς 89 Ὀλυμπιάδος 422 Π. Χ. Οἱ ἄριστοι ὅμως τῶν δυστυχῶν τούτων Δηλίων ἐνταῦθα μετ' οὐ πολὺ διὰ προδοσίας κατηκοντίσθησαν ὑπὸ Ἀρσάκου τοῦ Πέρσου ὑπάρχου τοῦ Τισσαφέρνους (β). Μεταμελη θέντες ὅμως ὕστερον διὰ τὸ μέγα τοῦτο ἄδικον ποος τὸν ἀθῶον λαὸν, καὶ θεωρήσαντες τὰς συμφορὰς αὐτῶν ἐν ταῖς μάχαις ὡς θείαν ἐκδίκησιν, κατήγαγον πάλιν τοὺς ἐναπολειφθέντας Δηλίους εἰς τὴν πατρίδα αὐτῶν (γ). Ἐπὶ τῆς ῥωμαιοκρατείας ἡ πόλις οὐδὲν ὑπέστη κακὸν, μάλιστα δὲ ἐγένετο καὶ ἕδρα τοῦ δικαστηρίου (Conventus Juridicus) τῶν περιοίκων (δ). Ἠτύχησε δὲ τὸ Ἀδραμύττιον ἐν τῷ Μιθριδατικῷ πολέμῳ· διότι Διόδωρος ὁ στρατηγὸς χαριζόμενος τῷ βασιλεῖ, ὡς λέγει ὁ Στράβων, ἀπέσφαξε τὴν βουλὴν τῶν πολιτῶν. Ὁ αἰσχρὸς οὗτος Ἀδραμυττηνὸς Διόδωρος, ἦν ῥήτωρ καὶ ἀκαδημαϊκὸς φιλόσοφος, παρακολουθήσας τὸν Μιθριδάτην εἰς τὸν Πόντον. Τὰς περαιτέρω δὲ αὐτοῦ τύχας μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ Μιθριδάτου καὶ τὸ ἐλεεινὸν αὐτοῦ τέλος διηγεῖται ὁ Στράβων (ε). Ἄλλου δὲ χαρακτῆρος ἄνθρωπος ἦν ὁ ἐξ Ἀδραμυττίου ἐπιφανὴς ῥήτωρ Ξενοκλῆς, ἀγορεύσας ἐνώπιον τῆς Συγκλήτου ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καθ' ὃν καιρὸν ἡ πόλις αἰτίαν εἶχε Μιθριδατισμοῦ (ς). Ἐξ Ἀδραμυττίου ἐπίσης ἦν καὶ ὁ ποιητὴς καὶ γραμματικὸς Διότιμος, οὗ τινα ἐπιγράμματα σώζονται ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἀνθολογίᾳ.

Τὸ Ἀδραμύττιον ὡς πόλις χριστιανικὴ ἦν ἕδρα ἐπισκοπῆς· ἀλλ' οἱ ἐπίσκοποι αὐτῆς μέχρι τοῦ ἔτους 869 παρίστανται ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ (α). Τὸν δωδέκατον αἰῶνα ἡ πόλις κατεστράφη ὑπὸ τοῦ ἀριχιπειρατοῦ Ζαχαρίου, ἀλλ' ἀνεκαινίσθη μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐπιστασίᾳ τοῦ Εὐσταθίου Φιλοκάλου, λαμπρῶς νικήσαντος τοὺς Τούρκους εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Ἀδραμυττίου (β). Ἐν τῷ ἐπινείῳ τῆς πόλεως ταύτης ὁ μοχθηρὸς γέρων Αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ἐν ἔτει 1183 συνέλαβε τὸν διάσημον στρατηγὸν Λαμβαρδᾶν, οὗ ἔγκλημα ἦν ἁπλῶς ἡ πρὸς τὸν δυστυχῆ νέον Ἀλέξιον τὸν Κομνηνὸν πιστὴ φιλία αὐτοῦ (γ). Ἐν Ἀδραμυττίῳ τέλος ἔλαβε χώραν ἐν ἔτει 1284 ἡ περίεργος ἐκείνη συνέλευσις τῶν καλουμένων Ἀρσενιατῶν καὶ Ἰωσηφιτῶν, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου, χάριν διαλύσεως τῶν πολυχρονίων ἐρίδων αὐτῶν. Τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἔριδος ταύτης διαιρεσάσης ἐπὶ πολὺν χρόνον τὴν ἐκκλησίαν, δυναταί τις ν' ἀναγνώσῃ ἐν πλάτει παρὰ Νικηφόρῳ τῷ Γρηγορᾷ· ἐνταῦθα δὲ μόνον περιεργείας χάριν ἀναφέρομεν τὴν κοινὴν ἀπόφασιν τῶν διαφερομένων μερῶν, τίνι τρόπῳ ἅπαξ διὰ παντὸς νὰ διαλύσωσι τὴν πολυχρόνιον αὐτῶν ἔριν. Ἀκούσωμεν δὲ κάλλιον αὐτοῦ τοῦ Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ, περιγράφοντος τὸ γεγονὸς τοῦτο ὡς ἑξῆς. « Ἐπεὶ μέν τοι συνήεσαν (οἱ Ἀρσενιᾶται καὶ Ἰωσηφῖται) ὡς εἴρηται περὶ τὸ Ἀδραμύττιον, ὡμολόγηται πᾶσι καὶ συμπεφώνηται μετὰ πλείστους τῶν λόγων διαύλους, βίβλοις δυσὶν ἐγγραφείσας ἑκατέρων τὰς δόξας, ἀφ' ὧν οἱ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἐβλάστησαν ἔριδος λόγοι, τῷ θεῷ διὰ πυρὸς καὶ σημείων ἐπιτρέψαι τὴν κρίσιν· πανύχους τοίνυν τετελεκότες στάσεις καὶ δεήσεις παμπόλλας πρὸς τὸν θεὸν κατ' αὐτὸ δὴ τὸ μέγα καὶ ἱερὸν σάββατον τὰς βίβλους καθῆκαν εἰς πῦρ κατὰ μέσον τὸ θεῖον ἀνάκτορον· ἐλπὶς μέν τοι ἦν ἀνὰ μέρος ἑκατέροις ἰδιαζόντως τοῖς μέρεσι, θατέραν ἀλώβητον φυλαχθήσεσθαι· ἀλλ' ἦσαν ἄρα ἐλπίδες ταῦτα κεναὶ τῶν γρηγορούντων ὡς ἀληθῶς ἐνύπνια· ἀθρόον γὰρ τὸ πῦρ ἀμφοτέρων δραξάμενον σποδὸν τὴν ταχίστην πεποίηκε· καὶ ἦν τοῦτο ψῆφος θεοῦ καὶ χλεύη κατὰ πάντων ὁμοῦ σπουδὴν ποιουμένων τὴν παιδιὰν, καὶ ἀκαίρους τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπιφερόντων κλύδωνας ». (δ). Τοὺς κόπους τῆς ἡμέρας καὶ τὰς κακοπαθείας τῆς νυκτὸς διεσκέδασε καθ' ὁλοκληρίαν λαμπρός τις δεῖπνος ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Γεωργίου Σεβαστοῦ, καὶ ὁ συνοδεύσας αὐτὸν μετ' ὀλίγον ἡσύχιος καὶ ἀτάραχος ὕπνος ὑπὸ τὴν δροσερὰν σκιὰν κολοσιαίου πλατάνου, οὗ οἱ ὑπερμεγέθεις καὶ ὑπερύψηλοι κλῶνες κατεκάλυπτον τὸ δῶμα, ἐφ' οὗ παρεσκευάσθη κατ' ἰδίαν ἐκλογὴν ἡ στρατιωτικὴ ἡμῶν κλίνη. Τὸ ὄρθριον ᾆσμα τοῦ Μουζείμη ἐξεγεῖραν ἡμᾶς πρὸ τῆς Ἀνατολῆς τοῦ Ἡλίου, διέκοψε μὲν τὸν γλυκὺν τῆς πρωΐας ὕπνον, ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ ὁποίαν ἡσθάνθημεν νέαν ἀνεκλάλητον ἡδονὴν, ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἐξεγέρσει τῆς φύσεως, κατὰ τὴν λαμπροτάτην ἀνατολὴν τοῦ Ἡλίου, ἣν χοροὶ μυριάδων καλλικελάδων πτηνῶν, ἤδη πανταχόθεν ἀνήγγελλον καὶ ἀνύμνουν! Οἱ ἵπποι σεσαγμένοι ἤδη περιέμενον ἀνυπόμονοι καὶ οὗτοι τοὺς ἀναβάτας αὐτῶν· τοσοῦτον τὰ πάντα ἐν τῇ ὀργώσῃ ταύτῃ φύσει ἀφ' ἑαυτῶν ἐκινοῦντο καὶ ἔσπευδον, εἰς πλήρη ὄντα ἀντίθεσιν πρὸς μόνους τοὺς νεήλυδας δεσπότας αὐτῆς, οἵτινες ἀπαθεῖς καὶ ἀκίνητοι ἐν τῷ θεάματι τούτῳ τῆς φύσεως, ἀνάλγητοι καὶ κατηφεῖς σταυροπόδην ἐκάθηντο ἔξω τῶν ἐργαστηρίων, περιμένοντες σιωπηροὶ τὴν μηχανικὴν ἐνέργειαν τοῦ ὀπίου.

Τὴν φορὰν δὲ ταύτην ἐγὼ κατέστην ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοιάρχου ἡμῶν, ὁδηγῶν αὐτὸν εἴς τινα ἀρχαῖα χωρία, πάλαι ποτὲ ἐν τῷ Ἀδραμυττηνῷ κείμενα πεδίῳ, νῦν δὲ μόλις ἔκ τινων σημείων ἐν τῷ μέσῳ τῆς τελείας καταστροφῆς γνωριζόμενα. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπὸ Ἀδραμυττίου διευθύνθημεν πρός τι χωρίον Τουρκικὸν τὸ Καρλί-κιοϊ, τρία τέταρτα τῆς ὥρας ἀπέχον αὐτοῦ. Ἡμίσειαν δὲ περίπου ὥραν μακρὰν ὑπάρχει ἕτερόν τι ἄθλιον Οθωμανικὸν χωρίον τὸ Ζεϊλελί-κιοϊ βορειανατολικῶς δὲ τῶν δύο τούτων χωρίων κεῖνται κατεσπαρμένα παρὰ τὰς ὄχθας μικροῦ τινος ποταμοῦ λείψανα ἀρχαίας ὑπάρξεως. Ἐν τούτῳ δὲ ὁ συνοδοιπόρος μου, ὅστις διήρχετο τὰ χωρία ταῦτα μετὰ τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς καταφρονήσεως, ἣν ἐμπνέει εἰς πάντα ἡ παροῦσα αὐτῶν κατάστασις, βλέπων ἀδικκόπως τὸν ἄνεμον οὔριον, καθίστατο ὁλονὲν ἀνυπόμονος, ἀγανακτῶν διὰ τοῦ χρόνου τὴν καθαρὰν ὡς ἔλεγε ταύτην ἀπώλειαν. Ἵνα δὲ καθησυχάσω κατά τι τὴν ταραχήν του, ἠναγκάσθην νὰ εἴπω αὐτῷ, ὅτι ἐπὶ τῶν τριῶν τούτων ἐλεεινῶν χωριδίων στηρίζεται ἅπαν τὸ δράμα τῆς θαυμαστῆς Ἰλιάδος, ὅτι τὸ Καρλί-κιοϊ ἐκεῖνο ἦν ἡ ἀρχαιοτάτη ὁμηρικὴ ἐκείνη πόλις Χρύσα, ὅπου ἦν ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος ὁ πατὴρ τῆς Χρυσηΐδος, ἣν οἱ Ἕλληνες αἰχμαλωτίσαντες, ἔδωκαν αὐτὴν γέρας τῷ Ἀγαμέμνονι, ὅτι τὰ παρὰ τὸν ποταμὸν ἐκεῖνα ἀρχαῖα λείψανα, ἦσαν τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαιοτάτης καὶ πλουσιωτάτης Θήβης, ἣν οἱ Ὁμηρικοὶ ἥρωες κατὰ κράτος ἑλόντες διήρπασαν, μετακομίσαντες πάντα τὰ κινητὰ αὐτῆς κτήματα εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, μετὰ δὲ τούτων καὶ τὴν καλλιπάρηον Χρυσηΐδα.

σας ἀνεῖλον καὶ τὸ λοιπὸν προεῖπον μήτε ἐναποθνήσκειν ἐν τῇ νήσῳ μήτε ἐντίκτειν, ἀλλ' εἰς τὴν Ῥήνειαν διακομίζεσθαι· ἀπέχει δὲ ἡ Ῥήνεια τῆς Δήλου οὕτως ὀλίγον, ὥστε Πολυκράτης ὁ Σαμίων τύραννος ἰσχύσας τινὰ χρόνον ναυτικῷ καὶ τῶντε ἄλλων νήσων ἄρξας καὶ τὴν Ῥήνειαν ἑλὼν, ἀνέθηκε τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Δηλίῳ, ἁλύσει δήσας πρὸς τὴν Δῆλον! Θουκυδ. 3,104.

(α) « Τοῦ δ' ἐπιγιγνομένου θέρους αἱ μὲν ἐνιαύσιοι σπονδαὶ διελέλυντο μέχρι Πυθίων· καὶ ἐν τῇ ἐκεχειρίᾳ Ἀθηναῖοι Δηλίους ἀνέστησαν ἐκ Δήλου, ἡγησάμενοι κατὰ παλαιάν τινα αἰτίαν οὐ καθαροὺς ὄντας ἱερῶσθαι, καὶ ὥμα ἐλλιπὲς σφίσιν εἶναι τοῦτο τῆς καθάρσεως, ἢ πρότερόν μοι δεδήλωται ὡς ἀνελόντες τὰς θήκας τῶν τεθνειώτων ὀρθῶς ἐνόμισαν ποιῆσαι. Καὶ οἱ μὲν Δήλιοι Ἀδραμύττιον Φαρνάκου δόντος ἐν τῇ Ἀσίᾳ ᾤκησαν, οὕτως ὡς ἕκαστος ὥρμητο! ». Θουκυδ. 5, 1. Πρβλ. Παυσαν. 4, 27.

(β) « Ὥσπερ καὶ Δηλίους τοὺς Ἀτραμύττιον κατοικήσαντας, ὅτε ὑπ' Ἀθηναίων Δήλου καθάρσεως ἕνεκα ἀνέστησαν ἔχθραν προσποιησάμενος ἄδηλον, καὶ ἐπαγγείλας στρατιὰν αὐτῶν τοῖς βελτίστοις, ἐξαγαγὼν ὡς ἐπὶ φιλίᾳ καὶ συμμαχίᾳ, τηρήσας ἀριστοποιουμένους καὶ περιστήσας τοὺς ἑαυτοῦ κατηκόντισεν ». Θουκυδ. 8,108.

(γ) Θουκυδ. 5, 32.
(δ) Πλίν. 5, 30.
(ε) Στράβ. ιγ' 614.
(ς) Στράβ. ιγ'. σελ. 614.

(α) Le Quien Oriens christ. 1. 701. 702.
(β) Πρόβλ. Ἄνναν Κομνην. βιβλ. 14 σελ. 420.
(γ) Νικήτας 1, 1.
(δ) Νικηφόρ. Γρηγορ. 6, 4.

Ἀιχόμεθ' ἐς Θήβην ἱερὴν πόλιν Ἠετίωνος
τὴν δὲ διεπράθομέν τε καὶ ἤγομεν ἐνθάδε πάντα
Καὶ τὰ μὲν εὖ δάσσαντο μετὰ σφίσιν υἷες Ἀχαιῶν
ἐκ δ' ἔλον Ἀτρείδῃ Χρυσηΐδα καλλιπάρηον (α).

Τὸ δὲ ἄθλιον ἐκεῖνο Ζεϊλελί-κιοϊ ἦν ἡ ἀρχαιοτάτη Κίλλα οὐ μακρὰν τῆς Χρύσης ἀπέχουσα, ὅπου ἐλατρεύετο ὁ Κιλλαῖος Ἀπόλλων ὁ ἐπικαλούμενος Σμινθεύς.

Κλῦθί μευ Ἀργυρότοξ', ὅς Χρύσην ἀμφιβέβηκας
Κίλλαν τε ζαθέην. . . . . .
Σμινθεῦ! (β).

Τὰ δεινὰ δὲ, ἃ ἐπὶ δεκαετίαν οἱ Ἕλληνες ἐνώπιον τῆς Τρωάδος ὑπέσπησαν, ἐντεῦθεν ἔσχον τὴν πρώτην αὐτῶν πηγήν! Γυνὴ ἐγένετο ἡ αἰτία πολέμου τοῦ Τρωϊκοῦ, γυνὴ ἐγένετο ἡ αἰτία καὶ τῶν πολυχρονίων αὐτοῦ συμφορῶν! Τοῦ εὐτελοῦς τούτου χωριδίου ἡ ὡραία αἰχμάλωτος, ἡ καλλιπάρηος Χρυσηΐς, ἡ θυγάτηρ τοῦ Χρύσου τοῦ ἱερέως τοῦ Ἀπόλλωνος, αὕτη ἐγείρασα ἔριν δεινὴν μεταξὺ τῶν δύο ἀρίστων τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων, ἐγέννησε τὴν οὐλομένην τοῦ Ἀχιλλέως μῆνιν.

. . . . . ἡ μυρί' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκεν
πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς ἄϊδι προΐαψεν
ἡρώων . . . . . (γ).

Μὴ γένοιτο δ' ἡμῖν διὰ τοῦτο ἵνα ταχθῶμεν τῇ μισογύνει σχολῇ, ἀμούσως ἀποφαινομένῃ· Ὅρμος Ἐριφύλης, Φιλομήλας ἡ τράπεζα, Σθενεβοίας ἡ διαβολὴ, Ἀερώπης ἡ κλοπὴ, Πρόκνης ἡ σφαγή. Ἂν τὸ Χρυσηΐδος κάλλος Ἀγαμέμνων ποθῇ, λοιμὸν τοῖς Ἕλλησι ποιεῖ· ἂν τὸ Βρυσηΐδος κάλλος Ἀχιλλεὺς, πένθος αὐτῷ προξενεῖ· ἐὰν ἔχῃ γυναῖκα Κανδαύλης καλὴν, φονεύει Κανδαύλην ἡ γυνή. Τὸ μὲν Ἑλένης τῶν γάμων πῦρ ἀνῆψε κατὰ τῆς Τροίας ἄλλο πῦρ, ὁ δὲ Πηνελόπης γάμος τῆς σώφρονος πόσους νυμφίους ἀπώλεσεν; Ἀπέκτεινεν Ἱππόλυτον φιλοῦσα Φαίδρα, Κλυταιμνήστρα δὲ Ἀγαμέμνονα μὴ φιλοῦσα. Ὦ πάντα γυλμῶσαι γυναῖκες· κἂν φιλῶσι φονεύουσι, κἂν μὴ φιλῶσι φονεύουσι» (δ). Πολλῷ δὴ μᾶλλον ᾀσμένως ὁμολογοῦμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὀπαδοὺς τῆς εὐφυοῦς ἀλλ' ἀτυχοῦς Εἰκασίας, ἥτις τὸν ἄκομψον καὶ ἄχαριν αὐτοκράτορα Θεόφιλον εἰπόντα αὐτῇ ἐν εἴδει χαριεντισμοῦ « Πᾶν κακὸν ἐκ γυναικὸς προῆλθεν ἐν τῷ κόσμῳ », ἐδίδαξεν ἀπαντήσασα· « ἀλλὰ καὶ ἐκ γυναικὸς πηγάζουσι τὰ καλλιώτερα » (ε).

Ἐπὶ τῶν Ὁμηρικῶν χρόνων ἡ Χρύσα ἦν πόλις παράλιος, ὡς καὶ τὸ Ἀδραμύττιον ἦν πολὺ πλησί-

(α) Ἰλιάδ. 1, στίχ. 366.
(β) Ἰλιάδ. 1, στίχ. 37.
(γ) Ἰλιάδ., στίχ. 2 ἑξ.
(δ) Ἀχιλλέως Τατίου, τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα 1, 8.
(ε) Ὅρα Ζωναρ. χρον. βιβλ. ιε'.

στερον τῆς θαλάσσης. Ἦν δὲ καὶ ἑτέρα πόλις Χρύσα, ἡ κατὰ τὴν Ἀμαξιτὸν, ἀλλ' αὕτη μεταγενεστέρως ἐκτίσθη, καταστραφείσης τῆς παλαιᾶς. Ἐντεῦθεν δ' ἐπεκράτησεν ἐπὶ πολὺ καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων σύγχυσις, τίς ἄρα ἐκ τούτων ἦν ἡ Ὁμηρικὴ καὶ ἀρχαία Χρύσα. Ἀλλ' ὁ Στράβων διὰ μακρῶν ἀποδεικνύει ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ὁμήρου, ὅτι ἐν τῷ Ἀδραμυττηνῷ κόλπῳ, ἦν ἡ ἀρχαία Χρύσα, καθότι αὕτη παράλιος, παρ' αὐτὴν ἦν ἡ Κίλλα, καὶ πλησίον αὐτῆς ὑπῆρχεν ἡ Θήβη· τέλος δὲ, μόνον ἐντεῦθεν ἐκ τοῦ πλουσιωτάτου τούτου πεδίου τῆς Θήβης, ὅπερ καὶ ὁ Λίβιος ἀποκαλεῖ agrum opulentum carmine Homeri nobilitatum (α), καὶ ὅπερ διὰ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ περιμάχητον ἐγένετο, τὸ πρῶτον μὲν μεταξὺ Μυσῶν καὶ Λυδῶν, ὕστερον δὲ μεταξὺ Ἑλλήνων τῶν ἐκ τῆς Λέσβου καὶ τῆς Αἰολίδος ἐποικισάντων (β), ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν οἱ ἐπὶ λαφυραγωγίᾳ ἐξελθόντες ἥρωες, ἄφθονον πολυειδῶν λαφύρων συγκομιδήν. Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τοῦ τελευταίου μνημονευθέντος χωρίου, ἀπαντᾶται πηγὴ ὕδατος θερμοῦ. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία ὅτι, ἐνταῦθα ἔκειντο τὰ Ἄστυρα, κώμη καὶ Ἄλσος τῆς Ἀστυρηνῆς Ἀρτέμιδος ἅγιον (γ). Μία δέ τις ὅμως μεγάλη διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς σημερινῆς πηγῆς, ὅτι ἐκείνης μὲν τὸ ὕδωρ κατὰ Παυσανίαν ἦν μέλαν, ταύτης δὲ λευκὸν ὡς τὸ σύνηθες (δ). Ὀλίγον δὲ περαιτέρω ὑπάρχει ἡ Ἀνταδρος μέχρι τοῦ νῦν παραδόξως σώζουσα τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα, καὶ ἔχουσα κάλλιστον λιμένα καλούμενον νῦν Λιτζά. Ὁ λιμὴν οὗτος τῆς Ἀντάνδρου εἶναι ὁ μόνος σχεδὸν λιμὴν τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου, ἀρχομένου κυρίως ἔνθεν μὲν ἀπὸ τοῦ Ἀκρωτηρίου τὰ Γάργαρα, ἔνθεν δὲ ἀπὸ τῆς Πυῤῥᾶς ἄκρας. Ἐν τῷ λιμένι τούτῳ ὁρμίζονται τὰ πλοῖα, ἵνα ἐξαγάγωσι τὰ διάφορα προϊόντα τοῦ κόλπου, καὶ ἰδίως τὴν ἐκ τοῦ Γαργάρου ἀποκοπτομένην ξυλείαν. Ἐκ τοῦ λιμένος τούτου μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τροάδος ἐξέπλευσέ ποτε καὶ ὁ Αἰνείας νέαν πατρίδα ἀναζητῶν.

Auguriis agimur divum; classem que sub ipsa
Antandro, et Phrygiae molimur montibus Idae,
Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur (ε).

Ἡ πόλις αὕτη τὸ ἀρχαῖον ἦν πόλις Πελασγική (ς)· οἱ Αἰολεῖς δὲ μετὰ ταῦτα πιθανῶς διώξαντες τοὺς Πελασγοὺς κατῴκησαν αὐτήν (ζ). Ἡ δὲ ἀρχαία παράδοσις ζητεῖ διαφόρως νὰ ἑρμηνεύσῃ τὸ ὄνομα αὐτῆς· καθότι κατὰ μέν τινας ὁ Ἀσκάνιος ὁ υἱὸς τοῦ Αἰνείου, περιπετῶν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Πελασγῶν, παρέδωκεν αὐτοῖς ὡς λύτρον τὴν πόλιν· ἐντεῦθεν δὲ ἐκλήθη Ἀνταν δρος, ὡς ἀποδοθεῖσα ἀντὶ ἀνδρός. Κατὰ δέ τινας ἐθεμελιώθη ὑπό τινων Ἀνδρίων ἐκπεσόντων τῆς πατρίδος αὐτῶν διὰ στάσιν ἐμφύλιον· οὗτοι δ' ἐκάλεσαν ταύτην τὴν πόλιν Ἀνταν δρον οἰονεὶ ἀντὶ Ἄνδρου (α). Τὸ δ' ἀμέσως ὑπερκείμενον τῇ πόλει ὄρος πρόπους τις ὂν τοῦ Γαργάρου, ὃ καὶ ἡ Ἀκρόπολις τῆς Ἀντάνδρου, ἦν ἡ περίφημος θέσις Ἀλεξάνδρεια, ὅπου αἱ τρεῖς θεαὶ περὶ κάλλους ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Πάριδος ἐδικάσθησαν κατὰ τὴν παράδοσιν (β). Ἐν τούτῳ δὲ ἡ λέμβος ἡμῶν πρὸ πολλοῦ ἤδη εἰσπλεύσασα εἰς τὸν λιμένα κατὰ τὴν παραγγελίαν ἡμῶν, οὐδὲν ἄλλο περιέμενε πλὴν ἡμᾶς πρὸς ἀπόπλουν. Ὁ ἄνεμος ἦν ἤδη σφοδὸς, ἀλλὰ βορῆας οὔριος κατὰ πάντα. Ἴσως δὲ ἦν αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἴκμενος οὖρος, ὃν ὁ ἐξιλασθεὶς Ἡκάεργος ἔπεμψε τοῖς περὶ τὸν Ὀδυσσέα, κομίσασιν εἰς Χρύσαν τὴν καλλιπάρηον Χρυσηΐδα, καὶ ἐναποθεμένοις αὐτὴν εἰς τὰς πατρικὰς τοῦ ἱερέως ἀγκάλας. (γ).

Ἡ λέμβος ἡμῶν μόλις ἐκ τοῦ τάχους τὰ νῶτα ψαύουσα τῶν ὑδάτων ὡς βέλος διέσχιζε τὴν κυανόλευκον θάλασσαν.

Ἐντὸς δὲ τριῶν ὡρῶν ἀπὸ τοῦ ἀπόπλου ἡμῶν ἐξ Ἀντάνδρου, ἤμεθα ἤδη ἐντὸς τοῦ δρόμωνος, περὶ δύσιν Ἡλίου.

(α) Αἰθ. 37, 19.
(β) Στράβ. ιγ'. 612.
(γ) Ὅρα Στράβ. ιγ'. 606. 613.
(δ) Παυσ. 4, 35. Ἐνταῦθα ὅμως ὁ Παυσανίας δεινῶς συγχέει τὴν ἀλήθη τῶν Ἀστύρων θέσιν, τιθεὶς αὐτὰ παρὰ τῷ Ἀταρνεῖ.
(ε) Virgil. Aeneid. 3, 5 ἑξ.
(ς) Ἡρόδ. 7,42.
(ζ) Θουκυδ. 8, 108.

(α) Πρβλ. Μέλαν 1, 18.
(β) Στράβ. ιγ'. 606.
(γ) Ἰλιάδ. 1, 431.

ΣΚΩΛΗΚΟΤΡΟΦΙΑ.

—ooo—

Τὸ παρελθὸν ἔτος, κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν τοῦ χρόνου, ἐδημοσιεύσαμεν (*) διεξοδικὴν πραγματείαν περὶ σκωληκοτροφίας· ἀλλὰ καὶ σήμερον δὲν θέλουσιν ἴσως δυσαρεστηθῆ οἱ ἀναγνῶσται, οἱ γινώσκοντες μάλιστα πόσου πλούτου πάροχος δύναται ν' ἀποβῇ ἡ βιομηχανία αὕτη εἰς τὴν ἡμετέραν πατρίδα, ἐὰν προσθέσωμεν ἔτι ὀλίγα μετά τινων εἰκόνων. Ὅστις, λησμονῶν πρὸς ὥραν τοὐλάχιστον τὰς περὶ ὑπουργῶν καὶ ὑπουργείων ματαιοσπουδεῖς δὸς δ' εἰπεῖν καὶ ἐπιβλαβεῖς ἔριδας, ἐπισκεφθῇ τὸ ἐν Ἀθήναις μεταξουργεῖον τοῦ Κ. Δουρούτη ἢ τὸ ἐν Πειραιεῖ τοῦ Κ. Φάλλη, καὶ ἴδῃ ὅτι οὐ μόνον ζωῆς ἀλλὰ καὶ τιμῆς πόρος δαψιλεύεται διὰ τῶν εὐεργετικῶν αὐτῶν καταστημάτων εἰς πολλὰ πλάσματα ἐγκαταλε-

λειμμένα καὶ δυστυχῆ, ὅστις, ἱστάμενος μεταξὺ τῶν ἀπεράντων αἰθουσῶν, ὅπου αἱ ταχεῖαι κινήσεις πολυαριθμῶν χειρῶν συνηχοῦνται πρὸς τὸν βόμβον τῶν ἀτρῶν καὶ τοὺς τριγμοὺς τῶν τροχῶν, ἀναπνεύσῃ οὐχὶ τὸν δυσώδη ἀέρα τῶν πολιτικῶν ῥαδιουργιῶν ἀλλὰ τὴν εὐωδίαν τῆς δραστηριότητος τῆς ἀληθοῦς κοινωφελείας καὶ τῆς φιλανθρωπίας, θέλει μὲν αἰσθανθῇ πλατυνομένην ὑπὸ ἀγαλλιάσεως τὴν καρδίαν, ἀλλὰ καὶ θέλει ἀθυμήσει διότι ἀληθεῖς πλούτου πηγαὶ παραβλέπονται ἢ καὶ δὲν ἐκμεταλλεύονται ὅσον δεῖ. Οἱ ὁμογενεῖς, θέλοντες ν' ἀφιερώσωσιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐμπορίαν μεγάλα χρηματικὰ κεφάλαια, παραπονοῦνται συνήθως ὅτι ἡ Ἑλλὰς οὖσα καὶ ὀλιγάνθρωπος καὶ ἐνδεὴς εἰδῶν ἐμπορευσίμων, δὲν ἔχει πῶς νὰ προμηθεύσῃ ἀνάλογα κέρδη πρὸς αὐτούς. Καί τινες μὲν ἐξ ἡμῶν, ἀκούοντες ταῦτα καὶ μὴ ἐννοοῦντες τὸν κύριον τῆς ἐμπορίας σκοπὸν, καταχρίνουσι τοὺς λέγοντας ὡς στερουμένους ἀληθοῦς φιλοπατρίας καὶ διὰ τοῦτο μὴ ἀρκουμένους εἰς μικρότερα κέρδη· ἀλλ' ὁ σκοπὸς τῆς ἐμπορίας, ὁ κυριώτατος μάλιστα καὶ πρώτιστος, εἶναι ἡ ἀδιάκοπος καὶ ὅσον ἔνεστι μεγαλητέρα αὔξησις τοῦ κέρδους. Διὰ τοῦτο ἐῤῥέθη ὅτι *ἡ ἐμπορία πατρίδα δὲν ἔχει*. Ἐὰν ὁ ἐν Λονδίνῳ, φέρ' εἰπεῖν, ἐμπορευόμενος πεισθῇ ὅτι μεταβαίνων εἰς τὰ βάθη τῆς Ἀσίας ἢ τῆς Ἀφρικῆς θέλει αὐξήσει τὰ κεφάλαια αὐτοῦ, δὲν διστάζει νὰ ἐγκαταλείψῃ πάσας τὰς λουκουλλικὰς ἀναπαύσεις τοῦ βρετανικοῦ βίου, καὶ τὸ *πλύμπουδιγκ* καὶ τὸ *ῥοσβίφ* καὶ τὸ *Κοβεγκάρδεν*, καὶ νὴ Δία καὶ αὐτὰς τὰς καλλιπαρείους Δαΐδας καὶ Ὑπολαΐδας τοῦ *Ἄθδπαρκ* καὶ νὰ ἐγκαταβιώσῃ μεταξὺ λαῶν βαρβάρων καὶ ὠμῶν. Καὶ μὲν ὁ ἔμπορος, καὶ μάλιστα ὁ Ἕλλην ἔμπορος, ὅπου καὶ ἂν εὑρίσκεται, καὶ εἰς τὰς ἐσχατιὰς αὐτὰς τῆς γῆς, ἐνθυμεῖται καὶ ἀγαπᾷ τὴν ἰδίαν πατρίδα — διὰ τοῦτο εἴδομεν πάντοτε τοὺς ὁμογενεῖς εὐεργετοῦντας καὶ μακρόθεν αὐτήν— ἀλλὰ τὴν ἐμπορίαν δυνάμεθα νὰ ἐξομοιώσωμεν πρὸς πρεσβείαν πολιτικήν. Ἐὰν τὰ συμφέροντά τινος Κράτους ἀπαιτῶσι τὴν ἀποστολὴν πρέσβεως καὶ παρ' ἀνθρωποφάγοις, ὁ στελλόμενος ὑπακούει ῥιψοκινδυνῶν καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν. Πόσοι Βρετανοὶ πρέσβεις κατεσφάγησαν ὑπὸ ἡγεμόνων Ἰνδῶν πρὶν ἢ στερεωθῇ ἡ ἐξουσία τῶν Ἀγγλων εἰς τὰς χώρας τούτων! καὶ ὅμως τοὺς σφαγέντας διεδέχθησαν προθύμως ἄλλοι, καθῆκον νομίζοντες νὰ θανατωθῶσι καὶ αὐτοὶ ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος.

Ἀναντίῤῥητον λοιπὸν ὅτι, ἀφοῦ ὁ Ἕλλην ἔμπορος μεταβαίνῃ καὶ εἰς βαρβάρων χώρας, θὰ προετίμα νὰ ζήσῃ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πατρίδα, μεταξὺ ὁμοφύλων καὶ ὁμοθρήσκων, ἐὰν ἐκέρδαινε. Διὰ τοῦτο ἀποδοκιμάζομεν τοὺς κατακρίνοντας αὐτούς. Ἀλλ' εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς εἶναι πάντη στεῖρα μεγάλης ἐμπορίας; τὸ καθ' ἡμᾶς ὁρονοῦμεν ὅτι ὑπάρχουσί τινα εἴδη τὰ ὁποῖα καλλιεργούμενα καὶ ἀναπτυσσόμενα φέρουσιν ἄξια λόγου κέρδη. Ἡ μέταξα, ὁ οἶνος, τὸ ἔλαιον, ὁ βάμβαξ, τὰ ὀρυκτὰ καί τινα ἴσως ἄλλα εἶναι βεβαίως πηγαὶ πλούτου· κεφαλαίων μόνον χρεία ὑπάρχει καὶ συνετὴς διευθύνσεως, μηδέποτε λησμονούσης ὅτι πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ κέρδους δὲν πρέπει νὰ περιοριζώμεθα εἰς τοὺς τετριμμένους τρόπους εἰς τὰς παναρχαίας μεθόδους, ἀλλὰ καὶ νὰ παραδεχώμεθα τοὺς νεωτέρους καὶ νὰ ἐπινοῶμεν εἰ δυνατὸν ἄλλους.

Οἱ μεταξουργοὶ, παραδείγματος χάριν, μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν μεταχειρίζοντο εἰς ἀνατροφὴν τῶν σκωλήκων τὰ φύλλα τῆς μωρέας καὶ μάλιστα τῆς λευκῆς. Μετὰ ταῦτα ὅμως, ὅτε κυρίως ἡ ἀσθένεια παρ' ὀλίγον ἐξωλόθρευε τοὺς σκώληκας τούτους, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐρευνήσωσι καὶ ἀλλαχοῦ, ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης, πῶς καὶ διὰ τίνων φύλλων ἐτρέφοντο οἱ σκώληκες, καὶ ἐπὶ τούτῳ μετέφερον ἔκ τε τῆς Κίνας καὶ ἐκ τῶν Ἰνδιῶν καὶ βόμβυκας καὶ φυτά. Ναὶ μὲν ἡ ἐκ τῶν διαφόρων τούτων σκωλήκων μέταξα δὲν εἶναι πάντοτε ἐξ ἴσου καλή· ἀλλὰ μήπως δὲν ἔχομεν ἀνάγκην καὶ ἀνωτέρων ποιοτήτων; Δὲν εἴμεθα ὅλοι πλούσιοι, ἢ καὶ ἂν εἴμεθα δὲν ἔχομεν τὴν αὐτὴν ἐλευθεριότητα περὶ τὸ δαπανᾶν. Ὁ ἔμπορος ἄρα καὶ ὁ βιομήχανος πρέπει νὰ φροντίζωσιν οὐ μόνον δι' ὅλας τὰς ἀνάγκας ἀλλὰ καὶ δι' ὅλας τὰς ὀρέξεις.

Ἡ πρώτη τῶν παρατιθεμένων τριῶν εἰκόνων παριστᾷ σχοῖνον σπικὸν καὶ ζωύφιον ἐπ' αὐτοῦ· ἡ ἐκ τούτου μέταξα δὲν ἔχει μὲν μεγίστην λαμπρότητα, εἶναι ὅμως στερεά. Ἐκ ταύτης κατασκευάζουσιν οἱ Σῖναι ἐνδύματα. Εἰσήχθη δὲ ἡ καλλιέργεια τοῦ σκώληκος τούτου καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν οὐ πρὸ πολλοῦ.

Ἡ δευτέρα εἰκὼν παριστᾷ θάμνον κρότωνα καλούμενον, ἐξ οὗ γίνεται τὸ φάρμακον *ῥητιναλάδον*· μετακομίσθη δὲ ἐξ Ἰνδίας· ἡ μέταξα γίνεται πολλὰ στερεά.

Μετὰ τὴν Κίναν καὶ τὰς Ἰνδίας συνεισέφερε καὶ ἡ Ἰαπωνία τὸν μεταξικὸν αὐτῆς ἔρανον εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν βιομηχανίαν· ἡ τρίτη εἰκὼν παριστᾷ τὸν ἐκεῖθεν καταγόμενον σκώληκα, ὅστις τοσοῦτον ὁμοιάζει πρὸς τὸν ἰνδικὸν, ὥστε οἱ ἐντομολόγοι δυσκολεύονται πολλάκις νὰ διακρίνωσιν αὐτόν. Κατὰ τοῦτο δὲ ὁ σκώληξ οὗτος πολύτιμος, καθόσον δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ τρέφεται καὶ ἀνατρέφεται ἐντὸς κεκλεισμένων δωματίων ἀλλ' εἰς τὸ ὕπαιθρον. Εἰς τὸ παρὰ τοὺς Παρισίους δάσος τῆς Βολωνίας χιλιάδες τοιούτων σκωλήκων ζῶσιν ἐπὶ τῶν δένδρων, καὶ οὔτε ἄνεμος, οὔτε ῥαγδαῖαι βροχαὶ, οὔτε μεταβολὴ καιροῦ βλάπτουσιν αὐτούς.

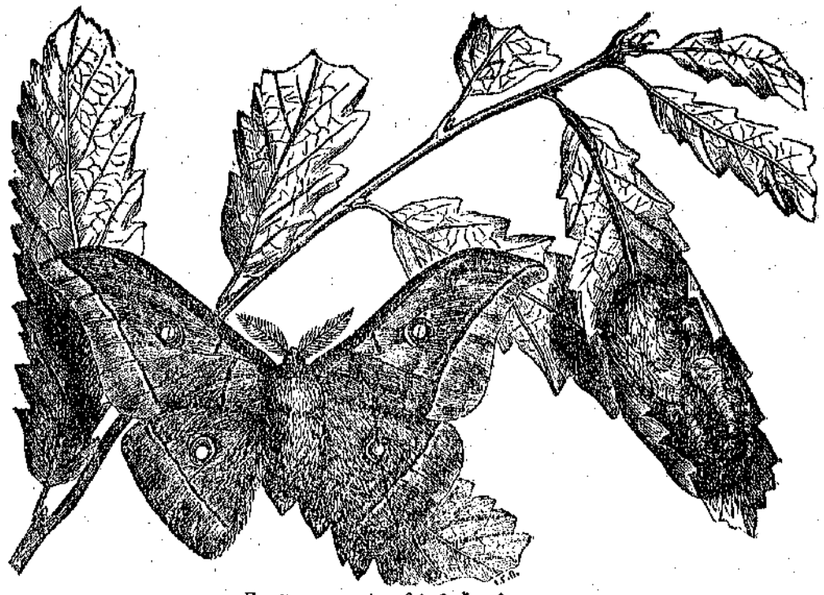

Σχοῖνος σεικὸς, βόμβυξ, κ.λ.

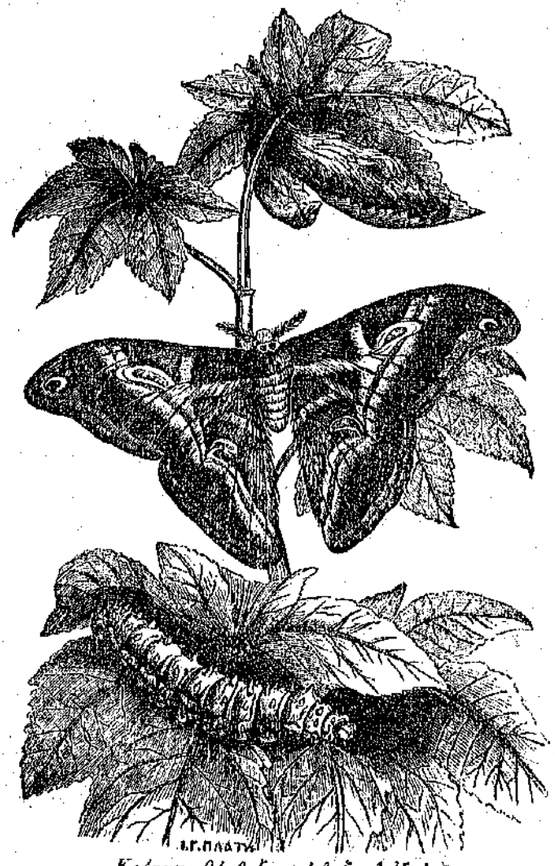

Κρότων, βόμβυξ, σκώληξ κ.λ. Ἰνδιῶν.

Βόμβυξ, σκώληξ κ.λ. Ἰαπονίας.

ΦΘΙΣΙΣ.

Διήγημα ἱστορικόν.

—ooo—

Οἱ ἔχοντες θρησκείαν καὶ προσπαθοῦντες νὰ ἑρμηνεύωσι τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸν κόσμον τοῦτον καὶ τὰς βουλὰς τοῦ Θεοῦ, ἀπαντῶσιν εἰς τὰ ἰατρικὰ χρονικὰ περίστασίν τινα ἀνανεουμένην συνεχῶς καὶ αἰώνιον ἀντικείμενον οὖσαν θαυμασμοῦ, τὴν φθίσιν. Ἡ φθίσις δὲν προσβάλλει τὸ ἐλάττωμα, δὲν τιμωρεῖ τὰς καταχρήσεις· ἐξεναντίας ἀγαπᾷ νὰ προσβάλλῃ τὴν νεότητα, τὸ κάλλος, τὴν ἀρετήν. Μὴν ἀμφιβάλλετε τὸ θῦμά της δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἀγοραίων· εἶναι ἡ πνεῦμα προώρως ἀναπτυχθὲν, ἡ ψυχὴ γενναῖα, ἀγαθὴ, εὐαίσθητος. Τοιαῦτα τὰ θύματα τὰ ὁποῖα ἡ φθίσις, δὲν λέγω προτιμᾷ, ἀλλὰ καταδιώκει ἐπιμόνως καὶ ἀπανθρώπως. Πολλάκις ἐσκέφθην περὶ τῆς σκληρότητος τοῦ τέρατος τούτου, καὶ μυρίοι θλιβεροὶ λογισμοὶ καὶ ἐγκλήσεις κατὰ τῆς θείας προνοίας καὶ τῶν βουλῶν αὐτῆς συνεπιέσθησαν εἰς τὴν κεφαλήν μου.

Ἄγγελε ὀλέθρου, ἔλεγα, διὰ τί δὲν ἐκλέγεις τοὺς γέροντας ἢ τοὺς πονηρούς; διὰ ποίας σατανικῆς δυνάμεως οὐδετέρωσες ἄχρι τοῦδε καὶ τὴν ἐμπειρίαν τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν πεῖραν τοῦ χρόνου; Διὰ τί τὰ ἐκλεκτότερα πλάσματα τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ἐπιδαψίλευσε σπανίας ἀρετὰς θερίζει ἀνηλεῶς τὸ δρέπανόν σου; Ὅταν ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ ἰατροῦ σὲ παρατηρῇ εἶναι πάντοτε ἀργά· τὸ θῦμά σου εἶναι βέβαιον καὶ ἡ θανάσιμος πληγὴ κατηνέχθη ἤδη.

Πόσας οἰκογενείας εἶδον ἀφότου ἤρχισα νὰ μετέρχωμαι τὴν ἰατρικὴν ἀποδεκατισθείσας ἀπὸ τὴν μάστιγα ταύτην, στερημένας πάσης παρηγορίας καὶ πάσης ἐλπίδος καὶ ἀπευθυνούσας εἰς τὸν Θεὸν τὰς αὐτὰς θλιβερὰς ἐρωτήσεις τὰς ὁποίας καὶ ἐγὼ ἀπεύθυνον! Καὶ εὔκολον μὲν ἦτο νὰ οἰκοδομήσω ἐπὶ τῶν φυσικῶν συνεπειῶν τῆς ἀσθενείας ταύτης μυθιστορίαν τραγικήν· ἀλλὰ δὲν ἔχω σκοπὸν τοιοῦτον· θ' ἀναφέρω ἁπλῶς καὶ ἐν συντόμῳ ἓν μόνον περιστατικόν, καὶ, ἐκ τῶν πολλῶν ἅτινα εἶδον, θὰ ἐκλέξω μᾶλλιστα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει ὀλιγωτέρας καὶ ὀλιγώτερον παραδόξους περιπετείας· διότι ἐπιθυμῶ νὰ μὴ μ' ἐκλάβῃ τις λέγοντα ὑπερβολάς. Ἡ ἐνθύμησις ἰσ-

αγγέλου νέας ἁρπαγείσης εἰς οὐρανοὺς κατὰ τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας της ἐνεχαράχθη ὀδυνηρὰ εἰς τὸν νοῦν μου, καὶ ταύτης τὴν ἱστορίαν θὰ διηγηθῶ ἀφελῶς, χωρὶς σκοπὸν νὰ πλέξω δράμα χάριν τῶν ὀκνηρῶν.

Δεκαετὴς ἔτι ἡ νέα Ἐλίζα Ἔρβερτ ἦτον ὀρφανή· οἱ γονεῖς της οἵτινες εἶχον ἀποθάνει προώρως καὶ κατόπιν ὁ εἷς τοῦ ἄλλου, ἀνέθεσαν αὐτὴν εἰς τὰς φροντίδας τοῦ γέροντος βαρονέτου θείου τῆς νέας, ὅστις διὰ τὸν γενναῖον καὶ εὐαίσθητον χαρακτῆρά του ἐφαίνετο ἄξιος νὰ προξενήσῃ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ἀνεψιᾶς του. Ἐλθὼν ἄλλοτε εἰς γάμον ἀλλ' ἀτυχήσας, τοσαύτην λύπην ᾐσθάνθη ὥστε δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ νυμφευθῇ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πατήρ του ζήσας ἐν σπατάλῃ εἶχεν ἐλαττώσει τὴν περιουσίαν του, ὁ δὲ υἱός ἔχων καὶ τίτλον ἀριστοκρατικὸν καὶ βαθμὸν κοινωνικὸν ἄξιον λόγου δὲν ἐδύνατο νὰ ζήσῃ πρεπόντως, εἷς τῶν ἰσχυρῶν συγγενῶν του κατώρθωσε καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐπικερδεστάτη θέσις εἰς τὰς δυτικὰς Ἰνδίας. Γνωστὸν ὅτι ὅλοι οἱ εὐγενεῖς τῶν ὁποίων ἔπαθεν ἡ περιουσία καταφύγιον ἔχουσι τὰς Ἰνδίας καὶ ὅτι, χάρις εἰς τοὺς παραδόξους πολιτικοὺς συνδυασμοὺς τῆς Μεγ. Βρετανίας ἡ ὡραιοτέρα χώρα τοῦ κόσμου εἶναι ἄλλο νοσοκομεῖον εἰς ὃ εἰσέρχονται οἱ χρηματικοὶ ἀσθενεῖς τῶν τριῶν βασιλείων.

Ἀλλ' ὁ γέρων θεῖος τῆς νέας Ἔρβερτ, γενόμενος πατὴρ αὐτῆς, ἐδίσταζε νὰ δεχθῇ τὴν ἐν Ἰνδίαις θέσιν· διότι ἐπὶ τοσοῦτον ἠγάπησε τὴν ὀρφανήν, καὶ τοσοῦτον ἠσθάνετο ὅτι χρέος εἶχε νὰ φροντίσῃ περὶ αὐτῆς, ὥστε ἐφοβεῖτο μὴ τὸ κλίμα τοῦ τόπου ἐκείνου βλάψῃ τὴν ὑγείαν της. Νὰ τὴν ἀφήσῃ εἰς Ἀγγλίαν μόνην μακρὰν τοῦ προστάτου της, δὲν τὸ ἐνόμιζε πρέπον· ἐφοβεῖτο δὲ τὴν ἐντὸς παρθεναγωγείων ἀνατροφήν, διότι εἰς τὴν Ἀγγλίαν δὲν κατεβάλλετο ἀρκετὴ φροντὶς περὶ αὐτῆς ἐντὸς τῶν καταστημάτων τούτων· ἀποφάσισε λοιπὸν νὰ παραλάβῃ καὶ τὴν Ἐλίζαν δωδεκαετῆ μόλις οὖσαν, ἄνθος δροσερὸν καὶ μαλακόν, μέλλον νὰ ἐκτεθῇ εἰς τὰς ἀκτῖνας ἡλίου φλογεροῦ καὶ τὴν ἐπιῤῥοὴν ἐπικινδύνου κλίματος.

Οὔτε κάλλος οὔτε εὐρυθμία χαρακτῆρων ἐλάμπρυναν ἰδίως τὴν Ἐλίζαν· ὅτε τὴν εἶδον κατὰ πρῶτον ἐδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ὡς τύπος παιδικῆς λεπτότητος· ἐνόμιζες ὅτι μία μόνη πνοὴ ἀνέμου ἤρκει νὰ ἁρπάσῃ ἀπὸ τὴν γῆν τὸ ἐναέριον ἐκεῖνο πλάσμα. Θὰ ἐφοβεῖτο νὰ ὑψώσῃς ἐνώπιόν της τὴν φωνήν, ἢ νὰ χειρονομήσῃς σφοδρῶς, σ' ἐφαίνετο ὅτι ὅλα τὰ αἰσθήματα, καθὼς καὶ ὅλον αὐτῆς τὸ σῶμα, ἀνῆκον εἰς τάξιν ὑφηλοτέραν καὶ ἦττον γηΐνην τῆς ἡμετέρας· ἦτον ὕφασμα λεπτοφυέστερον, εἶχε τὴν ὄψιν διαφανῆ, τὴν τρίχα λεπτοτέραν· μετάξης, καὶ αἱ μακραὶ βλεφαρίδες της ἐπέκειντο ὡς κάλυμμα ἐπὶ τῶν γλυκυτάτων γαλανῶν ὀφθαλμῶν της. Τὸ πρόσωπόν της δὲν ἐδείκνυεν οὔτε πάθος, οὔτε δραστηριότητα· καὶ ἂν ἔζη αἱ τρικυμίαι τοῦ κόσμου θὰ συνέτριβον αὐτὴν ὡς τὰ εὔθραστα σκάφη συντρίβονται ὑπὸ λάβρων κυμάτων. Ἀλλὰ καὶ ὁ χαρακτήρ της ἦτο σύμφωνος μὲ τὴν φυσιογνωμίαν καὶ τὸ ἐξωτερικὸν ἦθός της. Ἔβλεπες ἀνάμικτα καὶ γλυκύτητα καὶ φιλοσκωμοσύνην καὶ ὀνειροπολίαν εἰς τὸ πρόσωπόν της. Ἠγάπα τὴν μοναξίαν καὶ ἐφαίνετο ὅτι ἔφευγεν εὐχαρίστως τὴν τύρβην, τὴν ἐπίδειξιν καὶ τὴν κίνησιν· ἡ μελαγχολία της ὅμως δὲν ἦτον ἄκρατος, ἀλλὰ χαρίεσσα καὶ εὐγενής· ὡς ὅλα τὰ αἰσθήματά της. Διὰ τὴν φυσικήν της ἀγχίνοιαν ἀπέκτησεν εὐκόλως πολλὰ προτερήματα· κατεγίνετο δὲ ἰδίως εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν συγγραμμάτων τῆς φαντασίας. Ἐν ἑνὶ λόγῳ εἶναι δύσκολον νὰ φαντασθῇ τις πλάσμα καθαρότερον, ἐπαγωγότερον καὶ χαριέστερον τῆς νέας Ἔρβερτ.

Ἡ μήτηρ αὐτῆς εἶχεν ἀποθάνει φθισικὴ εἰκοσαετὴς οὖσα, μετὰ ἓξ δὲ μῆνας ὁ πατήρ της ἐγένετο θῦμα τοῦ τύφου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ νέα Ἔρβερτ εἶχε κληρονομήσει τὴν ἀδύνατον κρᾶσιν τῶν γονέων της, ἐπεριποιοῦντο ἰδιαιτέρως αὐτήν, καὶ ἴσως αἱ τόσαι περιποιήσεις ηὔξησαν μᾶλλον τὴν φυσικήν της ἀδυναμίαν. Τὸ αἴσθημα τοῦ καθήκοντος ἐξεῖχε μεταξὺ ὅλων τῶν λοιπῶν αἰσθημάτων τῆς Ἐλίζας· ἐμίσει δὲ εἰς ἄκρον τὴν ὑπερβολὴν καθ' ὅλα. Αἱ ἰδέαι της ἦσαν καθαραί, ἡ κρίσις εὔστοχος καὶ ἡ κατάληψις ὀρθοτάτη. Ἀναγινώσκουσα ἠγάπα τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν χάριν, εὑρισκομένη μεταξὺ ἄλλων τὴν εἰλικρίνειαν καὶ ὁμιλοῦσα περὶ τεχνῶν, ἂν καὶ ἦτο νέα, τὴν ἀλήθειαν. Πῶς ἄρά γε θὰ κατώρθωνε νὰ ζήσῃ ἐν μέσῳ τῆς ψευδοῦς καὶ ἀπατηλῆς ἀτμοσφαίρας ἡ ὁποία περικυκλόνει πανταχόθεν ἡμᾶς! Ἓν μόνον περιστατικὸν ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃ τὸν χαρακτῆρά της. Ὅτε ἦτο νήπιον σχεδὸν ὁ θεῖός της τὴν ἔφερεν εἰς τὴν οἰκίαν γραίας ἀγγλίδος τριβὴν πολλὴν ἐχούσης τῶν τῆς κοινωνίας καὶ μεταχειριζομένης τὴ ἐμφαντικὸν ὕφος τὸ ὁποῖον ἐκλαμβάνομεν χαρίεν καὶ εὐγενές. Ἡ γραῖα ἀγγλὶς γοητευθεῖσα ἀπὸ τὴν νέαν Ἔρβερτ ἐξεῤῥάγη ἐπαινοῦσα καὶ κολακεύουσα καὶ ἀνυψοῦσα αὐτὴν εἰς οὐρανούς. Οἱ τόσοι ὅμως ἔπαινοι ἀπήρεσαν εἰς τὴν νέαν καὶ ὅτε ἀνεχώρησεν εἶπεν εἰς τὸν θεῖόν της.

« Δὲν ἐπιθυμῶ πλέον νὰ μ' ἐξαναφέρετε εἰς αὐτῆς τῆς κυρίας· δὲν θέλω πλέον νὰ τὴν ἰδῶ, ἀφοῦ μ' ἐκλαμβάνει ὡς ἄγγελον καὶ μὲ ὀνομάζει θεάν. Εἶναι ψεύτρα, θεῖε μου, καὶ δὲν ἐπιθυμῶ νὰ τὴν ἰδῶ πλέον.

Ἀγνοῶ ἂν ὅλοι οἱ ἀναγνῶσταί μου αἰσθάνονται ὡς ἐγὼ τὴν λεπτότητα τῆς κρίσεως καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας αἵτινες ἐμπεριέχονται εἰς τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις μικρᾶς νέας· ἀλλ' ἦτο θεία ἡ ἀφέλεια τῆς ἀδόλου καρδίας της μεταξὺ τῶν τόσων περιποιήσεων αἵτινες ἐπεδαψιλεύοντο ἀδιακόπως εἰς αὐτήν.

Ὁ θεῖος, ὅστις ἔζη μακρὰν τοῦ κόσμου μελαγχολικὸς καὶ ὀπωσοῦν μισάνθρωπος, ἔβλεπε χαίρων ἀλλὰ καὶ ἀνήσυχος αὐξάνουσαν τὴν ἀνεψιάν του· καθ' ὅσον δὲ τὰ σπάνια προτερήματά της ἀναπτυσσόμενα ηὔξανον τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην, τόσον ηὔξανον καὶ οἱ φόβοι μὴ τὴν στερηθῇ. Ἡ ἀγωνία αὕτη ἦτον ἡ μόνη λύπη τὴν ὁποίαν ἡ νέα ἐποιεῖνεν εἰς τὸν θεῖόν της.

— Ἀ! μ' ἔλεγεν, ὁμοιάζω τὸν ναύτην ἐκεῖνον τῆς χαλιμᾶς ὁ ὁποῖος εἶχε βάλει ὅλους τοὺς θησαυροὺς εἰς μικρὸν καὶ λεπτὸν πλοῖον. Ἡ νέα αὐτὴ φέρει ὅλην μου τὴν ψυχήν, ἀποῤῥοφᾷ ὅλον τὸν νοῦν μου Ἐὰν τὴν χάσω, τὸ μέλλον μου θὰ ναυαγήσῃ, τὸ πᾶν καταστρέφεται δι' ἐμέ. Τί κάμνω εἰς τὸν κόσμον τοῦτον; ἄλλην ἀγάπην, ἄλλην ἐλπίδα, ἄλλον δεσμὸν δὲν ἔχω ἀπ' αὐτήν. Καὶ ὡς βλέπεις εἶναι πολλὰ ὡραία, ὑπὲρ τὸ δέον καλὴ διὰ τὸν κόσμον· ὁ οὐρανὸς μᾶς τὴν ἔδωκε δι' ὀλίγον μόνον καιρόν. Κάθε βράδυ ὅταν τὴν βλέπω κοιμωμένην μὲ φαίνεται ὅτι ἐπάνω ἀπὸ τὴν κεφαλήν της πετοῦν ἄγγελοι οἱ ὁποῖοι τὴν ζητοῦν καὶ θὰ μὲ τὴν πάρουν γρήγορα. Δὲν φαντάζεσθε, ἰατρέ μου, τί αἰσθήματα παράδοξα ἐξυπνίζουν εἰς τὴν καρδίαν μου ἡ νέα αὐτὴ μὲ φαίνεται ὅτι εἶναι ὄνειρον τὸ ὁποῖον θὰ μὲ φύγῃ, καὶ ὅτι μόλις ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ παρακαλέσω τὸν θεὸν νὰ μὲ τὴν ἀφήσῃ ὀλίγον περισσότερον, ζῶ εἰς ἀδιάκοπον φόβον περιμένων τὴν τρομερὰν ἐκείνην ὥραν ἡ ὁποία θὰ εἶναι καὶ ἡ εἰδική μου τελευταία.

Ἡ ἀγάπη τοῦ θείου πρὸς τὴν ἀνεψιὰν ηὔξανεν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καὶ ἐπὶ τέλους κατέστη ἀληθινὴ λατρεία. Ἀφοῦ διέτριψεν ἔτος εἰς Καλκοῦτταν ἡ περὶ ὑγείας καὶ τῆς ζωῆς της ἀνησυχία του ἐγένετο τόσον ζωηρὰ καὶ τόσον σφοδρά, ὥστε ἐπροτίμησε νὰ παραιτήσῃ καὶ τὴν θέσιν καὶ τὸν σωματικὸν μισθόν του, παρὰ νὰ προσθέσῃ καὶ τὴν ἐλαχίστην ἀφορμὴν εἰς τὸν ὄλεθρον τῆς ἀνεψιᾶς του καὶ τῆς ἰδίας του εὐτυχίας. Πρὸς τοὺς φθισικοὺς αἱ Ἰνδίαι εἶναι τάφος· ὁ ἀὴρ τὸν ὁποῖον ἀναπνέουσι κατακαίει αὐτοὺς, καὶ τὰ ἐλάχιστα σπέρματα τοῦ κληρονομικοῦ τούτου νοσήματος ἀναπτύσσονται μὲ ἀπαραδειγμάτιστον ταχύτητα. Δυστυχῶς ὅμως ἡ κατάστασις τῆς περιουσίας του δὲν ἐπέτρεπε τὴν εἰς Ἀγγλίαν ἐπανοδόν του, καὶ τέσσαρα ἔτη παρῆλθον ἕως οὗ οἱ δανεισταὶ τοῦ πατρός του, ἐπίμονος ἀγέλη πεινώντων, νὰ ἀπελευθερώσωσι τὰ ὑπὸ ὑποθήκην κτήματά του. Εἰς μάτην παρεκάλεσε νὰ δοθῇ αὐτῷ θέσις, ἔστω καὶ κατωτέρα, ἵνα ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα του. Αὐτὰ ταῦτα προσέβαλον σπουδαίως τὴν ὑγείαν του, καὶ κατέστησαν αὐτὸν ἀνάξιον νὰ ἐκπληρώσῃ τὰ καθήκοντά του· ἡτοιμάζετο δὲ νὰ ἐπανέλθῃ πτωχὸς καὶ ἀσθενὴς εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὅτε ἡ ἀπροσδόκητος γενναιότης τινὸς *ναβὲβ* (*) ἀνεπτέρωσε καὶ τὴν τύχην καὶ τὰς ἐλπίδας του.

Ὁ ναβὲβ οὗτος οἰκειότατος ὢν τοῦ Κ. Καρόλου Ἔρβερτ, εἶχε μάθει παρ' αὐτοῦ καὶ τοὺς φόβους του περὶ τῆς ἀνεψιᾶς του, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὰς δυσκολίας του. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχεν οὔτε σύζυγον οὔτε τέκνα, ἀφῆκε τὴν ἀξιολογωτάτην περιουσίαν του εἰς τὸν φίλον του καὶ τὴν ἀνεψιὰν τούτου. Μόλις δὲ ἀνοιγείσης τῆς διαθήκης ὁ Κ. Ἔρβερτ ἔμαθε τὴν γενναιότητα ταύτην καὶ ἀνεχώρησεν εἰς Ἀγγλίαν.

Ἐνόσῳ ἦτον εἰς τὰς Ἰνδίας τοὺς περὶ τῆς Ἐλίζας φόβους του εἶχον ἐξεγείρει πολλαὶ περιστάσεις. Συμβουλευθεὶς ἰατρόν τινα ἐκ τῶν ὀνομαστοτέρων τῆς Καλκούτας, εἶπεν αὐτῷ τοὺς φόβους του καὶ ἐκάλεσε τὴν προσοχήν του εἰς τὴν ἐρυθρότητα τῶν λευκῶν παρειῶν της καὶ τὴν ὑπερβολικήν της λεπτότητα. Ἀλλ' ὁ ἰατρὸς, εἴτε ἐξ ἀπειρίας, εἴτε ἐξ ἐπιπολαιότητος, εἴτε διότι ἡ νόσος ἦτον ἀκόμη κεκρυμμένη ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ἐπιστήμης, δὲν ἀνεκάλυψε κανὲν σύμπτωμα φθίσεως. Ἐννοεῖται λοιπὸν πόσον ἐσκίρτησεν ἀπὸ τὴν χαρὰν του ὁ Κ. Ἔρβερτ ὅτε ἔμαθεν ἀπὸ τὸν ἰατρὸν ὅτι δὲν ἔβλεπε κανὲν σύμπτωμα φθίσεως, καὶ ὅτι ἐπανερχομένη εἰς τὴν Ἀγγλίαν θὰ ἔζη βίον μακρὸν καὶ ὑγιά.

Ἡ Ἐλίζα δὲν ἐνόει ποῖος ἦτον ὁ ξένος ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος καταστὰς αἴφνης ὁμοτράπεζος αὐτῶν προσήλωνεν ἐπ' αὐτῆς τὰ βλέμματά του, ὅστις ἤκουεν ὅλους τοὺς λόγους, ἔβλεπε τὰς κινήσεις, ἔψαυε γελῶν τὸν σφυγμόν της καὶ τὴν ὠρώτα περὶ τοῦ ὕπνου καὶ τῆς ὑγείας της. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ἐλίζα εἶχε μεγίστην ἀξύνοιαν ἦτο δύσκολον νὰ ἀπατηθῇ· ἡ ἀνεπιτηδειότης τοῦ ἰατροῦ διήγειρε ζωηρότερον τὰς ὑποψίας της καὶ ἀποταθεῖσα πρὸς τὴν τροφόν της ἔμαθε παρ' αὐτῆς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ ἰατροῦ. Ἐκτοτε ἐπίστευσεν ὅτι ἔπασχεν ἀσθένειαν ἐπικίνδυνον καὶ ὅτι ἐπέβλεπεν αὐτὴν κρυφίως ἰατρός. Ὁσάκις λοιπὸν ἔβλεπε τὸν κατάσκοπον ἐκεῖνον, οὗ τινος καὶ τὸν σκοπὸν καὶ τὸν τίτλον ἀπέκρυπτον ἀπ' αὐτῆς ἠσθάνετο ἀκούσιον τρόμον· ἡ νευρικὴ ἐρυθρότης της ηὔξησε καὶ πολύ, καὶ ἀποτέλεσμα τῆς ἐλεθρίας ταύτης προφυλάξεως ὑπῆρξεν ἡ ταραχὴ καὶ ἡ ἀνησυχία τῆς νέας τὴν ὁποίαν ἤθελον καὶ νὰ διατηρήσωσι καὶ νὰ σώσωσι. Εἰς μάτην ὁ θεῖος κατέφευγεν εἰς ψεύδη ἵνα μακρύνῃ ἀπὸ τὴν κεφαλὴν τῆς νέας

(*) Γνωστὸν ἔτι ναβὲβ ὀνομάζουσιν εἰρωνικῶς οἱ Ἄγγλοι τοὺς ἐν Ἰνδίαις πλουτοῦντας. Ἡ λέξις εἶναι ἀραβικὴ καὶ δίδεται πρὸς τοὺς Ἡγεμόνας τῶν μουσουλμανικῶν Ἰνδιῶν.

τὴν ἀπαισίαν ταύτην ἰδέαν. Εἶχεν ἐξαντλήσει ὅλην του τὴν διπλωματίαν ὅπως καταπείσῃ αὐτὴν ὅτι δι' ἐμπορικὰς ὑποθέσεις ἤρχετο ὁ ἰατρός. Μίαν δὲ τῶν ἡμερῶν ἡ Ἐλίζα ἐλθοῦσα δρομαία εἰς τὸ δωμάτιόν της τὸν ἠρώτησε.

— Εἰπέ με, ἀγαπητέ μου θεῖε, σὲ παρακαλῶ τί ἔχω, καὶ ἂν τῳόντι ἔχω φθίσιν;

Ἡ ἀποσδόκητος αὕτη ἐρώτησις κατέπληξε τὸν Κ. Ἔρβερτ, οὕτως ὥστε ἀπορῶν τί νὰ ἀποκριθῇ ἐψέλλισε μόνον λέξεις τινάς· ἀνανήψας δ' ἐπὶ τέλους·

— Ὄχι, ἀνέκραξε, τίποτε . . . εἶσαι παιδί . . . τῇ ἀληθείᾳ εἶναι πολλὰ γελοῖον . . . τί τρέλλα! . . τί τρέλλα . . .

Ἀλλ' αἱ διαμαρτυρήσεις του ὑπῆρξαν τόσον σφοδραί, ἡ ἀπορία του τόσον προφανὴς ἂν καὶ ἐπροσπάθει νὰ τὴν κρύψῃ, ἡ ταραχή του τόσον μεγάλη. ὥστε ἡ ταλαίπωρος Ἐλίζα ἀσπασθεῖσα τὸν θεῖόν της καὶ μειδιάσασα, ἦτο πεπεισμένη ὅτι ἐμάντευσε τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἡ ἀσθένειά της ἦτον ἀθεράπευτος καὶ ὅτι ἔμελλε ν' ἀποθάνῃ πρόωρα. Αὐτὴ ἡ ἰδία μὲ εἶπεν ὅλα ταῦτα μετὰ τὴν εἰς Ἀγγλίαν ἐπάνοδόν της, καὶ δὲν διστάζω νὰ εἴπω ὅτι ἡ ὀλεθρία αὕτη ἰδέα ἀνέπτυξεν ἔτι μᾶλλον τὸ νόσημα. Ἐν γένει οἱ ἰατροὶ δὲν μελετῶσιν ἀρκετὰ τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς ἐπιστήμης των· δὲν ἐννοοῦσι πόσην ἰσχὺν ἔχει ἡ φαντασία ἐφ' ἡμῶν, καὶ μέχρι τίνος βαθμοῦ τὸ σῶμα ἐξαρτᾶται ἀπὸ πνεῦμα.

Ἔκτοτε μετεβλήθη ὁ βίος της· ἐνῷ ἄλλοτε ἦτο ζωηρά, λαμπρὰ καὶ φαιδρὰ ὡς ἀκτὶς Ἡλίου, καὶ κατεγοήτευεν ὅλους τοὺς περὶ αὐτὴν, σήμερον ἠγάπα νὰ μένῃ μόνη εἰς τὸ δωμάτιόν της, νὰ κλαίῃ καὶ νὰ ἔχῃ ἀδιακόπως τὸν νοῦν εἰς τὸν θάνατον. Ἀλλὰ καὶ ὁ θεῖός της λυπηθεὶς διὰ τὸ ἀποτέλεσμα τὸ ὁποῖον προήγαγεν ἡ ἐπιτήρησις, κατήντησεν εὐερέθιστος, ἀνήσυχος καὶ ψίθυρος. Ἡ Ἐλίζα ὑπεκρίνετο θάρρος καὶ φαιδρότητα ὁσάκις ἦτο πλησίον τοῦ θείου της. Ἡ εἰρήνη ὅμως κατέλιπε τὴν πρὸ μικροῦ εὐδαίμονα ἐκείνην οἰκίαν. Δὲν εἶναι τρομερὸν νὰ βλέπωμεν καθεκάστην τὴν πρόοδον τοῦ θανάτου εἰς τὸ σῶμα ὄντος προσφιλοῦς, καὶ νὰ ἀναμένωμεν ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν!

Τοιαύτη ἦτον ἡ θέσις τῆς οἰκογενείας ἐκείνης ὅτε ἡ Κ. Ἔρβερτ δεκαπενταετὴς οὖσα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν· τὸ διεξοδικὸν ὅμως ταξείδιον ἐπέφερέ τινα μεταβολὴν εἰς τὴν διάθεσίν της. Τὰ νέα ἀντικείμενα, ἡ θαλασία αὖρα ἡ ὁποία δίδει πάντοτε νέας δυνάμεις εἰ καὶ πρὸς καιρὸν ἐνίοτε, ὅλα συνέτρεξαν εἰς ἐνίσχυσιν τῆς ὑγείας της· διὸ αἱ ἐλπίδες τοῦ θείου ἀνεγεννήθησαν καὶ ηὐξήθησαν. Ὅτε καταπλεύσας εἰς Πλυμούθ εἶδε τὴν ἀνεψιάν του στηριζομένην εἰς τὸ τεῖχος τοῦ πλοίου, ἱλαρὰν, ἀνθηρὰν καὶ μειδιῶσαν, ἐνόμισεν ὅτι ὁ φόβος παρῆλθε καὶ ὅτι βεβαία ἦτον ἡ ἀνάρρωσίς της. Καὶ ὅτε ἀνέβησαν εἰς τὴν ἄμαξαν ὁ γέρων ἀσπασθεὶς ἐγκαρδίως αὐτὴν εἶπε·

— Τέκνον μου, ἰδὲ ἐπέστρεψες εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ Θεὸς νὰ σὲ ἀξιώσῃ νὰ ζήσῃς εὐτυχής! Σὲ ὁμολογῶ ὅτι εἶχα τινας φόβους διὰ σὲ, ἀλλὰ σήμερον ὅτε ἀναπνέεις τὸν πάτριον ἀέρα, δὲν ἠξεύρω διατί ἔχω τὴν βεβαιότητα ὅτι θὰ ζήσῃς καὶ θὰ ζήσῃς εὐτυχής.

Καὶ ταῦτα λέγων ἐδάκρυσεν. Ὁ περιώνυμος ἰατρὸς Βαλλὶν, ὅστις ἔζη ἀκόμη, ἐπισκεφθεὶς τότε τὴν νέαν δὲν εὗρε κανὲν σύμπτωμα ἐπίφοβον. — Ναὶ μὲν εἶναι, εἶπε, κράσεως ἀσθενοῦς, ἐὰν ὅμως φυλάξῃ τακτικὴν δίαιταν, κατοικήσῃ εἰς τὴν ἐξοχὴν καὶ ὑπανδρευθῇ νέα, ἐμπορεῖ νὰ ζήσῃ πολὺν καιρόν.

Ἐνθαρρυνθεὶς ὁ θεῖος ἠκολούθησε ἀκριβῶς τὰς παραγγελίας τοῦ ἰατροῦ. Ἠγόρασε πλησίον τοῦ Λονδίνου ὡραίαν ἐξοχὴν καὶ ἀφιέρωσεν αὐτὴν ὡς ἄλλον ναὸν εἰς τὴν ἀνεψιάν του. Πολλάκις καθήμενος εἰς τὸ παράθυρον ἔβλεπε αὐτὴν παίζουσαν ὡς παιδίον μεταξὺ τῆς χλόης· ὁ σκύλος τῆς οἰκογενείας, ὁ πιστὸς φίλος τοῦ οἴκου, ἐκάθητο πλησίον της· ἡ νέα, ναὶ μὲν ἦτο πάντοτε λεπτὴ, ηὐξάνεν ὅμως κατὰ τὸ κάλλος, συγχρόνως δὲ ἀνεπτύσσετο καὶ ὁ νοῦς αὐτῆς. Νὰ προσπαθήσω νὰ διακοινώσω εἰς τοὺς ἀναγνώστας μου τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα ἐγέννησεν εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν μου ἡ νέα ἐκείνη; Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων μὴ προσέχοντες εἰς τὰ γενόμενα, δὲν θὰ μὲ πολυπιστεύσωσι, καὶ θὰ νομίσωσιν ἴσως ὅτι παριστάνω μὲ χρώματα ἰδανικὰ ἀνάπλασμα τῆς φαντασίας μου. Εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ὅμως ἐκείνων οἵτινες ἐξετάζουσι περιεργότερον τὰς λεπτομερείας καὶ τὴν ποικιλίαν τοῦ βίου, ἡ διήγησίς μου θὰ φανῇ καὶ ἀσθενής, διότι δὲν ἀγνοοῦσι πόσον ἐνωρὶς ἀναπτύσσονται αἱ διανοητικαὶ δυνάμεις ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἡ φθίσις φέρει εἰς πρόωρον θάνατον.

Ὁμολογῶ ὅτι ἤκουσα εἰς τὴν ὁμιλίαν τῆς Ἔρβερτ τοσαύτας ἰδέας ὑψηλὰς, τοιούτους συλλογισμοὺς ὀρθοὺς καὶ ὑγιεῖς, ὁποίους δὲν εὑρίσκομεν εἰς τὰ πονήματα πολλῶν ὀνομαστῶν συγγραφέων ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς. Ἐὰν ἐπανελάμβανον τὰς περὶ Μοζὰρ καὶ Τάσσον παρατηρήσεις, ἢ τὰς περὶ ζωγραφικῆς καὶ μουσικῆς σκέψεις της, θ' ἀπεδίδοντο ἴσως εἰς ἀγυρτείαν τοῦ διηγουμένου αὐτάς. Φαίνεται ὅτι ἡ νόσος αὕτη ἀποσπῶσα ἐκ προοιμίων τὰ θύματα αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἐπιγείων λογισμῶν καὶ σβεννύουσα τὴν φλόγα τῆς ζῆς, ἀνάπτει τὴν τοῦ νοὸς καὶ τῆς ψυχῆς· οἱ φιλόσοφοι σᾶς ἑρμηνεύουσι τὸ φαινόμενον τοῦτο.

Μετ' ὀλίγον αἴσθημα ζωηράτερον ὅλων τῶν προηγουμένων ἐκυρίευσε τὴν καρδίαν της. Ὁ νέος λαχαγὸς Φίτς Οὐίλλιαμς ἔδειξε κλίσιν πρὸς τὴν νέαν· ἐπειδὴ δὲ ἦτον ἄξιος αὐτῆς ὁ θεῖός της ἐδέχθη προθύμως τὰς προτάσεις του. Τὸ αἴσθημα τοῦτο ἐφάνη

ὅτι ηὔξησε τὰς φυσικὰς δυνάμεις τῆς Ἐλίζας. Καθ' ἑκάστην οἱ δύο μνηστῆρες διέτρεχον ἔφιπποι τοὺς ὡραίους ἀγροὺς τῆς ἐξοχῆς καὶ ἐφαίνετο ὅτι ὁ θάνατος ἐλησμόνησε τὸ θῦμά του. Ὁ δὲ θεῖος μὴ φοβούμενος πλέον διὰ τὴν ὑγείαν τῆς ἀνεψιᾶς του, ἀνεχώρησεν εἰς Ἰρλανδίαν ὅπου εἶχέ τινας ὑποθέσεις· καὶ ὅτε ἐπανῆλθε δὲν παρετήρησεν οὐδεμίαν μεταβολὴν εἰς τὴν κατάστασιν τῆς νέας. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὅμως, ἐνῷ ἐκάθητο εἰς τὸ δωμάτιόν του γράφων, εἶδε τὴν τροφὸν τῆς Ἐλίζας ἐλθοῦσαν καὶ ἔχουσαν ἦθος περίλυπον.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΠΕΡΙ ΑΔΡΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ.

(Συνέχ. Ἴδε φυλλάδ. 291.)

—ooo—

» 7ον *Πῶς καὶ ὑπό τινων διατηροῦνται τὰ*
» *Σχολεῖα ταῦτα, ποῖοι εἶναι οἱ πόροι των, καὶ*
» *πόσα ὡς ἔγγιστα δαπανῶνται ἐτησίως διά τε*
» *τὴν στοιχειώδη καὶ ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν;*

Τὰ κυριώτερα Γυμνάσια (Μεδρεσέδες) τῶν Ὀθωμανῶν ἀνηγέρθησαν ὑπὸ διαφόρων Σουλτάνων, ὡς θέλω ἀναφέρει ἔμπροσθεν εἰς τὰ περὶ Τεμενῶν, ἐντὸς τῶν περιοχῶν τῶν Τεμενῶν, ἐν οἷς διδάσκονται διάφοροι κάτοικοι τοῦ τόπου τούτου καὶ τῶν πέριξ, ἡλικιωμένοι, τὴν Ἀραβικὴν γλῶσσαν καὶ τινα ἀνώτερα μαθήματα, καὶ διατηροῦντες διὰ τῶν προσόδων τῶν Τεμενῶν· ὑπάρχουσι δὲ καὶ κατώτερα Γραμματοδιδασκαλεῖα (Μεκτὲπ), ἴσως περὶ τὰ 40, ἐν οἷς διδάσκονται φύρδην μύγδην ἄβρενά τε καὶ θηλέα, τὰ ἀρκτικὰ μαθήματα φιττακιστί, πολὺ τοῦ πολυτίμου χρόνου των ἀνωφελῶς κατατρίβοντα καὶ ἀλαλάζοντα μετὰ κραυγῶν· οἱ διδάσκαλοι των (Χότζαι) ἔχοντες τὴν ῥάβδον εἰς τὴν χεῖρα ὑπαγορεύουσιν εἰς αὐτὰ ἐνίοτε καὶ διάφορα τεμάχια, καὶ τινα ἀποσπάσματα ἐκ τοῦ Κορανίου, γεγωνυῖᾳ τῇ φωνῇ καὶ ὅλως κινούμενοι· οἱ μαθηταὶ συνεκφωνοῦσιν ὡσαύτως τὰ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου λεγόμενα, καὶ οὕτω διαβαίνων τις ἀκούει μακρόθεν ἔτι τὸν θόρυβον καὶ ἀλαλαγμόν των· ἡ διατήρησις τούτων γίνεται ἐκ τῶν πλουσίων τεμενῶν καὶ τῆς διδομένης καθ' ἑβδομάδα μικρᾶς πληρωμῆς τῶν μαθητῶν· πρὸς τούτοις ὑπάρχει καὶ ἐν στρατιωτικὸν Σχολεῖον (Μεκτὲπι Χαρβιέ), ἐν ᾧ φοιτῶσιν ὑπὲρ τοὺς 80 κληρούχους μαθητὰς, διευθυνόμενον ὑφ' ἑνὸς Ταγματάρχου (Μίραλαϊ) καὶ τινων διδασκάλων διδασκόντων αὐτοῖς τὰ στοιχειώδη μαθήματα, τὴν Ἀραβικὴν, τὸ Κοράνιον, καὶ τὴν Περσικὴν (Φαρὸς)· ὁ διευθυντὴς περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος μαρτίου προσεκάλεσε καὶ τοὺς Προξένους τῶν ξένων Δυνάμεων, καὶ παρευρέθησάν τινες εἰς τὰς ἐτησίους ἐξετάσεις τῶν μαθητῶν του.

Πρὸ τοῦ 1818 ἔτους ἀγνοεῖται τίνι τρόπῳ διετηρεῖτο τὸ Ἑλλ. Σχολεῖον τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ τὰ εἰς τρεῖς μεγάλας ἐνορίας πενιχρὰ τρία Παιδαγωγεῖα· περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ εἰρημένου ἔτους ἐπὶ τῆς Ἀρχιερατείας τοῦ κλεινοῦ Δωροθέου Πρωΐου τοῦ Χίου, καὶ τοῦ διαθεσίμου Ἀδριανουπολίτου Πατριάρχου Κυρίλλου, συνηθροίσθη κεφάλαιον ἐκ γροσίων 60,000 ἐκ τινων συνεισφορῶν· καὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν Ταμείων τῶν ἐκκλησιῶν, καὶ ἐκ τοῦ τόκου αὐτῶν διετηροῦντο ἔκτοτε τό τε Ἑλληνικὸν καὶ τὰ τρία προρρηθέντα Παιδαγωγεῖα· ἀπὸ τοῦ 1824 μέχρι τοῦ 1848 τὸ εἰρημένον Κεφάλαιον τῶν 60 χιλιάδων ἐπηυξήθη ἐκ συνεισφορῶν καὶ κληροδοτημάτων εἰς γρόσια 128,412, καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ 1848, ὅτε ἐγένετο ἡ τρίτη μεταρρύθμισις, ἐνομοθετήθη ἵνα ἕκαστον Ἐκκλησιαστικὸν Ταμεῖον συνεισφέρῃ ἐτησίως ἀναλόγως τῶν προσόδων αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ πρότερον κατὰ πᾶσαν Κυριακὴν καὶ ἑορτὴν περιφερομένου διὰ τὴν Ἑλλ. Σχολὴν δίσκου· προσέτι ἕκαστον τῶν προκριτοτέρων Σωματείων συνέδραμε διὰ χρεωστικῶν ὁμολόγων, καὶ πληρόνει κατ' ἔτος τοὺς τόκους τοῦ κεφαλαίου ἀνὰ 10 τοῖς 0)0, ὥστε ἐκ τῶν τριῶν τούτων μέσων καὶ τινων ἄλλων κανονικῶν λεγομένων προσόδων καὶ τυχηρῶν προσφορῶν, συγκροτεῖται ἐτησίως κεφάλαιον ἐξ 80,000 περίπου γροσίων, δι' ὧν διατηρεῖται ἡ δαπάνη τῶν ἐτησίων ἐξόδων τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ λοιπῶν 7 Σχολείων, καὶ τῶν μισθῶν τῶν διδασκάλων· Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τριετίας ἀνεπαρκὲς κατέστη τὸ ποσὸν τοῦτο διὰ τὴν ἐπαύξησιν τῶν σχολείων καὶ συγχρόνως τῶν μισθῶν τῶν διδασκάλων, ἕνεκα τῆς ὑπερτιμήσεως ἁπάντων τῶν πραγμάτων· τὸ μᾶλλον δ' ἐπιβαρῦνόν ἐστιν ἡ ἐτησία δαπάνη διὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Λειψίαν μεταβάντων πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς Ἑλλ. Φιλολογίας δύο νέων Ἀδριανουπολιτῶν, ὅπως ἀναδεχθῶσι μετὰ τὴν τελειοποίησιν των τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἑλλ. Σχολείου· μετὰ μεγίστης λύπης μου ἐπληροφορήθην, ὅτι ἡ Ἐφορία τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἠναγκάσθη κατ' αὐτὰς ν' ἀνακαλέσῃ τοὺς νέους τούτους, ἐν ᾧ παρεκάλουν νὰ μείνωσιν ἀκόμη δύο ἔτη τοὐλάχιστον. Ἐκ τοῦ κατωτέρω πίνακος ἀποδεικνύεται σαφέστερον ἡ πορεία τῶν Ἐκπαιδευτικῶν πραγμάτων, καὶ διασαφίζεται καλλιον τὸ πρᾶγμα.

Τὰ ἐτήσια ἔσοδα τοῦ ἔτους	1854	γρόσ.	63,086 25.
ὁμοίως »	1855		62,735 22.
ὁμοίως »	1856		85,202 21.
ὁμοίως »	1857		82,625.
Τὰ ἐτήσια ἔξοδα τοῦ	1854	ἔτους γρόσ.	61,920 21.
ὁμοίως »	1855		88,519 35.
ὁμοίως »	1856		100,891 9.
ὁμοίως »	1857		119,477 23.

Ἀνάλυσις τῶν ἐξόδων τοῦ 1857.

Τῆς Ἑλλ. Σχολῆς· εἰς μισθοὺς		
3 Διδασκάλων καὶ καθημερινά·		30,435
Κεντρικοῦ Ἀλληλοδιδασκάλου »		10,417 30.
Ἀλληλοδιδ. τοῦ Ἁγ. Νικολάου »		4,148 10.
Τοῦ Α'. Σχολείου τῶν κορασίων »		14,052 9.
Τοῦ Β'. Σχολείου τῶν κορασίων	6,867	
Τοῦ αὐτοῦ — εἰς ἐπισκευὴν ὀροφῆς καὶ ἔκτακτα	7,186 9	=14,083 9.
Τοῦ Ἀλληλοδιδασκαλείου τοῦ Γιλδιρίμιου—εἰς μισθοὺς Διδασκ. καὶ καθημερινὰ		5,234 10.
Τοῦ Ἀλληλοδιδασκαλείου τοῦ Κιγκίου		4,424 30.
Τοῦ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων		6,916 30.
Εἰς ὀκτάμηνον μισθὸν μουσικοδιδασκάλου παυθέντος »		1,200
Εἰς πεντάμηνον μισθὸν ἐπιτηρητοῦ τῶν Σχολείων παυθέντος »		1,250
Εἰς καθημερινὰ ἔξοδα τῆς Ἐφορίας τῆς Ἐκπαιδεύσεως »		2,603 10.
Εἰς ἐτήσια ἔξοδα τῶν ἐν Λειψίᾳ δύο ὑποτρόφων.		24,715
γρόσ.		119,477 23.

Τὰ Στερεὰ κεφάλαια.

Τὰ στερεὰ Κεφάλαια τοῦ 1847 Δεκεμβρίου 31	γρόσια	128,412 20.
Ὡσαύτως μετὰ τὸν ἰσολογισμὸν τοῦ 1848 ἐπαυξηθέντα	»	133,108 12.
Τὰ μετὰ τοῦ ἰσολογισμοῦ τοῦ 1849 ἐπαυξηθέντα Κεφάλαια	»	138,835 20.
» τοῦ 1850	»	140,935 20.
» τοῦ 1851	»	155,340 20.
» τοῦ 1852	»	162,467 20.
» τοῦ 1853	»	193,958 36.
» τοῦ 1854 ἐλαττωθέντα Κεφάλαια,	»	191,525 14.
» τοῦ 1855	»	193,276 28.
» τοῦ 1856	»	197,872
» τοῦ 1857	»	193,144 30.

Τὰ κεφάλαια τοῦ 1855 ἂν καὶ φαίνωνται πλέον ἐπηυξημένα τῶν τοῦ 1854 κατὰ γρόσ. 1,751 14 πρδ. πραγματικῶς ὅμως εἶναι πολὺ ἠλαττωμένα· καθότι εἰς ἐκεῖνο τὸ ἔτος προσηνέχθησαν τῷ Ταμείῳ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐκ μὲν τῆς περιουσίας Ιω. Ν.

Θεσαλονικέως	γρόσια	20,335
Ἐκ δὲ τῆς περιουσίας τοῦ Χ. Θεοδώρου Σωτηρίχου	»	10,000
Ὁμοίως κατὰ 1856 ἔτος ἐκ τοῦ Πέτρου Κωνστάκη Βαμβακᾶ	»	20,000
τὸ ὅλον		50,335

Ἀλλ' ὅλα τὰ ἀνωτέρω Κεφάλαια τῶν 50 χιλδ. καὶ 335 ἀπερροφήθησαν καὶ κατηναλώθησαν ἕνεκα τῆς κακῆς διαχειρίσεως τοῦ χρηματικοῦ καὶ τῶν ἐκτάκτων περιστάσεων, καὶ περὶ τούτου ἤδη ἀσχολεῖται τὸ Κοινόν.

Τὰ μετὰ τὸν ἰσολογισμὸν τοῦ 1857 μένοντα στερεὰ Κεφάλαια, ὡς ἀνωτέρω 193,144 30.

Τὰ ὀφειλόμενα

Εἰς διαφόρους »		7,291 18
Εἰς τὸν Ταμίαν »		10,887 11
Εἰς τὸ Ταμεῖον τοῦ ἔθνους		60,637 23
		78,816 10
Ἀφαιρεῖται ἡ ἀπάντησις		42,878 36
Τὸ καθαρὸν χρέος μένει		35,937 14
Ἡ ἀπάντησις.		
Εἰς Συνάγματα		54,878 36
ἐξ ὧν ἀφαιροῦνται τὰ μὴ εἰσπραχθησόμενα		12,000
		42,878 36

« 8ον. *Ὁποία τις ἡ κατάστασις τῶν κατοίκων*
« *ὡς πρὸς τὴν διανοητικὴν καὶ ὑλικὴν ἀνάπτυξιν.*
« *Ποῖαι γλῶσσαι κυρίως οἱ λαοὶ λαλοῦσι, καὶ*
« *ποῖον τὸ δημοτικὸν σύστημα τὸ διέπον τὰς διαφόρους χριστιανικὰς Κοινότητας ;*

Ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις βαθμηδὸν φαίνεται προβαίνουσα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν Σχολείων καὶ τῆς γενικῆς προσπαθείας εἰς προαγωγὴν καὶ βελτίωσιν αὐτῶν, καὶ τῆς ἀδιαλείπτου φροντίδος εἰς τὴν ἀνέγερσιν καὶ ἄλλων κατωτέρας τάξεως ἀναγκαίων Ἐκπαιδευτηρίων· ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ ἡ δυστυχῶς ἀπό τινων ἤδη ἐτῶν εἰσαχθεῖσα πολυτέλεια γίνεται πρόσκομμα ἐπαισθητὸν τῆς ἐπὶ τὰ βελτίω προόδου.

Ἡ ὑλικὴ ἀνάπτυξις, εἰς διάστημα μικρὸν, ὅλων τῶν χριστιανῶν καὶ ἐξαιρέτως τῶν τῆς Ἀδριανουπόλεως προέβη γιγαντιαίοις βήμασι μάλιστα κατὰ τὸν τελευταῖον Τουρκορωσσικὸν πόλεμον.

Τὸ Δημοτικὸν σύστημα ὑπέστη πολλὰς τροπὰς· ἀπὸ 150 ἤδη ἐτῶν διῳκεῖτο ὑπὸ δωδεκαμελοῦς Δημογεροντίας ἐχούσης καὶ Ἐκκλησιαστικοὺς τίτλους· ὁ Πρόεδρος αὐτῆς ὠνομάζετο Λογοθέτης· τῷ 1821 καρατομηθέντων τῶν Προκρίτων(α) ἐξέλιπε μέχρι τοῦ

(α) Χ. Μιχαὴλ, Δημητρίου Ζώτου, Πανούσου, Ἰω. Γιαούμη, Χ. Κωνσταντίνου Χ. Ἀνδρέα, Χ. Θεοχάρους, Χ. Πέτου Ἀθανασιάδου, Χ. Γεωργίου Μιρασγεδῆ, Χ. Βλασάκη Δημητριάδου, Χ. Σωτήρου Δημητριάδου, Ἀναστασίου Κερεστετζῆ, Βασιλείου Κωνσταντινίδου, Βλασάκη, Θεοχάρους καὶ Ἀντωνίου Μεσιτῶν Δημογεροντίας, Μανολάκη Φαϊκοθῆτζ, Ἰωάννου Καραπαγλῆ, Θεοκλήτου Πρωτοσυγγέλου τοῦ Ἀδριανουπόλεως Δωροθέου Πρωίου, Ἰακώβου Συγγέλου, Χ. Δημητρίου Ἀρζουμάνογλου, Κυρίλλου τοῦ Πατριάρχου,

1840 ἔτους, διοικουμένης τῆς πόλεως ὑπὸ τετραμελοῦς Δημογεροντίας ἐκλεγομένης ἐτησίως, ἥτις καὶ μέχρι σήμερον διαρκεῖ· κατὰ τὸ 1840 ἐλθὼν ὁ Γεράσιμος Κρὴς ὁ Β'. (νῦν Χαλκηδόνος) ἐσύστησε πάλιν τὴν δωδεκαμελῆ ἐπὶ ἓν ἔτος, διὰ τοῦ εἰς τὸ τέλος ἐπισυναπτομένου περιέργου γράμματος, ἥτις μετὰ μικρὸν διελύθη, διαιρεθεῖσα εἰς τρία κόμματα· καὶ πάλιν μετά τινα ἔτη κατὰ τὸ 1845 συνεστήθη ὀκταμελὴς, συμπληροῦσα τὴν δωδεκαμελῆ μετὰ τῆς τριμελοῦς, καὶ αὕτη διελύθη· κατὰ δὲ τὸ 1853 συνεστήθη ἡ δωδεκαμελὴς (ἀπόντος τοῦ Ἀρχιερέως Γερασίμου εἰς Κωνσταντινούπολιν) γενικῇ συναινέσει, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἵνα ἀνανεόνωνται τὰ μέλη αὐτῆς ἀνὰ πᾶσαν τριετίαν.

Ἡ τετραμελὴς Δημογεροντία, ἐκλεγομένη κατ' ἔτος, κατέχει τὴν σφραγῖδα τοῦ ἔθνους, ἔχουσα εἰς χεῖράς της ἅπασαν τὴν διαχείρισιν, ἕνα γενικὸν Γραμματέα καὶ ἕνα ὑπογραμματέα ἐνταυτῷ καὶ Ταμίαν, ἤγουν κατέχοντα τὸ βιβλίον τοῦ Ταμείου καὶ εἰσπράκτορα· ὁ εἰς τῆς τετραμελοῦς διορίζεται ὑπὸ τοῦ σωματείου τῶν Τσελεπίδων ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Βουλγάρων·

Οἱ ἐπιστάται τῶν Συνοικιῶν (Τουρκ. Μουκτάριδες) εἰσὶ δύο εἰς ἑκάστην συνοικίαν, κατέχοντες τὰς Ὀθωμανικὰς σφραγῖδας τῆς Συνοικίας· ὁ Α', καὶ Β'. (ὀθωμ. ἐόβελ καὶ Σανῆ)· ἀλλ' οὗτοι εἰσὶν ἄνθρωποι τῆς τελευταίας τάξεως, καὶ ἐκλέγονται ὑπὸ τῶν ἐνοριτῶν ὡς καὶ ἄλλοι τινες εἰσπράκτορες εἰσπράττοντες τὸν κεφαλικὸν φόρον, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα μετεβλήθη ἤδη εἰς στρατιωτικὴν βοήθειαν (ἐγιανέ), καὶ τὸν ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς περιουσίας φόρον (Τουρκ. βεργὶ ἢ Ματλουβὰς ἢ Βιννεμὲ), τοὺς ὁποίους εἰσπράττοντες παραδίδουσιν εἰς τὸ Ταμεῖον τοῦ Γένους τὸ ὑπὸ τῆς τετραμελοῦς διευθυνόμενον, αὐτοὶ δὲ παραδίδουσι τὰ εἰσπραττόμενα εἰς τὸ Βασιλικὸν ἢ Διφθερδαρικὸν Ταμεῖον τῆς Διοικήσεως, ὡς καὶ ἕτερον φόρον ἐπὶ τῶν ποτῶν (Ζιτζιριδὲ), ἰδίαις δαπάναις τῆς κοινότητος τῶν ὁμογενῶν εἰσπραττόμενον καὶ εἰς τὸ κεντρικὸν τῆς Διοικήσεως Ταμεῖον καταβαλλόμενον.

Γλῶσσαν κυρίως οἱ λαοὶ λαλοῦσι τὴν μητρικήν των. ἀλλ' ἂν οὐχὶ ἀνεξαιρέτως, τοὐλάχιστον τὸ πλεῖστον τῶν ἄλλων μὴ Μουσουλμανικῶν ἐθνῶν ἐννοεῖ καὶ ὁμιλεῖ τὴν λαλουμένην Τουρκικὴν μετὰ τῶν Τούρκων, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν εἰς τὰς δοσοληψίας

Ἀντωνίου Βακάλη, Βασιλείου Πολυχρονιάδου καὶ Χ. Στάϊκου· ἅπαντες οἱ ἄνω 24 φυλακισθέντες (ἐκτὸς τοῦ Πατριάρχου) τὴν 2 Ἀπριλίου 1821, ἡμέραν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, τὴν 17 τοῦ ἰδίου Κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ ἐκαρατομήθησαν, ὁ δὲ πατριάρχης τὴν ἀκόλουθον ἀπηγχονίσθη μετὰ δύο ἄλλων συμπολιτῶν τοῦ Χ. Αἰμπεράκη καὶ Χ. Βασιλείου· καὶ ὁ Ἀδριανουπόλεως Δωρόθεως Πρῶτος ἀπηγχονίσθη εἰς Ἀρναούτκιοϊ Κωνσταντινουπόλεως. Αἰωνία αὐτῶν ἡ μνήμη!!!

των. Οἱ πλεῖστοι τῶν Βουλγάρων πανταχοῦ γινώσκουσι καὶ λαλοῦσι τὴν ἁπλοελληνικήν· σπανίως δὲ εἴς τινα χωρία ἀγνοοῦσιν αὐτήν. Οἱ Ἀρμένιοι ἀπώλεσαν μὲν τὴν μητρικήν των γλῶσσαν, ὡς οἱ τῆς Μικρασίας Ἕλληνες, διὰ τῆς συστάσεως ὅμως Σχολείου ἐνταῦθα καλῶς ἐπὶ τινα καιρὸν διευθυνθέντος, ἀνεκάλεσεν ἡ νεολαία τὴν ἀποστᾶσαν μητρικὴν γλῶσσάν της, καὶ ἤδη πλεῖστοι ὁμιλοῦσιν αὐτήν· ἐν γένει ἡ ἀλληλογραφία αὐτῶν, ὡς καὶ πλεῖστα βιβλία των, γράφονται διὰ τῆς Τουρκικῆς μὲ ἀρμενικοὺς χαρακτῆρας· οἱ Ἑβραῖοι λαλοῦσι τὴν Ἑβραϊκὴν (μίγμα ἱσπανοϊταλικῆς κλπ. διαλέκτων). Ἅπαντες δὲ οἱ Ἕλληνες μετὰ τοῦ πλείστου τῶν Βουλγάρων λαλοῦσι τὴν καθομιλουμένην Ἑλληνικὴν κατὰ πολλὰ παρεφθαρμένην.

« 9ον. *Εἰς τὰς κυριωτέρας πόλεις πόσα ὡς ἔγγι-*
« *στα ὑπάρχουσιν Ὀθωμανικὰ Τεμένη, πόσοι Χρι-*
« *στιανικοὶ Ναοὶ ὀρθόδοξοι καὶ ἄλλων χριστια-*
« *νικῶν δογμάτων, καὶ εἰς ποίας γλώσσας τε-*
« *λοῦνται αἱ Θεῖαι Λειτουργεῖαι ;*

Εἰς τὰς κυριωτέρας πόλεις, κωμοπόλεις, κώμας καὶ χωρία, ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ τῶν διαφόρων φυλῶν ὑπάρχουσι Τεμένη καὶ Ναοὶ ὀρθόδοξοι, περὶ ὧν ἀκριβεῖς πληροφορίας μὴ ἔχων ἀδυνατῶ νὰ ἐκφέρω γνώμην· εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν γνωστῶν μοι κυριωτέρων πόλεων καὶ κωμοπόλεων ἐσημείωσα τὰ εἰκότα.

Τὰ Ὀθωμανικὰ τεμένη τῆς Ἀδριανουπόλεως διικοῦνται εἰς βασιλικὰ, ἀνεγερθέντα ὑπὸ τῶν Σουλτάνων, εἰς διοικητικὰ, ἀνεγερθέντα ὑπὸ διοικητῶν (Πασάδων), εἰς ἰδιωτικὰ, ἀνεγερθέντα ὑπὸ πλουσίων Ὀθωμανῶν καὶ εἰς ἐνοριακὰ, (Μεδσὲτ) καλούμενα, ὧν τὰ πλεῖστα ἄνευ πύργου (Μιναρέ)· εἰς ταῦτα δὲν ἐπιτρέπεται κατὰ τὸ Γαμαζάνιον νὰ τελῶσι τὰς προσευχάς των (Ναμάζια), ἀλλὰ μόνον εἰς τὰ βασιλικὰ τῶν Σουλτάνων προνομιοῦχα Τεμένη· τούτων ὁ ἀριθμὸς ἀναβαίνει ὑπὲρ τὰ 200. Τὰ ἐν τῷ ἄστει εὑρισκόμενα εἰσὶν ἅπαντα σχεδὸν ἐρείπια πλὴν δύο· τὰ δὲ ἐξ αὐτῶν μᾶλλον ὑλικὸν περιέχοντα, κατεδαφίζονται καθ' ἡμέραν πρὸς ὄφελος ὀνόματι μὲν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ δηθεν αὐτῶν Ταμείου (Ἐφκάφ), πράγματι δὲ τοῦ ἐπὶ τοῦ Ἐφκαφίου καὶ τῶν λοιπῶν ὑπαλλήλων καὶ ἐπιστατῶν αὐτοῦ, οἵτινες, ὡς εἴθισται, σφετερίζονται τὰ πλεῖστα. Εἰς τὰς τρεῖς μεγάλας ἐκτὸς τοῦ ἄστεος ἐνορίας, Γιλδιρίμιον, Κιγίκιον καὶ Κιρισχανὲν, ὑπάρχουσί τινα Τεμένη περιελθόντα εἰς τὰς χριστιανικὰς Συνοικίας, ἃς πρό τινων ἐτῶν κατεῖχον οἱ Ὀθωμανοί, ὅπερ ὁσημέραι ἐπαισθητῶς προβαίνει μὲ ὅλας τὰς διαταγὰς τῆς ἐξουσίας καὶ τὰ παρεμβαλλόμενα προσκόμματα· τὰ λοιπὰ Τεμένη τῶν ἄλλων πόλεων, κωμοπόλεων καὶ χωρίων παραμελοῦνται, ἐπειδὴ σπανίως ἐν αὐτοῖς συχνάζουσιν οἱ Ὀθωμανοί.

Ἡ διατήρησις τῶν Τεμενῶν καὶ τῶν ἐν τοῖς κυριωτέροις αὐτῶν εὑρισκομένων Μεδρεσέδων (Γυμνασίων) καὶ ὑποτρόφων σπουδαστῶν, γίνεται ἐκ τῶν προσόδων τῶν ἔκπαλαι ὑπὸ τῶν Σουλτάνων ἀφιερωθέντων αὐτοῖς κτημάτων καὶ γαιῶν (Βακούφ καλουμένων) ὧν τινα ἐστερήθησαν ταῦτα, ὡς τὴν Κριμαίαν, ἧς αἱ γαῖαι πολλὰς ἐτησίους προσόδους ἔφερον· ἐν αὐτοῖς τελοῦνται αἱ προσευχαὶ ὑπὸ τῶν χοτζάδων εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἀραβικὴν ἀπαρεγκλίτως, ἐκφωνουμένων μόνον ἀπὸ τοῦ Ἄμβωνος (Μιμπὲρ) διδαχῶν εἰς τὴν λαλουμένην τουρκικὴν γλῶσσαν, ἵνα εὐχερῶς κατανοῆται γίνωνται.

Τὰ ἐπισημότερα Σουλτανικὰ τεμένη τῆς Ἀδριανουπόλεως εἰσὶ τὰ ἑξῆς.

Α΄. τὸ Ἐσκὶ Τζαμὶ (ἀρχαῖον Τέμενος) μὲ δύο πύργους· ἐν ᾧ ὑπάρχει καὶ Μεδρεσές.

Β΄. Τὸ Ἰοὺτς Σερεφλῆ, μὲ τρεῖς πύργους, ἐνῷ ὑπάρχουσι καὶ Μεδρεσέδες, καὶ τὰ ὑψηλότερά των μαθήματα παραδίδονται ὑπὸ τῶν σοφωτέρων Καθηγητῶν.

Γ΄. Τὸ Σουλτὰν Σελὴμ Τζαμισὶ, διάσημον ἐπὶ ἀρχιτεκτονικῇ ἐκτάσει καὶ καλλονῇ, ἐν ᾧ καὶ Μεδρεσὲς ὑπάρχει, εἰς λόφον ὑψηλὸν, ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ κτίτορος αὐτοῦ Σουλτὰν Σελὴμ τοῦ Β΄. ἀνεγερθὲν κατὰ τὸ 983 ἔτος Ἐγείρας, μὲ 4 πύργους.

Δ΄. Τὸ ἀντικρὺ τῆς Πύλης τοῦ Τείχους Μανιὰς ἐκτὸς κείμενον Τέμενος Ντάρι Ναδὶ μονόπυργον, ἔνθα καὶ μόνον ὑπάρχουσι δύο τάφοι Βασιλοπαίδων.

Ε΄. Τὸ ἐν τῷ μέσῳ τῆς γεφύρας τοῦ Μιχάλη (Μιχὰλ Κιοπρουσοῦ) κείμενον Τέμενος Ὀρτὰ Ἰμαρὲτ, μονόπυργον, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιστασία μένει μέχρι τῆς σήμερον ἀνεξάρτητος τοῦ Ταμείου τοῦ Ἐφκαφίου, ἔχον ἐπιστάτην (Μουτεβελλῆν) διαμένοντα εἰς Πλεύναν κώμην ἐντὸς τῆς Βουλγαρίας, μὲ πτωχοτροφεῖον (Ἰμαρέτ).

ΣΤ΄. Τὸ πρὸς τὸ τέλος τῆς ῥηθείσης Γεφύρας κείμενον μονόπυργον, Κιουπελῆ Τζαμὶ, κτίσμα τοῦ Σουλτὰν Βαγιαζίτου τοῦ Α΄. τοῦ ἐπωνομαζομένου Γιλδιρίμ, ἐξ οὗ καὶ ἡ μεγάλη ἐκείνη Συνοικία Γιλδιρίμιον ἐπωνόμασται, ἔχον ὡσαύτως Ἰμαρέτι καὶ πλείστας ἀφιερωμένας γαίας, ὧν οἱ πρόσοδοι ἐξοικονομοῦσι καὶ ἄλλα Τεμένη.

Ζ΄. Τὸ πρὸς τὸ τέλος τῆς ἄλλης γεφύρας (Γιαλινὶζ) ὀνομαζομένης κείμενον λαμπρότατον, καὶ τὰ δευτερεῖα τῆς καλλονῆς συγκριτικῶς πρὸς τὸ τοῦ Σουλτὰν Σελὶμ ἔχον δίπυργον Τέμενος Σουλτὰν Βαγιαζίτ, κτίσμα Βαγιαζίτου τοῦ Β΄. τῷ 893 ἔτει Ἐγείρας, εἰς θέσιν τερπνοτάτην καὶ παραποτάμον τοῦ ποταμοῦ Τούσου, ἔχον μεγίστην ἔκτασιν, πλεῖστα λιθόκτιστα οἰκοδομήματα, ἐν οἷς καὶ τὸ φρενοκομεῖον τῶν Ὀθωμανῶν, Γυμνάσιον (Μεδρεσὲν) καὶ πτωχοτροφεῖον μὲ κῆπον λαμπρότατον τὸ πάλαι, ὡς εἰκάζεται· οἱ κίονες τοῦ προνάου του εἰσὶν ἐκ τῶν σπανίων (α)· παρὰ τῇ γωνίᾳ μιᾶς τῶν πυλῶν τῆς ἐξόδου τῆς περιοχῆς του κεῖται ἡμίθραυστόν τι ἄνευ κεφαλῆς καὶ κώλων ἄγαλμα ἐκ γρανίτου λίθου· τὸ ὁποῖον ὁ φιλολόγος καὶ ἐν ἰατροῖς ἄριστος ὁμογενὴς ἡμῶν Κ. Στέφανος Καραθεοδωρῆς, ὡς ἔμαθον, εἰκάζει ὅτι εἶναι τοῦ Ἀδριανοῦ. Αἱ πρόσοδοι τοῦ ῥηθέντος Τεμένους εἰσὶν ὑπέρογκοι, διὸ καὶ ἐξοικονομοῦσι τὰ πλεῖστα τῶν λοιπῶν Τεμενῶν.

Η΄. Τὸ εἰς τὴν συνοικίαν τοῦ Μουραδιὲ (Κιουτζοὺκ Παζὰρ) ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας τῆς λοφοσειρᾶς, ἐν ὑψηλοτάτῃ θέσει κείμενον μονόπυργον Τέμενος Μουραδιὲ κτίσμα τοῦ Σουλτὰν Μουρὰτ, ἔχον ἐντὸς Μοναστήριον (Μεβλεχανὲν) τῶν Δερβίσιδων, ὧν ὁ προϊστάμενος διορίζεται διὰ Σουλτανικοῦ φιρμανίου ἀπὸ τὴν πόλιν Ἰκονίου. Ἐν αὐτῷ συνέρχονται κατὰ πᾶσαν πέμπτην οἱ Δερβίσαι, καὶ προσευχόμενοι ἐν χοροῖς καὶ ὀργάνοις, περιστρέφονται· περιέχει καὶ πτωχοτροφεῖον· ἀλλὰ τοιοῦτοι χοροὶ μετὰ μουσικῶν ὀργάνων καὶ μικρῶν τυμπάνων γίνονται καὶ εἰς ἄλλους Εὐκτηρίους Οἴκους (Τεκκέδες) καταγώγια τῶν Δερβίσιδων.

Θ΄. Τὸ κατὰ τὴν συνοικίαν Σουλιμανιὲ κιουτζοὺκ Παζὰρ κείμενον βασιλικὸν Τέμενος, Σουλιμανιὲ, μὲ ἕνα πύργον, κτίσμα τοῦ Σουλτὰν Σουλεϊμάν.

(Ἕπεται Συνέχεια).

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΘΕΑΤΡΟΝ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ἢ ΒΑΚΧΟΥ. Τὴν θέσιν τοῦ Θεάτρου τούτου πρῶτος κατέδειξεν ὁ Ἄγγλος Λακ. Μετὰ δὲ τὴν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ἐγκατάστασιν τῆς βασιλείας, γενομένων ποῦ καὶ πού ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ἐρευνῶν, ἀνεβλήθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου, εἴτε δι' ἔλλειψιν χρημάτων, εἴτε δι' ἀσύγγνωστον ὀλιγωρίαν, ἀφαιροῦσαν τὴν σήμερον πᾶσαν τὴν δόξαν τῆς ἀνασκαφῆς, καὶ τοι δαπάνῃ τῶν Ἑλλήνων γινομένης, ἀπὸ τῶν ἡμετέρων ἀρχαιολόγων καὶ προσάπτουσαν αὐτὴν τοῖς ἐπὶ τούτῳ ἐλθοῦσι παρ' ἡμῖν Γερμανοῖς. Ὅπως ποτ' ἂν ἡ ὅταν θεία συνάρσει εἰς πέρας ἀχθῇ ἡ ἀνασκαφὴ, θέλει βεβαίως καταταχθῆ ἐν τοῖς μεγίστοις ἀρχαιολογικοῖς ἔργοις. Τὰ δὲ μέχρι τοῦδε ἀνορυχθέντα εἰσὶ μὲν λαμπρὰ καὶ ὄντως ἄξια τῆς καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ κατωτάτου λαοῦ δεικνυμένης περιεργείας, παρέχουσι δ' ἡμῖν ἐλπίδας ὅτι θέλει τέλος λυθῆ τὸ περιώνυμον τῆς *θυμέλης* ζήτημα. Τὸ θέατρον, οὗ τινος ἡ κατασκευὴ ἤρξατο ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αἰσχύλου, ἐχώρει 30,000 θεατῶν. Τὴν δ' *ὀρχήστραν* χωρίζουσιν ἀπὸ τοῦ *κοίλου* τοῦ Θεάτρου πλάκες κατακάθετοι πιθανῶς Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἐκ τούτων καταφαίνεται τὸ ἄξιον λόγου τῆς ἀνακαλύψεως.

(α) Μεταφερθέντες ἐκ τοῦ ἐν Ἐφέσῳ πάλαι ποτὲ περιφήμου Ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος.